

Acerca de este libro

Esta es una copia digital de un libro que, durante generaciones, se ha conservado en las estanterías de una biblioteca, hasta que Google ha decidido escanearlo como parte de un proyecto que pretende que sea posible descubrir en línea libros de todo el mundo.

Ha sobrevivido tantos años como para que los derechos de autor hayan expirado y el libro pase a ser de dominio público. El que un libro sea de dominio público significa que nunca ha estado protegido por derechos de autor, o bien que el período legal de estos derechos ya ha expirado. Es posible que una misma obra sea de dominio público en unos países y, sin embargo, no lo sea en otros. Los libros de dominio público son nuestras puertas hacia el pasado, suponen un patrimonio histórico, cultural y de conocimientos que, a menudo, resulta difícil de descubrir.

Todas las anotaciones, marcas y otras señales en los márgenes que estén presentes en el volumen original aparecerán también en este archivo como testimonio del largo viaje que el libro ha recorrido desde el editor hasta la biblioteca y, finalmente, hasta usted.

Normas de uso

Google se enorgullece de poder colaborar con distintas bibliotecas para digitalizar los materiales de dominio público a fin de hacerlos accesibles a todo el mundo. Los libros de dominio público son patrimonio de todos, nosotros somos sus humildes guardianes. No obstante, se trata de un trabajo caro. Por este motivo, y para poder ofrecer este recurso, hemos tomado medidas para evitar que se produzca un abuso por parte de terceros con fines comerciales, y hemos incluido restricciones técnicas sobre las solicitudes automatizadas.

Asimismo, le pedimos que:

- + *Haga un uso exclusivamente no comercial de estos archivos* Hemos diseñado la Búsqueda de libros de Google para el uso de particulares; como tal, le pedimos que utilice estos archivos con fines personales, y no comerciales.
- + *No envíe solicitudes automatizadas* Por favor, no envíe solicitudes automatizadas de ningún tipo al sistema de Google. Si está llevando a cabo una investigación sobre traducción automática, reconocimiento óptico de caracteres u otros campos para los que resulte útil disfrutar de acceso a una gran cantidad de texto, por favor, envíenos un mensaje. Fomentamos el uso de materiales de dominio público con estos propósitos y seguro que podremos ayudarle.
- + *Conserve la atribución* La filigrana de Google que verá en todos los archivos es fundamental para informar a los usuarios sobre este proyecto y ayudarles a encontrar materiales adicionales en la Búsqueda de libros de Google. Por favor, no la elimine.
- + *Manténgase siempre dentro de la legalidad* Sea cual sea el uso que haga de estos materiales, recuerde que es responsable de asegurarse de que todo lo que hace es legal. No dé por sentado que, por el hecho de que una obra se considere de dominio público para los usuarios de los Estados Unidos, lo será también para los usuarios de otros países. La legislación sobre derechos de autor varía de un país a otro, y no podemos facilitar información sobre si está permitido un uso específico de algún libro. Por favor, no suponga que la aparición de un libro en nuestro programa significa que se puede utilizar de igual manera en todo el mundo. La responsabilidad ante la infracción de los derechos de autor puede ser muy grave.

Acerca de la Búsqueda de libros de Google

El objetivo de Google consiste en organizar información procedente de todo el mundo y hacerla accesible y útil de forma universal. El programa de Búsqueda de libros de Google ayuda a los lectores a descubrir los libros de todo el mundo a la vez que ayuda a autores y editores a llegar a nuevas audiencias. Podrá realizar búsquedas en el texto completo de este libro en la web, en la página <http://books.google.com>

DIETERICI HERMANNI KEMMERICHI,
Philos. & J. U. D.

PUFENDORFFIUS ENU-
CLEATUS,

comparavit five *B. Tobias*

ELEMENTA

JURIS NATURÆ
ET GENTIUM,

per modum

Observationum

Waldemannstatter ad Minuta Ratiss.
SAMUELIS L. B. de PUFENDORFF

Librum de

OFFICIO HOMINIS
ET CIVIS,

Succinctis Positionibus tradita.

Præmittuntur Capita Præliminaria

De Principiis *honesti, decori & justii,*
nec non Historia Juris natura & gentium
brevisime delineata.

Accedunt Appendicis loco

Capita Juris publici universalis & Juris gentium
à Pufendorffio omissa.

LIPSIAE,

Impensis Johannis FridERICI Bravni, 1716.

Illustrissimo atque Excellentissimo

DOMINO

ANDREÆ GOTTLIEB

DE BERNSDORF,

SACRATISSIMI MAGNÆ
BRITANNIÆ REGIS

Ac

ELECTORIS BRUNSVICO-
LINEBURGENSIS POTENTISSIMI,

SUMMO STATUS PER GER-
MANIAM ADMINISTRATO,

DUCATUS BREMEN-
SIS GUBERNATORI,

& reliquis

Domino & Mæcenati suo Gratiosissi-

mo, hæc pietatis sue & devoti cultus

monumentum statuit

Dietericus Hermannus Kemmerich.

Illustrissime atque Excel-
lentissime Domine,

Domine Gratosissime.

EX quo mirifi-
ca hæc Gratia
ac felicitas mi-
hi contigit,
quam inter
maxima vitæ meæ lucra
) 2 me-

merito reputo, ILLU-
STRISSIMÆ EXCEL-
LENTIÆ TUÆ ut
innotescerem, multa at-
que maxima virtutum or-
namenta sese in TE mihi
obtulere, quorum admira-
tio venerabunda animum
subiit, atque penitus ei in-
fedit. Primò omnium ad-
miratus sum incredibilem
istam & inusitatam pror-
sus humanitatem, qua me
hominem exterum, Gra-
tiæ TUÆ adrepentem,
excepisti, quem non so-
lum blando benignissimo-
que alloquio dignatus es,
sed & summi favoris ac
gratiæ TUÆ certiozem
esse

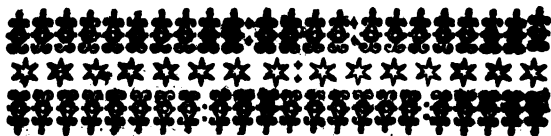
esse iussisti. Intellexi tunc
denum, quanta sit TUA
in fovendis litteris & litte-
rarum cultoribus benigni-
tas: quæ tantò majori ad-
miratione digna mihi visa
est, quantò remotiores a
litterarum umbra viden-
tur Viri, in ipsa orbis luce,
atque summo rerum fasti-
gio constituti. Admirari
deinceps coepi summam,
qua emines, & consumma-
tam rerum civilium sapien-
tiam, ac probatam in ge-
rendis rebus gravissimis
prudentiam atque dexteri-
tatem: quippe quam &
PRINCIPI SAPIEN-
TISSIMO in pretio esse,

& a civibus prædicari, &
ab exteris uno ore celebra-
ri, intelligebam. Denique
& admirabilis maxime mi-
hi visa est divinæ justitiæ
gloria, qua TE fulgentem
cernebam, atque immorta-
lem populi amorem TIBI
conciliantem, omnium-
que animos penitus devo-
ventem animadvertentem.
Certe tantò magis hanc
virtutem in TE suspicien-
dam duxi, quanto longiori
post TE intervallo ejus-
dem amore & exercitio
relinqtis. quamplurimos
TUI ordinis Viros, sum-
mosque rerum civilium
Administros, qui pruden-
tia

tiæ quidem, non æque ju-
stitiæ laude semper clarue-
re. Cum igitur ab eo tem-
pore id meditarer, atque
utique in votis haberem, ut
meæ quoque devotissimæ
mentis in TE extaret mo-
numentum, opportune
tandem sese obtulere, quas
hæ pagellæ complectun-
tur, honesti, decori, & ju-
sti regulæ, sive sanctissimæ
naturæ vel potius DEI le-
ges, quarum vivum in TE
exemplar semper venera-
tus sum, & adhuc vene-
ror. Has igitur ILLU-
STRISSIMO NO-
MINI TUO sacras
esse cupio, nihil magis

abs TE, qua pareſt ſubmiſſione, petens atq; contēdens, quam ut obſervantiæ ac pietatis teſſeram more Tuo ſuſcipias, meque abſentem uti præſentem Gratia Tua ac Favoꝛe complectaris. Servet TE DEUS, ILLUSTRISſIME DOMINE, in ſalutem populorum, quos REX TUUS SACRATISſIMUS TIBI gubernandos tradidit, atque ſapientisſima juſtiſſimaque conſilia TUA ad ſcōpum, quem ſibi præfixum habent, clementiſſime dirigat. Lipſiæ, Kalend. Oct. A. MDCCXV.

PRÆ.

PRÆFATIO.

PUFENDORF.
FIUM Tibi ex-
hibeo, *Benevole*
Lector, novo
quasi habitu in-
dutum, & muta-
ta paulo facie comparentem.
Vel, ut in terminis similitudinis
in titulo adhibitæ persistam, nu-
cleum doctrinæ Pufendorffianæ,
de Jure naturæ & gentium in li-
bello de officio hominis & civis
traditæ, tibi offero. Non pro-
fus novum est Juris naturæ com-
pendium, quod trado, sed tamen
novum est. Novæ sunt acces-
) (5 siones,

Præfatio.

iones, quæ in principio & fine
non solum adjectæ, sed etiam in
medio ipsis doctrinis Pufendorf-
fianis interspersæ sunt. Primò
omnium principia *honesti, deco-
ri, & justi* perspicue tradita, &
fundamenti loco collocata sunt;
quæ qui non intelligunt, nec pro-
be discernunt, ad unum omnes
in jure naturæ cœcutiunt. Ex
his principiis deinceps omnia
juris naturæ præcepta facili via
deducuntur, additis iis vel muta-
tis, quæ forte plenius, clarius, ac-
curatius ab Autore tradi potuis-
sent. Et ne quid justo compen-
dio deesset, capita juris publici
universalis & juris gentium, ab
Autore omissa, addidi. Equi-
dem, æque facili forte negotio
novum prorsus compendium
nova methodo adornatum exhi-
bere potuissem, quod & præ-
stiti

Brefaria

fuit in Academia mea scientiarum, ubi non solum regulas honesti, quæ ad motum doctrinam pertinent, a regulis justitiae, sed etiam *Jus naturæ in privatum, publicum & gentium* distribui. Sed jam placuit Pufendorffii vestigia legere, ejusque præcepta enucleare atque in clariori luce ponere. Est hoc satis commodum Juris naturæ compendium, quod jam auctoritatem quandam in Academiis adsecutum est, & cui plurimi nobilissimæ Disciplinae Studiosi vel jam adsveti sunt, vel adsvescere cupiunt. Hunc igitur Autorem atque ducem in collegiis meis hætenus secutus sum, measque observationes per succinctas positiones addidi. Sed ut scribendi molestia in posterum superfedere possent Auditores, typis eas excr-

Brefatio

exscribendas curavi. Quod ut
in emolumenta studiosæ juven-
tutis, atque Divini Nominis
gloriam vergat, ex animo pre-
cor. Vale.

IN-

INDEX CAPITUM

Præliminaria.

Cap. I. De Jure natura & gentium in genere, ac de principijs honesti, decori & justii.

Cap. II. De Obligatione regularum honesta, decori & justii.

Cap. III. De Jure & Obligatione regularum justii, nec non primis justii principijs.

Cap. IV. Historia Juris natura & gentium brevissima delimitata.

Capita Autoris.

LIB. I.

Cap. I. De Actione humana.

Cap. II. De Norma Actionum humanarum, seu de Lege in genere & de justitia.

Cap. III. De Lege naturali.

Cap. IV. De Officio hominis erga Deum, seu de Religione naturali.

Cap. V. De Officio hominis erga seipsum.

Cap.

INDEX CAPITUM.

Cap. VI. De Officio quorundlibet
erga quoslibet; Et quidem
primo, de non ladendis aliis.

Cap. VII. Secundo, de agnoscenda
naturalis hominum equali-
tate.

Cap. VIII. Tertio, de promiscuis
officiis humanitatis exer-
cendis.

Cap. IX. De Officio paciscentium.

Cap. X. De Officio sermocina-
tionum.

Cap. XI. De Officio jurantium.

Cap. XII. De Officio circa acqui-
rendum rerum dominium.

Cap. XIII. De Officiis quae ex Do-
minio rerum per se resultant,
Et in primis bona fidei posses-
soribus.

Cap. XIV. De Pretio.

Cap. XV. De Contractibus, qui
pretia rerum presupponunt,
Et fluentibus inde Officiis.

Cap. XVI. De modis, quibus sol-
van-

INDEX CAPITUM:

...uantur obligationes, quae ex
pactis oriuntur.

Cap. XXXI. De Interpretatione

LIB. VI. DE IUR. NAT. q. 1

Cap. I. De statu hominum natu-

Cap. II. De Officiis conjugalibus.

Cap. III. De Officiis parentum &

liberorum.

Cap. IV. De Officiis Domini &

servorum.

Cap. V. De causis morientibus

constituenda civitatis, quae

impubescit, tam finali.

Cap. VI. De interna civitatis

structura.

Cap. VII. De Partibus summi Im-

perii, seu regalibus in genere.

Cap. VIII. De Formis Rerum pu-

blicarum.

Cap. IX. De Affectionibus Impi-

rit civilis.

Cap. X. De modis acquirendi im-

perium,

INDEX CAPITUM.

*perium, imprimis monarchi-
cum.*

*Cap. XI. De Officio summorum
Imperantium.*

*Cap. XII. De Legibus civilibus in
specie.*

*Cap. XIII. De Jure vita ac necis,
nec non de penis.*

Cap. XIV. De Existimatione.

*Cap. XV. De Potestate summi Im-
perii in bona civitate contenta.*

Cap. XVI. De Bello & Pace.

Cap. XVII. De Fœderibus.

Cap. XVIII. De Officiis civium.

Appendix.

*Cap. XIX. De Jure summi Impe-
rantis circa officia publica.*

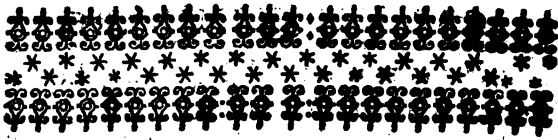
*Cap. XX. De Potestate Imperan-
tis judiciaria.*

*Cap. XXI. De Jure Imperantis cir-
ca collegia & universitates.*

*Cap. XXII. De Jure Imperantis
circa sacra.*

Cap. XXIII. De Jure Legationum.

CAP.

CAPUT I.

PRÆLIMINARE,

De Jure naturæ & gentium in genere, ac de principiis Honesti, Decori & Justi.

A.

US NATURÆ Sapientiæ regulas continet, quæ actiones hominum ad felicitatem dirigunt.

2. Sunt autem triplicis generis regulæ, quas Sapiencia, seu recta ratio, hominibus ad felicitatem contendentibus dicitur: Scilicet *Honesti*, *Decori* atque *Justi*.

3. Singulis *Prudentia* seu *Utilitatis* regulæ accedunt, atque in praxi subordinantur.

4. Fundamentum harum regularum est *Felicitas* humana, ad quam deducunt.

A

§. Ea

2 . . . CAP. I. PRÆLIMINARE.

5. Ea autem est vel *singulorum* hominum, vel *Societatis* humanæ.

6. *Singulorum* hominum felicitas est vel *Interna* vel *Externa*.

7. *Interna* felicitas partim in *tranquillitate animæ*, partim in *sanitate corporis* consistit.

8. *Externa* sufficienti bonorum ad vitam honestè transigendam necessariorum apparatu nititur.

9. Felicitas *Societatis* humanæ partim *Amicitia*, partim *Pace* seu tranquillitate externa absolvitur.

10. Fundamentum duplicis hujus felicitatis, qua societas humana gaudet, est *diversus* hominum *status*.

11. Alii enim ad *sapientiam* & *virtutem* propius accedunt, adeoque ad *amicitiam* colendam aptiores sunt.

12. Alii vero ad *stultitiam* atque *vitia* adhuc inclinant: adeoque satis felices censentur, si in pace saltem vivant, nec se invicem turbent.

13. Ex his intelligi poterit genuina *Regularum*, *honesti*, *decori* & *justi* differentia.

14. Scilicet *regulæ honesti* ad *felicitatem internam* singulorum hominum: *regulæ justæ*
justæ

justi & decori ad felicitatem societatis humanæ; & quidem illæ ad *pacem*, hæ ad *amicitiam* viam sternunt.

15. *Honestum* intra animum residet, atque virtutis studio absolvitur.

16. Virtus vero in amore DEI, sui ipsius & aliorum hominum rationabili consistit, atque affectuum æquilibrio nititur.

17. Igitur sub honesti nomine & pietas, & honestas strictius dicta, & charitas comprehenditur.

18. *Decorum* in factis, verbis, gestibus residet, atque adeo certis quibusdam signis constat, quibus interna virtus & honestas sese externe conspiciendam præbet. Unde *Honestum* externum vocatur.

19. Est autem *Decorum* vel *naturale* vel *civile*.

20. *Naturale* in signis consistit, quæ necessarium cum virtute interna nexum habent, atque adeo naturali ratione ex eadem consequuntur. Unde hoc apud omnes homines idem est.

21. *Civile* vero signis ex hominum arbitrio natis constat. Unde hoc pro varietate hominum variat. ¶

22. Estque iterum vel *Commune*, quod à pluribus gentibus, quas novimus, receptum

4 CAP. I. PRÆLIMINARE.

ptum est: vel *Peculiare*, quod pro diversitate gentium, provinciarum, urbium, imo societatum quarumvis variat.

23. *Justum* itidem ad actiones externas spectat, quatenus scilicet homini jus competit eas suscipiendi.

24. Sumitur autem *jus* vel pro *lege* seu norma actionum: vel pro *potestate* morali aliquid agendi secundum illam normam.

25. *Jus* pro *lege* sumtum vel *Naturale* est, vel *Positivum*.

26. *Illud* ex ipsa hominis sanæ rationis beneficio cognoscitur, atque omnes homines obligat.

27. *Hoc* vero ab imperantis arbitrio pendet, atque ad certum populum spectat.

28. *Jus naturale*, quod & universale vocant, si *latiori* sensu accipias, & regulas honesti & decori & justis ambitu suo complectitur. *Strictiori* vero sensu sola justis principia explicat.

29. Posteriori igitur sensu acceptum *Jus naturale* seu *Jurisprudentia naturalis* est scientia legum naturalium, quæ omnium hominum actiones ad pacem & tranquillitatem societatis humanæ dirigunt.

30. At-

30. Atque hoc Jus naturale in *Privatum*, *Publicum* & *Gentium* commode distribuitur.

31. *Jus naturale privatum* jura atque officia tradit, quæ ad singulos homines spectant, etiam extra societatem civilem viventes.

32. *Jus naturale publicum* jura & officia summorum imperantium atq; subditorum qua talium interpretatur. Dicitur & *Jus publicum universale*.

33. *Jus Gentium* Jura atque officia gentium erga gentes ex naturalibus rationibus deducit.

34. Atque hinc facile liquet, an detur Jus Gentium?

35. Sumitur enim Jus Gentium vel pro *moribus* gentium, vel pro *legibus* omnes gentes obligantibus.

36. Priori sensu quidem datur, sed ad decorum civile, non vero ad regulas justitiae spectat, adeoque causam belli non producit.

37. Posteriori sensu itidem datur, sed pars juris naturæ est ad integras gentes applicati.

38. Non vero datur jus gentium voluntarium seu positivum, à jure naturæ diversum,

6 CAP. I. PRÆLIMINARĒ.

sum, & tamen instar legis gentes obligans, caussamque belli producens.

39. Quoniam nec Gentes ipsæ hujusmodi legem inter se unquam tulerunt, nec superiorem habent, præter DEum, qui easdem tulerit.

40. *Jus positivum in Divinum & humanum: Divinum verò iterum in universale & particulare vulgò dispescitur.*

41. Sed posterior distinctio est nullius pretii: quoniam jus aliquod positivum universale nunquam promulgatum est, nec exemplis ullis demonstrari potest.

42. Jus igitur positivum divinum omne est particulare, scilicet illud, quod DEus populo Judaico præscripsit, atque in *cere- moniale & forense* distingvitur.

43. *Jus positivum humanum est vel publicum vel privatum.*

44. *Illud legibus fundamentalibus nititur, atque nexum summorum Imperantium & subditorum certæ cujusdam Reipublicæ eorundemque Jura atque officia definit.*

45. *Jus privatum à summo Imperante subditis præscribi solet, ad actiones eorum erga se invicem dirigendas, & cum primis*
lites

lites de meo & tuo vel præcavendas vel componendas.

46. Dicitur etiam *Jus civile*, inter cuius species eminent *Jus Romanum*, quod à Justiniano in unum Corpus collectum, & in Germania ex parte ac in subsidium receptum est.

47. De Jure pro potestate agendi sumto Cap. III. agetur.

CAP. II.

De Obligatione Regularum honesti, decori & justit.

UT homines à natura ad stultitiam & vitia proclives sapientia regulas observent, opus est obligatione.

1. Est autem *Obligatio* necessitas moralis voluntatem ad aliquid agendum impellens ac determinans.

3. Impellitur verò voluntas vel *spe* felicitatis, vel *metu* infelicitatis.

4. Prius *premium*, posterius *pœna* appellatur, vocibus latiori sensu acceptis.

5. *Premium* enim est bonum, quod propter virtutem vel bonam actionem: *pœna*

§ CAP. II. DE OBLIGAT. REG. &c.

verò malum, quod propter vitium vel malam actionem homini obvenit.

6. Est autem *pæna* vel *naturalis* vel *arbitraria*.

7. *Naturalis* est, quæ ex vitio vel mala actione naturali necessitate, tanquam effectus ex causa, sequitur.

8. *Arbitraria* verò, quæ ab arbitrio superioris pendet, neque naturalem cum mala actione nexum habet. Estque vel *divina* vel *humana*.

9. *Divina* est, quæ hominibus ob peccata infligitur à DEO causas secundas ita dirigente, ut ad infelicitatem hominis vergere videantur.

10. *Humana* verò est, quæ à summo imperante legibus additur, & vel in nullitate actionis susceptæ, vel in damno rei familiaris, vel afflictione corporis, cum privatione vitæ nonnunquam conjuncta, consistit.

11. Eadem est ratio *premiarum*, quæ itidem vel *naturalia* sunt vel *arbitraria*, & hæc iterum vel *divina* vel *humana*.

12. Obligantur igitur omnes homines ad leges naturales, h. e. regulas honesti, decori & justii observandas: ob felicitatem, quæ instar præmii observantiam; & infelicitatem

citatem, quæ instar pœnæ neglectum eorum comitatur vel consequitur.

13. Sed alia est obligandi ratio, si homines respectu DEI: alia, si inter se & in societate humana considerentur: alia in foro *poli*, alia in foro *soli*.

14. Prior Obligatio in conscientia seu *interna*, posterior *externa* vocatur.

15. Respectu DEI & in conscientia homines & ad honesti, & ad decori (naturalis scilicet,) & ad justas regulas æquali ratione perfectissimè obligantur, nec ulla est obligationis diversitas.

16. Fundamentum obligationis internæ est: quod DEUS homines vult felices esse, adeoque leges naturales seu regulas sapientiæ ab illis observari

17. Cum verò homines leges naturales non observent, nisi præmiis vel pœnis impellantur: sequitur, DEUM etiam hoc medio ad felicitatem hominum promovendam uti velle.

18. Metuendæ igitur à DEO pœnæ non solum naturales, sed & arbitrariæ omnibus voluntati Divinæ obnitentibus: speranda verò omnigenæ felicitatis præmia leges naturales observantibus.

19. Sed diversa est obligandi ratio, si regulæ honesti, decori & justii ad societatem humanam referantur: tunc enim obligatio vel *perfecta* est vel *imperfecta*.

20. Scilicet *perfecte* solæ regulæ justii, regulæ honesti verò & decori *imperfecte* tantum obligant.

21. Est autem *obligatio perfecta*, quæ vim coactivam infert externam, vel per judicia vel per bella se exerentem.

22. *Imperfecta* vero, quæ citra ejusmodi coactionem externam homines vel per solam spem amicitia & felicitatis internæ, vel per metum contemptus ac odii vel infamiae ad honestas & decoras actiones impellit.

23. Fundamentum diversæ hujus obligationis est partim diversus hominum status, partim diversa felicitatis humanæ ratio.

24. Scilicet homines improbi, stultitiæque & vitiis immersi magis coactionibus externis, quales sunt bella & poenæ arbitrarie, aliave remedia à judice adhiberi solita, coercentur.

25. Probi verò sapientiæque & virtutis studiosi magis præmiis naturalibus, speque feli-

felicitationis suæ & aliorum hominum promovendæ ad rectè agendum incitantur.

26. Sed & diversa felicitatis humanæ ratio ita postulat : videlicet citra pacem societas humana ejusdemque salus prorsus consistere nequit ; unde remediis quibuscunque etiam improbi ad eam adigendi sunt.

27. Etiam pax ita comparata est, ut remediis ejusmodi coactivis quodammodo obtineri queat.

28. Sed prorsus alia est ratio amicitiarum quæ felicitatem hominum perfectiorem quidem reddit ejusdemque nobilior pars est : at remediis coactivis externis conciliari nequitiam potest.

29. Cum enim in mutuo amore mutuaque voluntatum unione illa consistat : non nisi officiis ex mutuo amore provenientes, vel eundem excitantibus inicitur, atque adeo cujusque virtuti relinquatur.

CAP. III.

De Jure & Obligatione regulatum
justi, nec non primis justis
principiis.

I.

Jus est potestas in societate humana aliquid agendi, quod ad felicitatem humanam faciat, aliosque eam impedire volentes arcendi.

2. Nunquam verò Jus alicui competit, nisi respectu aliorum hominum seu in societate.

3. Est autem *Societas* congregatio hominum, qui mutuo jure mutuaque obligatione inter se colligantur. Sive: est unio plurium ad eundem finem.

4. Ex Jure autem nascitur *Obligatio* (strictè sic dicta,) seu necessitas moralis alteri jus suum tribuendi, neminemque in usu juris sui turbandi.

5. Actiones, quæ ex obligatione proveniunt, dicuntur *Officia*; quippe quæ nihil aliud sunt, quam actiones, ad quas lege obligamur.

6. Officia igitur ex juribus, non jura ex officiis deducenda: quamvis vulgò

gò secus fiat, quod mihi præposterum videtur:

7. *Fundamentum* omnis juris, quod homini competit, partim in *felicitate* humana, partim in *æqualitate* hominum positum est.

8. A natura enim, vel potius à DEO, cuius hominum potestas concessa est felicitatem suam promovendi, omniaque impedimenta ejus removendi.

9. Id quod partim ex naturali instinctu apparet, quo omnes homines ad felicitatem suam feruntur, partim ex bonitate DEI, qui non potest non velle homines esse felicissimos.

10. Præterea omnes homines naturæ sunt æquales, quia omnes sunt æquæ homines: adeoque non solum æquali impulsu ad felicitatem suam promovendam impedimenta que removenda contendunt, sed & æquali omnes potestate hoc faciendi gaudent.

11. Hinc sequitur, quod si alter alterum in felicitate sua promovenda impedire velit, alter potestatem habeat impediens quovis modo repellendi: qua ratione pax societatis humanæ turbaretur.

12. Quem-

12. Quemadmodum igitur prima Juris regula est: Cuius homini jus competit, felicitatem suam promovendi, & impedimenta repellendi:

13. Ita primum officium, quod inde sequitur, est: Suum cuique Jus promovendi felicitatem suam tribuendum, Nemoque in felicitate sua turbandus.

14. Hoc est, quod vulgo dicitur: *Suum cuique tribuendum, Nemo ledendus.*

15. Primum vero consecrarium, quod ex his principiis justis fuit, est: *Damnans resarciendum.*

16. Hæc igitur sunt prima justis principia, alterum permissivum, alterum præceptivum: alterum juris, alterum officii.

17. Præceptivum quidem duplex videtur, sed re ipsa unum est: cum alterum altero contineatur. Hæc sola differentia est, quod alterum negativè, alterum verò affirmativè effertur.

18. Cum verò nulla lex valeat, nisi vim obligandi habeat, quæ in præmiis & poenis posita est: neque hæc justis principia & leges naturæ fundamentales vi obligandi destituuntur.

19. Fundamentum verò obligationis iterum in felicitate humana, & potissimum pace societatis humanæ positum est.

20. Quisquis enim contra jus agit, pacem turbat, alterumque, quem lædit, ad vindictam provocat, adeoque mille molestias & incommoda sibi creat: quæ *pæna naturalis* est omnem injuriam comitans.

21. Quisquis verò suum cuique Jus tribuit, is pacis fructibus gaudet, quod *premiu* justitiæ *naturale* est.

22. Ceterum competit nobis jus vel à natura, vel ex consensu aliorum hominum acquiritur: prius *Jus contractum*, posterius *acquisitum Jus* appellitare liceat.

23. Prioris exempla sunt, *Jus sese conservandi & defendendi*; *communio bonorum, libertas.*

24. Posterioris exempla in *dominio & imperio* conspicua sunt.

25. Scilicet acquirimus Jus vel in res, vel in *personas*: prius *dominium*, posterius *imperium* vocatur.

26. Medium verò acquirendi aliquod Jus dicitur *Pactum*. De singulis infra fufius agetur.

CAPUT

CAPUT IV.

Historia Juris naturæ & gentium
brevisimè delineata.

I.

Jus naturæ simul cum hominibus ipsis portum, atque in prima statim creatione illorum cordibus inscriptum est: at disciplina juris naturæ sequioribus demum seculis originem debet.

2. Sed distingvenda sunt tempora ante & post hominis lapsum

3. Ante lapsum homo connata sapientie dictamina sanctitonia vitæ exprimebat, nec opus erat, ut per modum disciplinæ ipsi traderentur.

4. Absolvebatur verò tunc fere jus naturæ sancto DEI, sui ipsius, & proximi amore, sapientique & creaurarum usu, & sobolis procreatione atque educatione.

5. Domini verò, pretii, contractuum, juramentorum, imperii civilis, belli, pacis, foederum, legatorum, & quæ de his omnibus hodie obtinent, jurium, nullus erat usus.

6. Sed post lapsum alia rerum facies: sapientia in stultitiam conversa erat, & pro
virtu-

virtute, sanctitate & justitia, vitia ista, ambitio, avaritia & voluptas, animis hominum dominabantur.

7. Hinc disciplina opus erat, & corrupti hominum mores præscriptis sapientiæ regulis emendandi, atque ad vitam honestè ac feliciter transigendam efformandi.

8. Equidem ab initio scripta præcepta nulla: sapientiores exemplis magis quam regulis alios erudiebant, & intra institutionem domesticam fere doctrina morum sese continebat.

9. Postea in diversa abibant mortales: alii diviniorem sapientiam, ab Adamo & Noacho traditam atque ad posteros propagatam, sectabantur; alii suis ratiociniis, sæpe fallacibus, indulgebant.

10. Illi populum DEI constituebant, qui primum sub *Hebræorum*, deinde verò *Christianorum* nomine inclaruit.

11. Hi verò Ethnici dicti, vel *Barbari*, vel *Græci*, vel *Romani* fuerunt.

12. Apud Hebræos igitur vera sapientia florebat, sine scripto primum à Patriarchis, quos vocant, suis instillata.

13. Deinceps scriptæ à DEO leges per ministerium Mosis huic populo promulga-

tæ sunt, quibus & regulæ honesti & decori & justii continentur.

14. Has & Davides, Juris Divini studiosus, egregie in suis Psalmis illustravit, & Salomon, sapientissimus Regum, variis sapientiæ regulis in suis Proverbiis & Ecclesiaste adauxit.

15. Easdem & Prophetæ, oraculorum divinorum interpretes, in suis orationibus & explicarunt & inculcarunt.

16. Ultimi Hebræorum, qui præcepta morum incorrupta tradidere, *Syracides* & *Autor libri sapientiæ* fuerunt.

17. Posthæc variis & nefandis erroribus sanctissima doctrina à Pharisæis, Legisperitis atque Rabbinis inquinata fuit, ob superstitionis ac sectarum corruptelas non solum, sed & imprudentem philosophiæ gentilis admixtionem.

18. Inter *barbaras*, quas vocant, *gentes*, *Sabii*, *Chaldei*, *Persæ*, *Indi*, cum primis verò *Sinenses* morum philosophiæ operam dædere; in quorum scitis verioris quidem sapientiæ vestigia, sed & superstitiosa ac perversa dogmata, mysticis sæpe ac hieroglyphicis involucris tecta, observantur.

19. Apud

19. Apud *Græcos* septem *Sapientes* primis temporibus celebrantur, quorum dicta quædam ad morum doctrinam spectantia, adhuc extant: sicut & *poëta* nonnulli hujus generis scriptis suis inseruere,

20. Imprimis verò *Pythagora* instituta ad morum culturam haud parum contulere, quippe quæ ad emendationem sui maximè erant accommodata.

21. Ceterum cum ante *Socratem* plerique philosophorum physicis ac astronomicis speculationibus indulgerent, hic primus philosophiam è cælo in terram deduxisse dicitur, dum ad honestatem vitæ ac justitiam exercendam homines & sermone & exemplo adducere conatus fuit.

22. Ex *Socratis* Scholâ diversæ philosophorum sectæ prodire, quarum diversa in philosophiam moralem extant merita; celebriores fuerunt *Academica*, *Peripatetica*, *Stoica*, *Epicuræ*.

23. *Academica* sectæ conditor *Plato* haud rarò quidem morum doctorem in Dialogis suis se exhibet, nec contemnenda juris naturæ præcepta iis sæpe inspargit; sed pleraque abstrusis ac mysticis speculationibus, infinitisque dubiis involvit.

24. *Peripatetici*, quorum antesignanus

Aristoteles, primi quidem systematicè morum philosophiam tradidere, sed subtiliter magis, quam utiliter: tum & doctrina de summo bono obscura sit, nec catalogus undecim virtutum vel ad emendam voluntatem, vel justum ab injusto discernendum sufficiat.

25. *Stoica* secta, ex *Cynica*, decorum negligente, orta, præclarissimè quidem de morali philosophia merita est, atq; egregia de officiis præcepit; sed fundamentum est nullius pretii & spinozismum ante Spinozam sapit; ut taceam, quæ de sapiente suo magnificè jactat, inanem esse ideam, re & fundamento destitutam.

26. *Epicurai*, ob summum bonum in voluptate quæsitum vulgò malè audiunt: quamvis ipsius Epicuri philosophia fortè tam absurda non fuerit, uti ex dictis pariter ac factis ipsius apparet.

27. Generatim vero de omnibus his sectis affirmare liceat, eas regulas honesti, decori & justi neque exhaustisse, neque ritè distinxisse, adeoque nec finium inter Ethicam & Jus naturæ accuratè regundorum debitam rationem habuisse, imò magis circa internam, moderationem scilicet affectuum, occupatas fuisse, de Jure naturæ
vero,

vero, quod externa solum moderatur, parum aut nihil præcepisse.

28. A Græcis ad Romanos philosophia, & cum philosophia sectarum quoque diversitas translata est: quamvis Stoica, inter Jurisconsultos imprimis, plurimos sectatores invenerit.

29. Eadem contra Cicero sequutus est, licet eclecticis videri voluerit: quippe qui ad ductum Stoicorum præcipue egregium de *Officiis* opus conscripsit; quod tamen justum juris naturæ systema haud adimplet.

30. Sed nova lux veræ sapientiæ exorta, fonsque juri naturali splendor restitutus est, dum *Christus* Servator doctrina ac veritate cœlesti orbem illustrare cœpit, eandemque *Apostolis* ulterius explanandam ac propagandam demandavit.

31. Hinc *Patres Ecclesiæ* quoque de officiis hominum & Christianorum commentati sunt, sed philosophiam ethnicam doctrinæ christianæ parum feliciter saepe junxerunt.

32. Posthæc incidit tempus, crassissimis ignorantia tenebris fœdum, ubi Jus naturæ quoque cum cæteris artibus ac scientiis prorsus incultum, ac squalore & rubigi-

ne obsitum jacuit, superstitutionis vero regnum magnis undique viribus stabilitum est.

33. Cum vero inter ceteras Occidentis provincias Germania Christi sacris initiata fuisset, auspiciis Caroli M. imprimis scholæ institutæ sunt, sed non nisi Monachis Magistris utentes, qui *Scholastici* inde dicti, Aristotelem in philosophiâ ducem secuti sunt.

34. Sed Aristotele non sufficiente, & Sacrum Codicem, & Patres Ecclesiæ in subsidium vocarunt, variaque juris naturalis capita subtili ac spinoso disputandi genere excusserunt, unde *Philosophia ac Theologia Aristotelico-Scholastica* enata; cui mox non solum juris civilis & canonici placita, sed & perniciosa Jesuitarum dogmata admixta, atque adeo nobilissima doctrina misere depravata est.

35. Nec per reformationem Lutheri malo remedium paratum, Philippo Aristotelem adamante, qui & in Protestantium scholis unâ cum Philosophiâ Scholastica aliquantisper regnavit.

36. Surgente demum Seculo XVII. feliciora fata Jus naturæ experiri, atque à squalore Scholasticorum repurgari cœpit,

Hu.

Hugone Grotio potissimum auctore, atque felicissimo egregiæ disciplinæ restauratore.

37. Hic cum esset vir acerrimi ingenii ac vastæ eruditionis, opus, hortante illustri viro Peirescio, & subsidia subministrante, aggressus, jus naturæ & gentium in ordinem redigere, atque ad genuina fundamenta sua revocare, quæque ad jus positivum spectant, ab eodem fecernere, conatus est: quod &, quantum per id tempus licuit, opere de *Jure Belli & Pacis* edito, præstitit.

38. Hoc opus ab initio magno cum eruditorum pariter ac aulicorum applausu susceptum est; his instar oraculi in controversiis Principum istud consulentibus, illis tanquam novum corpus juris idem in collegiis suis fundamenti loco collocantibus.

39. Nec quisquam, dum vixit Grotius, quidquam contra movere ausus fuit, nisi quod in indicem librorum prohibitorum jussu Papæ relatum sit: mortuo vero Autore certatim eruditi vel notis & animadversionibus illud castigare, vel amplioribus commentariis illustrare, vel re-

ductum in compendium enucleare allaborarunt.

40. Inter notas & commentarios potiores sunt: *Jo. à Felde Annotata*, quibus à *Gravvinkelio Strictura* oppositæ, mox iterum refutatæ; *J. H. Bœcleri Commentatio in H. G. J. B. & P. Casp. Ziegleri Nota & Animadversiones*, *Jo. Adami Osiandri Observationes politica & morales*, *Val. Veltbeimii Introductio in opus Grotianum*, *Jo. Georg. Simonis*, *Jo. Frid. Gronovii*, *Tesmari & Obrechtii*, *Jo. van der Muelen*, denique *Variorum Nota* opera *Becmanni* editæ.

41. Inter Compendia extant *Jani Klenkii Institutiones Juris natura, gentium & publici*, *Joh. Henr. Sviceri Compendium Grotianum*, *Jo. Georg. Simonis Grotius erometricus*, *Schefferi nucleus*, *Mulleri Tabula*, *Vitriarii Institutiones Juris nat. & gent.* *Kulpisii Collegium Grotianum*, *Gvil. Grotii Enchiridion de principiis juris naturalis*, *Jo. Reinh. Hedingeri Sicilimenta Philosophiæ Juris ex illustribus Grotii libri de J. B. & P.*

42. Denique & versiones Grotii prodire, Gallica nimirum *Curtini* & Germanica *Schützi*.

43. Multum præstitit Grotius, sed tamen & nævi in eodem notantur: errores
theo-

theologici nimirum, incautum Scholasticorum studium, convenientia legis cum sanctitate divina, unà cum socialitate & consensu gentium principii loco collocatum, denique erronea de jure gentium sententia.

44. Post Grotium *Thomas Hobbesus*, Anglus, subtilissimi ingenii, ac variis scriptis clarus, Jus naturæ novis ac monstrosis principiis firmare atque explicare ausus est, editis de *corpore*, de *cive*, ac de *Leviathane* libris.

45. Fundamenti loco statum naturalem ponit, quem statum belli asserit, atque ex jure omnium in omnia, insitaque omnibus nocendi voluntate pariter ac facultate deducit.

46. Cum verò nulla salus bello, pacem quærendam præcipit, si haberi possit, sin minus, quærenda esse belli auxilia.

47. Ut autem pax haberi possit, porro ratiocinatur, naturali libertati ac juri in omnia renunciandum, & absolutæ imperantis potestati sese subjiciendum esse; idque per pacta, quæ adeò sanctè servanda sint.

48. Sed cum in saniozem non solum philosophiam, sed & theologiam impin-

gero videretur Hobbesius, adversarios contra se excitavit *Cumberlandium, Bramballum, Cocquium, Scharrockium, Felmerum, Schafium, Strimesium*, aliosque, qui pari studio, sed impari successu, calamos adversus eum acuerunt.

49. Sectatores tamen & defensores quoque nonnullos nactus est, inter quos *Scargilus, Veltbuisius, Becmannus & Gundlingius* imprimis innotuere.

50. Præter hos & alii quædam tentarunt, ad culturam hujus disciplinæ spectantia, ut *Seldenus & Mevius*, sed parum ad rei summam contulerunt.

51. Felicior hac in parte *Pufendorffius*, qui à Weigelio primum ad studia moralia excitatus, deinceps Grotii & Hobbesii vestigia premens, jus naturæ in meliorem ordinem redigere, ac nævos à ceteris admissos emendare, defectusque eorum supplere annisus est.

52. Edidit hunc in finem primum *Elementa Jurisprudentia universalis*, deinde opere majori *Jus nature & gentium* uberius exposuit, denique in Libro *de officia hominis & civis* illud in compendium misit.

53. Sed

53. Sed cum tritam Scholasticorum viam defereret, non paucos statim adversarios nactus est, quorum primi collegæ ipsius in Academia Lundinensi, *Josua Schvardtzius* & *Nicolaus Beckmannus*, fuere, qui edito *novitatum indice* hereseos notam ipsi inurere, variisque scriptis famam ejus sugillare non dubitarunt, quibus tamen acriter respondit *Pufendorffius*.

54. Deinde & alii adversus eum insurrexerunt, scil. *Jo. Adamus Scherzerus*, *Fridericus Gesenius*, *Valentinus Veltbemi*, *Jo. Joachimus Zentgravius*, *Samuel Strimesius*, omnium maximè verò *Valentinus Alberti*, qui variis scriptis magnisque animorum motibus inter se concertarunt, donec lis, *Thomasio* in primis ac *Rechenbergio* intercedentibus, composita est.

55. Non defuere tamen, qui justum doctrinis *Pufendorffianis* pretium statuerent, easque vel contra adversariorum nãriã defenderent, vel novis accessionibus aut observationibus locupletatas, vel in novam compendii formam redactas, vel in alias linguas translatas, in clariore luce ponerent.

56. Eminent inter hos *Thomasius*, *Hertius*,

tius, Titius, Rechenbergii, Buddeus, Weberus, Barbeyracius.

57. Inprimis illustris *Thomasius*, cum *Grotium* à Patre prælectum audivisset, insigni hujus studii dulcedine captus, suam illi excolendo atque ornando operam impendere decrevit.

58. Cum igitur majus *Pufendorffii* opus prodiret, ei istud quidem admodum arridebat, sed unicum displicebat, alienæ nimirum à receptis Scholasticorum placitis sententiæ.

59. Opportune Index novitatum in manus incidebat, quibus armis orthodoxam veritatem sese defensurum, *Pufendorffii* que errores oppugnaturum sperabat.

60. Sed imbecillitatem armorum sentiens, in castra *Pufendorffii* transibat, atque omne sectarum studium, auctoritatisque humanæ præjudicium ex animo removere studebat.

61. Post praxeos igitur forensis exercitium, in quo & ipsum *Juris naturæ* usum maximum deprehenderat, docentis provinciam denuo occupat, atque *Institutiones Jurisprudentiæ Divinæ* publici juris facit.

62. In

62. In his duo præstitit: primum Pu- fendorff principia contra adversarios vindicavit, atque hinc partim Scholasticorum opiniones de *lege Dei aeterna, convenientia actuum J. N. cum sanctitate divina antecedenter ad voluntatem divinam, & per seitate turpitudinis & honestatis* revellit; partim B. Alberti novas hypotheses, de Jure naturæ ex statu integritatis deducendo, examinavit.

63. Deinde genuina legis positivæ universalis fundamenta ex sacro Codice eruere allaboravit.

64. Quamvis autem à variis ac sinistris judiciis non prorsus immunis maneret hic liber, tamen à nemine apertè oppugnatus fuit: quæ verò cum B. Placcio, Praschio, Rothio, Bodino super nonnullis juris naturæ capitibus enatæ sunt controversiæ, non adeò magni momenti fuere.

65. Cum autem dies diem doceat, curas posteriores elaborato Juris naturæ systemati adhibuit, ac *fundamentis Juris naturæ & gentium* in lucem editis, nonnulla emendavit atque clarius proposuit, cum primis principia *bonesti, decori & justie* recte discernere docuit.

66. Tria quoque verba de *B. Placcio* addere liceat. Is enim cum philosophiæ practicæ studio itidem maximè delectaretur, methodo medica pariter ac mathematica *Accessiones Ethices, Juris natura & Rhetorices* elaboratas in lucem emisit.

67. Et quemadmodum in *Ethica* omnia ad amicitiam cum DEO dirigit, ita in *Jure naturæ* sola jura & officia, quæ in consortio seu societate humana observanda sunt, considerat, atque *Jus naturæ* in privatum & publicum dispertitur, in hoc verò de civitate, imperio ac *jure gentium* agit: sed ob subtilem & abstractam philosophandi rationem non adeò multis sese probavit.

OBSER.

OBSERVATIONES

AD

LIBRI PRIMI •

CAPUT I.

De Actione Humana,

Ad §. 1.

1.

Clarior *Officium* definitur: Actio, ad quam lege obligamur.

2. Sunt autem *Officia* vel *bonesta*, quæ ad *Ethicam*, vel *decora*, quæ ad peculiarem scientiam decori, vel *justa*, quæ ad Jus naturæ strictè sic dictum spectant.

Ad §. 2.

3. Actiones hominum sunt vel *naturales* vel *morales*. *Hæ* voluntatis imperio subjacent: *Ille* verò huic imperio sunt exemptæ, & solo naturæ impulsu perficiuntur. Scholastici distinguunt actiones *hominis* & *humanas* eodem fere sensu.

Ad §. 3.

4. *Intellectus* & *Voluntatis* natura & opera-

operationes in genere hoc §. exponuntur : quæ duo *Actionum* humanarum *principia* vulgò vocantur ; cum non nisi prælucente intellectu bona actio à voluntate proficisci queat.

Datum --- formare.

5. Tres mentis seu intellectus operationes hic Autor videtur innuere : scilicet simplicem rei apprehensionem, iudicium, & ratiocinationem.

Sed ut --- iudicare.

6. Intellectus est vel *theoreticus* vel *præcticus*. Ille circa universalia versatur, qualia in scientiis seu disciplinis traduntur : *hic* circa singularia, qualia sunt actiones humanæ cum suis circumstantiis considerata. Ad illum igitur spectant *jura*, ad hunc *facta*.

7. Judicat autem intellectus vel de actionibus futuris, an & quomodo suscipiendæ sint ; & hoc dicitur *Consultatio*, cujus habitus est *Prudentia* : vel de præteritis, rectè ne an secus perpetratæ sint, & hoc *Judicium* in specie appellatur. Unde Jurisprudencia in *Consultatoriam* & *Judicalem* distinguitur.

8. Deinde iudicium fertur vel de actionibus *alienis* ; & hoc *Judicii* nomen retinet ;

net: vel de *propriis* sive susceptis sive suscipiendis, & hoc dicitur *Conscientia*.

Sed nec omnes hominis facultates -- respuit.

9. Actus motusque *Voluntatis* leviter hic Autor perstringit, ne utiquam accurate percenset aut distingvit.

10. Scilicet voluntas vel seipsam intrinseco quodam impulsu movet & ad agendum determinat: vel ab objectis seu rebus externis movetur.

11. Res verò externæ prout diversas voluntatis inclinationes afficiunt, ita voluntatem vel in partes trahunt, vel à sese avertunt.

Ad §. 4.

12. Quæstio: an homo facultate polleat leges naturales intelligendi? rectè affirmatur: 1.) quia alias transgressio earum saltem in foro humano eidem imputari non posset; & quia 2.) experientia ipsa asserionem comprobat.

Ad §. 5.

13. Cum verò omnis actio legibus attemperanda sit, de *Conscientia* hic imprimis agendum, quippe: quæ actiones proprias ad legis præscriptum examinat, &

C hinc

34 CAP. I. DE ACTIONE HUMANA.

hinc bonitatem earum vel pravitatem colligit.

14. Tres igitur Conscientiæ velut partes sunt : 1.) notitia legis seu Juris, 2.) notitia facti, & 3.) sententia de facto legi consentanea.

15. Rectius conscientia in *Rectam* & *Erroneam* : Recta verò iterum in *certam* & *probabilem* distribuitur.

16. Conscientia *recta* ex principiis veris, *erronea* ex principiis falsis : *Certa* ex principiis certis & indubitatis, *probabilis* ex principiis probabilibus de actionibus judicat.

Ad §. 6.

17. Conscientia *dubia* neque ad rectam, neque ad erroneam pertinet, sed inter utramque fluctuat, neque de actione judicat, sed iudicium suspendit.

18. Unde nec actio suscipi debet, de cujus bonitate ac pravitate adhuc dubitatur : quia actio, cujus convenientia cum lege non apparet, peccato æquiparatur.

Ad §. 7.

19. Impeditur nonnunquam Intellectus & iudicium practicum *Ignorantia* seu notitiæ absentia & *Errore* seu notitiæ depravatione.

20. *Er-*

20. *Error* ex ignorantia propullulat, dum de rebus judicamus, quarum claram nondum ideam animo concepimus, seu quarum sufficienti destituimur notitia.

21. *Error* vel *vincibilis* est, qui studio evitari poterat: vel *invincibilis*, qui evitari non poterat. Eadem ratione *Ignorantia* distinguitur.

22. Utraque & ignorantia & erronea notitia vel *juris* est vel *facti*.

23. Circa communia Juris naturæ præcepta ignorantia & error invincibilis haud facile admittitur: bene vero circa singularia negotia, eorumque circumstantias.

Ad §. 8.

24. Interdum ignorantia causa est actionis, interdum eam tantum comitatur consentiente voluntate susceptam: prior *efficax*, posterior *concomitans* vocatur.

25. Ignorantiæ distinctio in *voluntariam* seu *affectatam*, & *involuntariam* cum distinctione in vincibilem & invincibilem ferè coincidit.

Ad §. 9.

26. Alterum actionum humanarum principium est *Voluntas*, quæ ad res intellectu

36 CAP. I. DE ACTIONE HUMANA,

lectu vel sensibus oblatas sese movet, & vel intellectum, vel cetera corporis membra ad agendum impellit.

27. Est autem *Voluntas* propriè facultas appetendi bonum & averfandi malum.

28. Quemadmodum enim intellectus circa verum & falsum, ita voluntas circa bonum & malum versatur.

29. Et quemadmodum Intellectus in cerebro, ita voluntas in corde operari videtur.

30. Tribuuntur Voluntati duæ affectiões; 1.) quod *sponte* agat, 2.) quod *libere* agat: Sed hæ non tam voluntati, quam actioni à voluntate profectæ tribuenda sunt.

31. Scilicet *spontanea* dicitur actio, quæ à voluntate est imperata, sive voluntas se ipsam commoverit, sive aliunde commota fuerit.

32. *Libera* verò dicitur actio, quando voluntas ex pluribus objectis unum eligere vel actionem suspendere videtur, etiamsi hoc necessario faciat, ac vi quadam ad istud faciendum impellatur.

33. Voluntas ipsa neque spontanea est neque libera, sed facultas necessaria, quæ oblatum bonum non potest non appetere,

re, & oblatum malum non potest non averfari.

34. Hoc ut intelligatur, notandum, voluntatem agere vel *inclinacione* connata, vel *vi* externa excitatam.

35. Prius ubi fit, libera quidem est voluntas à coactione, dum seipsam proprio quasi motu ad agendum excitat: sed tamen eligendi facultate non gaudet.

36. *Vis* autem externa vel *amica* est vel *inimica*: illa inclinationibus conveniens est, atque adeo desiderium & spem excitat: hæc inclinationibus adverfa est, atque adeo desiderio metum incutit.

37. Utraque vis efficit, ut nulla voluntati libertas relinquatur: dum utraque eam cogit, ut eligat ea, quæ inclinationibus congruunt, & respuat ea, quæ iisdem adverfantur.

Ad §. 10.

38. Nihilominus actiones spontaneæ seu voluntariæ utique dantur, licet voluntas ipsa neque spontanea neque libera rectè dicatur, sed vel interna necessitate, vel externa vi compulsâ operetur.

Ad §. 11.

39. Porro ingens datur voluntarum

tum varietas, quæ tamen ad tria capita rectè revocatur.

40. Scilicet tres sunt voluntatis *inclinatio-*
nes congenitæ: *Ambitio, Avaritia, &*
Voluptas; quæ quidem naturâ pravæ sunt,
sed tamen ex triplici amore sui ordinato
prognatæ.

41. Innatus enim cuilibet 1.) *Amor per-*
fectionis suæ, & hinc nascentis *existimatio-*
nis; 2.) *Amor durationis* seu *vite* suæ, &
mediorum ad vitam honestè transigendam
necessariorum, ac denique 3.) *Amor in-*
nocentis voluptatis.

42. Sed cum depravatione quadam na-
turali voluntas laboret, cujus originem
ratio ignorat, tria philantia ordinatæ gene-
ra in pessima vitia degenerarunt.

43. Istæ igitur voluntatis inclinationes
diverso se invicem ordine excipiunt, di-
versoque gradu mixtæ sunt: unde infinita
animorum varietas enascitur.

44. Causæ varietatis vel *physicæ* sunt
vel *morales*: illæ in *Temperamento*, hæ in
Consuetudine conspicuæ sunt.

Ad. §. 12.

45. *Temperamentum* partim ex diver-
sa sanguinis; mixtura, partim ex diver-
sa partium solidiorum conformatione
con-

onstat: unde non solum diversus sanguinis motus, sed & diversæ animi propensiones emergunt.

46. Dantur autem *quatuor* Temperamentorum genera: scilicet *Cholericum*, *Melancholicum*, *Sanguineum*, & *Pblegmicum*.

47. *Cholericum* temperamentum subtiliori igneoque abundat sanguine, quippe sulphuris multum admixtum habente, qui adeo vehementiori celeriorique cursu per angustiores fibrarum poros penetrat, atque adeò consimiles animo motus ingenerat, unde *Ambitio* exurgit.

48. *Melancholicum* temperamentum crassiori spissiorique laborat sanguine, quippe terrestrioribus particulis abundante, quem difficili lentoque per angustiores vias motu propellit, atque adeo tristiores in animo affectus excitat: unde sollicitudo, metus, *Avaritia* denique enascitur.

49. *Sanguineum* temperamentum vivaciori fluidiorique gaudet sanguine, quippe nec sulphuris, nec salis, nec seri copia admodum laborante, sed tamen ex singulis partem trahente, qui adeò faciliiori lætiorique cursu per patentiores meatus labitur: quo pacto animus exhilaratur, atque ad *Voluptasem* proclivis redditur.

50. *Phlegmaticum* temperamentum viscidium sero sumque trahit sanguinem, qui lento frigidoque motu per vias apertas volvitur: unde & in animo torporac frigida quædam *ἀπάθεια* existit.

51. Singula hæc temperamentorum genera vario iterum gradu ac ordine inter se miscentur, atq; adeo varias inclinationum mixturas in animo producant.

52. Sed & aliæ remotiores causæ accedunt, quæ ipsum temperamentum variè iterum mutant atque disponunt, v. g. cœli solique genius, indoles parentum, victus, ætas, valetudo.

Ad. §. 13.

53. Porro & *Consuetudinis* magna in voluntatem vis est, dum per crebriores ejusdem generis actiones voluntatem ad eas promtius lubentiusque subeundas proclivorem reddit.

54. *Consuetudo* autem vires accipit ab educatione, conversatione, cultura, vitæ genere, statu &c.

Ad. §. 14. 15.

55. Dantur & aliæ quædam causæ, quæ saltem ad momentum voluntatem ad certas actiones inclinant, v. g. *affectus, morbi, ebrietas*, de quibus Autor hic.

56. Sed

56. Sed cum hæc omnia; inclinationes nimirum, temperamentum, consuetudo, affectus, morbi, ebrietas, propterea hic considerata fuerint, ut pateret, an actiones inde promanantes homini imputari queant: doctrina de imputatione prius exponenda, quam certi quid ea de re pronuntiari queat,

Ad §. 16.

57. Idem dicendum de distinctione Actionum in *voluntarias & involuntarias*: quippe quæ doctrinam de imputatione itidem respicit. *Mixta* verò actiones, quas Autor addit, ad voluntarias referuntur, licet voluntas vi quadam inimicâ ad eas compulsâ fuerit,

Ad §. 17.

58. *Imputare* igitur est, aliquem autorem actionis pronunciare, & effectum ejus eidem tribuere.

59. Nativa significatione hic terminus arithmeticus est, & in rationes referre significat.

60. Postea ad res morales translatus est, ubi itidem crediti & debiti quasi ratio habetur, quando actio ad autorem suum refertur, & effectus ejus eidem tribuitur.

61. Locum habet imputatio potissimum, ubi de præmiis & pœnis, de damno dato, de promissis ac de beneficiis agitur.

62. Scilicet meritum præmii imputatur homini instar crediti, meritum pœnæ instar debiti.

63. In materia damni damnum dans debitor, accipiens creditor est.

64. In promissis promittens instar debitoris est, is, cui promittitur, instar creditoris.

65. In beneficio præstans instar creditoris, qui accipit, instar debitoris est.

66. Imputare alicui actionem in præmium vel pœnam est, declarare eum, qui autor actionis fuit, præmio vel pœna dignum esse.

67. Imputare alicui damnum datum est, judicare, quod is, qui causa damni est, ad damni reparationem obligatus sit.

68. Imputare alicui promissum est, promittentem declarare debitorem, h. e. ad præstandum quod promisit: ubi vero præstitit, imputatur præstitum eidem ad liberationem.

69. Imputare alicui beneficium est, pronunciare, quod accipiens præstanti obligatus sit ad gratitudinem.

70. Sed

70. Sed nemini imputari potest actio, nisi qui *autor* ejus est.

71. Est autem *Autor* actionis vel *caussa* *physica*, vel *caussa moralis*.

72. *Causa physica* actionis est is, qui actionem perpetravit, sed non consentit.

73. *Causa* verò *moralis* dicitur tum is, à cujus voluntate actio proficiscitur, tum is, qui voluntatem suam cum voluntate operantis conjunxit. Verbo: qui voluit, ut actio fieret, & qui consentit.

74. Voluisse verò & is censetur, qui omisit, quod facere poterat & debebat: unde etiam *culpa* seu omisio diligentiae debitae ad causam moralem refertur, hominique imputatur.

Ad §. 27.

75. Potest igitur aliquis *caussa moralis* dici non solum actionis *proprie*, h. e. quam ipse sine auxilio alterius patravit; sed etiam *alienae*, quam alius quidem, sed ipso consentiente, patravit.

76. Concurrit verò aliquis ad actionem alienam ut *caussa moralis* primò vel *faciendo* aliquid, vel *non faciendo*.

77. *Faciendo*, ubi jubet, consensum requisitum adhibet, adjuvat, receptum præbet,

bet, de lucro participat, consilium dat, laudat, assentatur; quamvis nonnunquam haud satis expeditum sit, an qui in factū aliquid alienum consensit, etiam in omnes illius facti circumstantias consenserit; sicut & diversus consentiendi modus tum ratione damni, tum promissi, tum delicti imputandi diversum producit effectum.

78. *Non faciendo*, ubi non vetat, opem non fert, non dissvadet, non manifestat, cum deberet.

79. Deinde etiam concurrit vel ut *causa primaria* seu principalis, vel ut *causa secundaria* seu minus principalis, vel ut *causa socia*: quod ex circumstantiis facti iudicandum.

80. Omnia verò hæc tum in damno dato, tum in delictis seu meritis poenarum attenduntur, quippe quorum gravitatem ejusmodi circumstantiæ vel augent vel minuunt.

81. Ceterum de utraque hac causa valet regula: Quotiescunque & causa physica & causa moralis ad actionem concurrit, ordinariè actio imputatur causæ morali tantum; idque in omnibus imputationis casibus locum habet.

82. Quo-

82. Quotiescunque verò actio tantùm à causa physica proficiscitur, toties impu-
tatur etiam causæ physicae: modo impu-
tationis casus talis non sit, ut necessariò
animus agentis sit respiciendus, quod in
omnibus reliquis casibus præter casum da-
mni dati usu venit.

Ad §. 18.

83. Ex his jam faciliè est ad intelligen-
dum, quænam homini non possint impu-
tari: scilicet omnia ea, quorum homo
nec causa physica est, nec causa mo-
ralis.

84. Specialiores regulæ, quæ apud
Autorem habentur, respiciunt partim
actiones alienas, partim actiones pro-
prias.

85. De actionibus alienis agit. Reg. I. §. 18.

86. Quæ de actionibus vel rebus pro-
priis agunt, iterum in quatuor classes
distribui possunt.

87. Ad primam classem spectant, quæ
voluntati nostræ non subjacent, de quibus
R. II. §. 19.

88. Ad secundam classem pertinent
actiones, quarum externa requisita nobis
desunt, v. gr. occasio, vires, R. V. VI.
§. 22. 23.

89. Ad

46 CAP. I. DE ACTIONE HUMANA.

89. Ad tertiam classem impedimenta intellectus referuntur, qualia sunt ignorantia, error, impeditus vel deficiens rationis usus, de quibus R. III. IV. II. IX. IX. §. 20. 21. §. 25. 26.

90. In quarta classe denique impedimenta voluntatis, quæ sunt coactio & metus. R. VII. §. 24.

91. Igitur I. Actiones ab alio patratæ, ut & operationes quarumvis aliarum rerum, nec non quivis eventus, non possunt alteri imputari, nisi quatenus ille potest & tenetur istas moderari, vel quatenus ad illas aliàs tanquam causa moralis concurrat.

Ad §. 19.

92. II. Quæ in quolibet homine sunt, vel non sunt, quæ penes ipsum non fuit, ut adessent, vel non adessent, non possunt ipsi imputari, nisi quatenus debitam diligentiam in ejiciendis defectibus, & introducendis perfectionibus non adhibuit.

93. Hinc patebit, quousque inclinationes naturales, temperamentum, consuetudo, morbi, ebrietas, atque actiones inde promanantes homini imputari queant.

Ad §. 20. 21.

94. III. IV. Quæ per ignorantiam aut errorem

rorem invincibilem & efficacem perpetrantur, non imputantur. Ubi verò ignorantia vel error tantum est concomitans vel vincibilis, quorsum pertinet ignorantia legum promulgatarum, ibi actio imputatur.

Ad §. 22.

95. V. Cui occasio agendi citra suam culpam deest, illi non imputatur, quod non egerit.

Ad §. 23.

96. VI. Quæ sunt ultra vires alicujus, non imputantur; nisi quatenus quis in causa est, ut ea impossibilia sint facta.

Ad §. 24.

97. VII. Quæ quis coactus agit aut patitur, non imputantur.

98. VIII. Quæ quis gravi metu inductus agit, imputantur quidem ad præstandum promissum, non verò in pœnam; si metus respectu inferentis fuerit justus: si verò fuerit injustus, non imputantur in præstandum promissum, attamen in pœnam.

Ad §. 25.

99. IX. Actiones hominum rationis usu carentium ipsis quidem non imputantur

tur in pœnam, vel præstandum promissum, bene verò in reparationem damni.

Ad §. 26.

100. X. Quæ perpetrantur in somno vel somniis, in foro humano rarissimè imputantur; nisi culpa præcesserit: quia usus rationis in somno cessat.

CAPUT II.

De Norma Actionum Humanarum seu de Lege.

Ad §. 1.

i.

Necessaria est homini *norma*, juxta quam actiones componat, non propter præstantiam, sed propter multimodas ejus imperfectiones.

2. Quia enim diversæ sunt hominum voluntates, quæ ad prava maximè inclinant, non solum suam quisque felicitatem, sed & ceterorum impediturus esset, nisi normæ præscripto voluntates & actiones in ordinem redigerentur.

3. Quemadmodum verò voluntas vel per vim amicam, vel per inimicam flectitur,

tur; ita norma est vel svadens vel cogens: illa in *consiliis*, hæc in *legibus* conspicua est. Et posterior quidem huc maxime pertinet.

Ad §. 2.

4. Est autem *Lex* norma ab imperante præscripta, subjectos metu pœnæ ad certas actiones obligans, certas vero permittens.

5. Igitur omnis lex duplicem continet vim, *permisivam* scilicet & *præceptivam*: per illam declaratur, quid homini liceat, per hanc quid fieri vel non fieri oporteat.

Ad §. 3.

6. Illius effectus est *Potestas* vel *Jus*: hujus vero *Obligatio*. Utriusque definitio superius tradita.

Ad §. 4.

7. Subjectum Obligationis capax est solus homo: (1) quia Intellectu gaudet, ut normam cognoscere queat. (2) quia voluntatem habet per spem & metum flexilem. (3) quia non solum imperio divino subjectus est, sed etiam humano se subjicere potest.

Ad §. 5.

8. Causa obligationis efficiens est Imperans. Ad justum autem Imperium duo requiruntur: (1) Justæ imperandi causæ, (2) vires sufficientes subjectos cogendi.

D

9. Com-

9. Competit vero Imperium vel *Deo*, vel *hominibus*.

10. Respectu DEI justæ imperii causæ sunt creatio & conservatio: respectu *hominum* vero & imperantis & subditorum consensus.

Ad §. 6.

11. Cum vero nemo obligari queat ad ea, quæ ignorat, non solum Legislatoris, sed etiam legis ipsius notitia requiritur.

12. Utriusque notitia in jure naturæ ex natura ipsa: in jure civili verò ex promulgatione hauritur.

Ad §. 7.

13. Partes Legis sunt duæ: *Sententia legis*, qua definitur, quid fieri vel non fieri debeat; & *Sanctio pœnalis*, qua necessitas observandæ legis subjectis imponitur.

Ad §. 8.

14. Officia legibus injuncta non solum possibilia debent esse, sed etiam utilia: quia de rebus impossibilibus & inutilibus frustra leges feruntur.

Ad §. 9.

15. Etsi autem obligatio legis ordinariè est universalis, ad omnes sese subditos extendens: tamen nonnulli sæpe eximuntur, idque per *dispensationem & privilegia*.

16. Sci-

16. Scilicet *Dispensatio* est exemptio personæ alicujus ab obligatione legis quoad certum aliquem actum lege præceptum vel prohibitum.

17. *Privilegium* est species dispensationis ad plures actus sese extendens, seu est dispensatio continuata. Sumitur autem vel pro actu jus singulare concedente, atque sic vim legis habet; vel pro effectu seu jure singulari, quod conceditur.

Ad §. 10.

18. Sæpe lex universalis videtur quod ad verba, quæ tamen ex mente auctoris quod ad certos casus restringenda.

19. Id quod *Æquitas* vulgo vocatur, quæ hoc sensu nihil aliud est, quam Interpretatio restrictiva, declarans, casus nonnullos ex mente Legislatoris sub lege non contineri: licet secundum verba sub eadem contineri videantur. Sed hæc non nisi ad leges positivas proprie spectat.

Ad §. 11.

20. Respectu legis Actiones sunt vel *licite*, quæ vel expresse concessæ, vel saltem non prohibitæ; vel *necessariæ*, quæ vel præceptæ vel prohibitæ: atque hæc iterum vel *bonæ* vel *malæ*; itemque *justæ* vel *injustæ*. Vid. Autor. h.

Ad §. 12. & 13.

21. Recte h. l. *Justitia actionum* distinguitur à *Justitia personarum*. Illa enim est virtus, quæ ab Imperatore definitur *constans & perpetua &c.* Inst. pr. de justit. & jure.

22. Hac vero est convenientia actionum cum legibus, & quidem in specie cum regulis justit.

Ad §. 14.

23. Videtur Autor *justitiam universalem* ita accipere, ut omnia officia erga alios complectatur, sive ex regulis decori, sive ex regulis justit fluant.

24. *Particularis* vero justitia ex mente Autoris non nisi ad officia justit spectat.

25. Dividitur hæc iterum vulgo in *distributivam & commutativam*: illa proportionem inter personas, hæc inter res observat. Sed hæc distinctio exiguum habet usum.

Ad §. 15.

26. Actio *injusta* est, quæ à legibus, in specie à regulis justit aberrat.

27. Læditur autem aliquis per actionem injustam vel *dolo*, seu destinato consilio, vel *culpa*, seu per errorem ac negligentiam. Illud ubi fit, *Injuria* vocatur.

28. Cul-

28. *Culpa in latam, levem & levisissimam* distinguitur: *Lata* est omisio diligentiae communis; *Levis* omisio diligentiae mediocris; *Levisissima*, omisio diligentiae exactissimae.

Ad §. 16.

29. De distinctione Legis in *Divinam & humanam*, item in *naturalem & positivam* v. Cap. I. praeliminare.

CAPUT III.

De Lege Naturali.

Ad §. I-9.

I.

LEx naturæ ex natura ipsa, humana scilicet, cognoscitur: sed methodus ac ratio investigandi legem naturæ apud Doctores diversa est.

2. Omnis labor circa principium legum naturalium occupatur: videndum igitur, quomodo principium comparatum esse debeat, ut judicari possit, quinam acu istud retigerint, quinam longius ab eodem aberraverint.

3. Scilicet *Principium* est propositio genera-

D 3

nera-

neralissima & evidentissima, quæ omnium primo facillimeque cognoscitur, & ex qua omnes reliquæ propositiones vel regulæ ejusdem disciplinæ patefcunt.

4. Facile autem liquet, non de principio *effendi* sermonem esse, seu caussa, à qua originem leges naturæ trahunt: sed de principio *cognoscendi*, seu propositione, ex qua reliquæ cognoscuntur.

5. Ejusmodi igitur principium his requisitis gaudeat oportet: ut (1) sit *unicum*, (2) *primum*, (3) *verum*, (4) *evidens*, (5) *adequatum*.

6. Jam varias de principio juris naturæ sententias spectemus, quæ in septem classes forte distribui poterunt, easdemque juxta amussim jam positam examinemus.

7. In prima classe collocandi, qui vel *legem DEI aternam*, h. e. *sanctitatem & justitiam DEI voluntatem ejus antecedentem*, cum *Scholasticis*, vel, quod eodem ferme recidit, *conformationem creatura rationalis cum Creatore*, seu *assimilationem DEI*, cum *Zentgravio*, generalissimam omnium actionum humanarum normam constituunt; obscuram certe, nec adæquatam, nec omni ex parte veram.

8. Secundam classem constituent, qui vel

vel ex *statu integritatis*, ut *B. Alberti, Medivius & Seckendorffius*, vel ex *præceptis Noachicis*, ut *Seldenus*, vel ex *Decalogo*, ut *Philos Judæus*, itemque *Calixtus & Bœclerus*, vel ex *lege & evangelio*, ut *Præschius*, vel ex *voluntate DEI*, ut *ill. Coccejus*, jus naturæ derivandum ducunt : qui tamen omnes principium vel inadæquatum, vel rationi ignotum, vel multiplex pro uno, nobis venditant.

9. Tertiam classẽm implebunt, qui vel ad dictamen recte rationis seu *amorem intellectualem* cum *Strimesio*, vel ad *notitias infitas* cum *Melanchthone*, *Gvil. Grotio & Scharrockio*, vel ad *instinctum naturalem* cum *Cicerone & plurimis Scholasticis*, vel ad *naturam* seu *convenientiam naturæ* cum *Stoicis*, vel ad *actus*, quos *natura omnia animalia docuit* cum *Jctis Romanis, Ulpiano, Triboniano*, vel ad *finem naturæ humanæ* cum *Pritio*, vel ad *finem mundi* cum *Lamberto Velthufio*, vel ad *ordinem mundi*, cum *D. Bodino* in demonstrandis juris naturæ præceptis provocant, nec perspicuum, nec adæquatum, nec prorsus verum principium commendantes.

10. Ad quartam classẽm referendi, qui vel *amorem & cultum DEI*, ut *Nitschius*,

vel *pium sincerumque amorem in Deum & homines*, ut *Bened. Wincklerus*, vel *benevolentiam universalem*, ut *Cumberlandus*, vel tria ista, *Deum cole, temperanter vive, socialiter vive*, ut *D. Buddeus*, vel *naturam religiosam, sui amantem, & socialem*, ut *B. Tittius*, vel ista *Triboniani*, *honeste vive, neminem laede, suum cuique tribue, vel studium pacis & pacta*, ut *Hobbeseus*, fundamenti loco ponunt, sed nec unicum, nec primum, nec evidens, nec adæquatum principium constituunt.

II. Quinta classis eos sistit, qui *consensu gentium moratorum* tanquam principio, cum *Peripateticis & Grotio*, nituntur, quod quam infirmum & ambiguum sit, quilibet perspicit.

12. Ad sextam classem pertinent, qui *utilitatem singulorum privatam* vel *studium salutis proprie* principii loco commendant, quorum prius *Epicuro, Carneadi, & Cyrenaicis*, posterius *Hobbeseo* tribuitur: sed nec verum, nec adæquatum istud principium erit.

13. Septima denique classis *Socialitatis* patronos repræsentat, quorum principes, *Cicero, Grotius, Pufendorffius*, & antehac etiam *III. Thomasius*, merito censendi: atque

que hoc principium cum sit Autoris nostri, curatius pensitare juvabit.

14. Scilicet hanc fundamentalem naturæ legem *Pufendorffius* noster statuit: *Colendam homini esse societatem, seu, hominem debere socialem esse.* v. §. 7. 9.

15. Hanc vero ex ipsa hominis natura demonstrare conatur, quod utique laudandum: adeoque ex humanæ naturæ indole sequentes elicit propositiones:

16. Homo (1) se ipsum amat seque conservare cupit §. 2. (2) citra aliorum auxilium est miser, (3) ad mutua commoda promovenda aptus §. 3. (4) ad nocendum proclivis §. 4. & idoneus §. 5. (5) varius & mutabilis §. 6.

17. Ex his vero propositionibus societatis colendæ colligit necessitatem.

18. Equidem taxatur hæc colligendi ratio ab aliis, existimantibus, (1) non sequi exinde, hominis naturam esse socialem, sed potius contrarium, scilicet eandem à societate colenda maximè abhorrere, (2) Si vero tantum societatis colendæ necessitas ex affectionibus allatis demonstretur, ultimum juris naturalis fundamentum constitui utilitatem privatam.

19. At vero quod ad primum attinet,

D 5

Au-

Autor neutiquam voluit demonstrare, naturam hominis esse socialem, sed necessum esse, ut sit socialis, si salvus esse velit: id quod ex §. 7. clarissime liquet.

20. Scilicet mens Autoris & inferendi ratio haud dubie hæc est: Omnes homines sese conservare student, seu felicitatem suam quærunt: hanc vero citra aliorum auxilium promovere non possunt. Alii possunt eam promovere, sed possunt etiam eam impedire; imo sæpe volunt, quia mali sunt & mutabiles.

21. Ergo homo erga hominem ita sese gerat, necesse est, ut alter alterius felicitatem non impedire, sed promovere velit, h. e. *sit socialis*.

22. Duo igitur Socialitatis custodia includit: (1) *Pacem* esse colendam, h. e. felicitatem alterius ab altero non esse impediendam. (2) *Amicitiam* esse colendam, h. e. felicitatem alterius ab altero esse promovendam.

23. Falsum vero est, utilitatem privatam hoc pacto fundamentum juris naturæ constitui. Utilitas enim privata est, quæ utilitati communi opponitur. Jam vero dum pax & amicitia colitur, non solum singulorum, sed etiam universorum felicitas seu utilitas promovetur.

24. Felicitatem vero humanam in jure naturæ fundamenti loco collocare, ne utquam absurdum est, uti ex sequentibus patebit.

25. Hoc tamen in Autoris principio adhuc desiderandum, (1) quod istud nondum ita evidens sit, ut non aliquod evidentius possit inveniri. (2) Quod non sit adæquatum, dum ex eo duntaxat officia erga alios, non vero erga Deum & seipsum commode deduci queant. v. §. ult.

26. Equidem ansam Autori præbuit *Grotius*, qui cum jus belli & pacis scribere vellet, ex quo controversiæ Principum decidi possent, officia erga alios tantum respiciebat, quæ ex socialitate utique deduci poterant, atque adeo socialitas ejusdem instituto sufficiebat.

27. At cum Autor integram juris naturæ doctrinam exhaurire vellet, omnino latius principium erat quærendum.

28. Puto, rem fore expeditam, si, quod finis est omnium actionum humanarum, etiam principii loco ponatur.

29. Scilicet hoc agunt omnes, tam stulti quam sapientes, in hoc omne suum studium, omnem curam atque industriam, mentem denique omnem fixam atque colloca-

locatam habent, ut sint felices. Etiam Deus pro summa bonitate sua hoc vult, ut homines sint felices.

30. Igitur summa legum naturalium, cordibus hominum à Deo inscriptarum, hæc est: *Fac ea, quæ vitam humanam reddunt felicissimam.* Seu ut alii enunciant: *Salus hominum suprema lex esto.*

31. Est hoc principium verissimum pariter ac evidentissimum; quippe quod non solum stultis, sed etiam sapientibus probatur, & cuilibet saltem levius humanam naturam intuenti patescit. Deinde & adæquatum est, cum omnes sapientiæ regulæ prona quasi via inde deducantur.

32. Scilicet primum hoc & generalissimum juris naturæ principium tria iterum alia, in suo genere prima, ambitu suo complectitur, quæ principia *bonestæ*, *decori* & *justi* superius appellavimus, quæque pro diversa felicitatis humanæ ratione ab invicem differunt.

33. Principium igitur *bonestæ* est: *Fac ea, quæ felicitatem tuam internam, cum primis tranquillitatem animi, promovent.*

34. Principium *decori*: *Fac ea, quæ amicitiam conciliant.*

35. Principium *justi*: *Fac ea, quæ pacem*
 &

*Et tranquillitatem societatis humana con-
servant.*

36. Singula hæc principia singulis iterum disciplinis fundamenta præbent, quales sunt: *Etbica, doctrina decori*, atque *Jus natura* strictius dictum: quippe quarum disciplinarum conclusiones omnes ex his principiis derivantur.

37. Quo pacto vero deriventur, ex sequentibus capitibus, ubi de officiis erga Deum, erga nos ipsos, & erga alios homines agemus, quodammodo elucebit.

Ad §. 10.

38. Præcepta juris naturæ ex his principiis deducta non per modum consilii, sed præcepti obligare, ex eo manifestum est, quod non à pari, sed à superiori præscripta sunt, DEO nempe, cui non solum justum in homines imperium competit, sed etiam sufficientes sunt vires, eos ad obsequium compellendi.

Ad §. 11.

39. Esse autem Deum Legum naturalium Autorem, porro inde patet, quod Deus humanæ quoque naturæ Autor est, ex qua leges naturales deducuntur. Quisquis enim naturam humanam felicitatis suæ cupidam condidit, is voluit etiam omnia

omnia ea ab hominibus fieri, quæ felicitatem eorum promoverent, ea vero omitti, quæ eandem impedirent.

Ad §. 12.

40. Hinc etiam liquet, quomodo lex naturæ naturâ nota dicatur, scilicet, quod fundamenta ejus in natura humana recondita sunt, ex qua ope sanæ rationis eruntur.

Ad §. 13.

41. Jam non opus erit officia erga Deum & seipsum ex socialitate deducere, quippe quod non nisi indirecte fieri potest, cum ex principiis supra positis rectius ac commodius deducantur.

CAPUT IV.

De Officio hominis erga Deum, seu de Religione naturali.

Ad §. 1-5.

I.

R *Eligio* rationem colendi Deum denotat.

2. Estque vel *naturalis*, quæ ex lumine

mine rationis; vel *revelata*, quæ ex speciali DEI revelatione cognoscitur.

3. Partes Religionis naturalis sunt *notitia* DEI & *cultus*.

4. *Notitia* DEI ad jus naturale non spectat, sed ad peculiarem disciplinam, quæ *Theologia naturalis* appellatur.

5. *Notitia* enim est actus intellectus veritates de DEO speculantis.

6. Jus naturæ vero leges non intellectui, sed voluntati præscribit.

7. Veritates enim vel opiniones intellectus legibus non subjacent, neque præmiis vel poenis corriguntur.

8. Nihilominus tamen vera DEI *notitia* in jure naturæ necessario præsupponitur.

9. Quoniam Deum, quem ignoramus, neutiquam recte colimus.

Ad §. 6.

10. *Cultus* igitur officii erga DEUM constat: Estque vel *internus* vel *externus*.

11. *Ille* ex regulis honesti, *hic* ex regulis decori fluit.

12. Siquidem nemo vera felicitate, veraque animi tranquillitate gaudere potest, nisi qui optimum & potentissimum Numen amicum habet.

13. Amandus igitur est DEUS, ut & nos ab ipso amemur.

14. Cum

14. Cum enim Deus sit optimus & felicitatis humanæ cupidissimus, non potest non amare ipsum amantes, ac felicitatem eorundem promovere.

15. Consistit igitur *internus cultus* in amore DEI rationabili, cum DEO per intellectum pariter ac voluntatem nos uniente. Alio vocabulo *Pietas*, nonnunquam & *Devotio* salutatur.

16. Hic autem *amor & venerationem, & timorem, & fiduciam, & obedientiam* DEI complectitur.

17. *Venerationem* : propter summam DEI perfectionem & excellentiam.

18. *Timorem* : propter summam ejus potentiam cum pari justitia conjunctam.

19. *Fiduciam* : propter summam bonitatem & felicitatis humanæ cupiditatem cum omnipotentia conjunctam.

20. *Obedientiam* denique : propter justissimum DEI in homines imperium, legumque divinarum necessitatem pariter ac utilitatem.

Ad §. 7.

21. *Externus cultus* interni documentum & significatio est.

22. Consistit igitur in signis externis, nimirum verbis, gestibus, factis, internam vene-

venerationem, timorem, fiduciam, obedientiam declarantibus.

23. Et cum signa ejusmodi vel naturalia sint vel arbitraria: hinc cultus externus in *communem & specialem* dispescitur, quorum ille naturalibus, hic vero arbitrariis signis constat.

24. Cultus igitur *communis* fere precationibus, laudibus, gratiarum actionibus, considerato de DEO sermone, itemque gestibus ad devotionem compositis, nec non obedientia externa absolvitur.

25. Cultus vero *specialis* ad certos ritus ac ceremonias, cum primis ad certum tempus & locum ex arbitrio DEI vel hominum alligatus est.

26. Sed de *cultus externi necessitate* inter doctos disputatur, & an ratio sibi relicta eandem cognoscat, disquiritur.

27. Ego, quid respectu DEI, quid respectu hominis ipsius, & quid respectu aliorum hominum fieri debeat, probe discernendum puto.

28. Scilicet respectu DEI ratio nullam cultus externi necessitatem videt: quia DEUS est scrutator cordium, cui non opus est interna animi sensa per externa signa revelari.

29. Respectu hominis ipsius Deum colentis non solum utilis, sed fere inevitabilis est quædam cultus externi species: ob arctissimum animæ & corporis nexum, & facillimum interni affectus per externos gestus aliave signa indicium.

30. Respectu aliorum hominum itidem utilis & decorus est externus cultus: ut de pietate mea persuasi homines & amicitia & consortio suo tanto lubentius me dignentur.

Ad §. 8.

31. Id etiam quæritur: an Religio naturalis ad felicitatem hujus & futuræ vitæ sufficiat?

32. Rsp. Si Religio naturalis perfecta foret atque omnibus numeris absoluta, quæstionem affirmandam censerem.

33. Sed cum & notitia & amor DEI, & cum primis obedientia, Legibus DEI naturalibus debita, maximâ imperfectione laboret; quippe quod ipse sensus & experientia nos admonet:

34. Hinc nemo sola Religione naturali fretus de amicitia DEI certior esse, perfectaue animi tranquillitate gaudere poterit.

35. Facile enim colligimus, multimodas
le-

legum Divinarum transgressiones, ex pravis cupiditatibus nostris enatas, non amicitiam DEI & felicitatem, sed potius odium & pœnas seu infelicitatem promereri.

36. Hinc etiam, quærendam religionem revelatam, quæ remedia tantis malis pœnisque promeritis afferat, amicitiamque Divinam, & certam felicitatis perpetuæ spem nobis conciliet, haud difficulter intelligimus.

Ad §. 9.

37. Quod si jam de usu Religionis naturalis queratur: hodie duplex statuendus.

38. Primus in manuductione ad Religionem revelatam cernitur, quippe cujus necessitas ex Religionis naturalis imperfectione patescit.

39. Secundus ejus usus in promovenda Societatis humanæ felicitate conspicuus est.

40. Siquidem qui Deum amat, & homines alios amabit: & qui Deum timet, etiam à lædendis aliis abstinebit.

41. Et quamvis imperfectus sit hic amor timorque DEI, tamen melius etiam per hunc imperfectum amorem atque timorem humano generi consulitur, quam si prorsus abesset.

42. Remoto enim amore timoreque Numinis nec amicitia nec pax satis firma atque stabilis inter homines erit.

43. Opposita Religioni sunt: *Impietas, Hypocrisis, Superstitio, Atheismus.*

44. *Impietas* est absentia amoris erga DEUM cum affectuum actionumque pravitate conjuncta. Estque vel *aperta* vel *occulta*.

45. *Hypocrisis* vel impietatem occultam, vel pietatem imaginariam denotat.

46. Priori sensu hypocrita est, qui speciem quidem pietatis externè & coram hominibus præ se fert, sed internè & clam affectibus ambitionis, avaritiæ & voluptatis indulget, atque à vero DEI amore alienus est; etiamsi sæpissimè de DEO loquitur, atque cultus externi observantissimus est.

47. Posteriori sensu hypocritæ dicuntur, qui crassiores quidem cupiditatum excessus evitant, sed tamen subtiliori ambitione, avaritia vel voluptate laborant, atque dum Deum amare credunt, amore erga homines destituuntur, quin fastu contentique aliorum sæpe pietatem, quam præ se ferunt, sibi que imaginantur, contaminant.

48. Su-

48. *Superstitio* est stultitia, quæ Deum quidem credit, sed talia sibi de DEO persuadet, quæ Divinæ perfectioni sunt contraria, & vel illud tanquam Deum aut rem divinam timet ac veneratur, quod Deus aut res divina non est, vel cultum internum negligit, ac de externis ritibus & ceremoniis est sollicitus.

49. *Atheismus* est vel *speculativus* vel *practicus*.

50. *Atheismus speculativus* est stultitia ex nimia intellectus subtilitate plerumque orta; dum homo erroneè arbitratur, se intellectu percipere, nullum esse Deum h. e. mundum visibilem non productum esse à potentia invisibili, infinita & sapiente, neque ab ea sapienter conservari, sed omnia fieri casu & necessario.

51. Ejusmodi igitur Athei, cum nec Deum nec providentiam dari credant, neque cultum Divinum necessarium existimant: quamvis fieri possit, ut cetera honeste & tranquille in societate vivant.

52. Cum vero pauci subtilissimis hujusmodi speculationibus sint apti: forte pauci dantur Athei speculativi.

53. Quin multos, à communi Scholasticorum placitis recedentes Atheismi falso

suspectos esse redditos, haud vane suspicari licet.

54. *Atheismus* verò *practicus* est vitium voluntatis, dum homo Deum ore quidem profitetur, sed corde & opere abnegat.

55. Si jam quærat, *Atheismus* an *Superstitio* deterior sit, majoraque generi humano nocumenta afferat: utraque quidem pessima mentis humanæ depravatio est.

56. Nihilominus sunt, qui superstitionem atheismo deteriorem, magisque societatem humanam turbare credunt.

57. Ceterum hoc affirmaverim, pœnis Atheum, quamdiu tranquille vivit, juste haud affici: quoniam Atheismus speculativus error intellectus est; errores vero intellectus legibus & pœnis corrigi nequeunt.

CAPUT V.

De Officiis hominis erga seipsum.

I.

Hoc capite partim regulæ *honesti* & *decori*, partim regulæ *justi* continentur.

2. Ad

2. Ad regulas *honesti* & *decori* spectant officia hominis erga seipsum, quæ ex amore sui rationabili fluunt §. 1-9.

3. Ad regulas *justi* vero referenda illa juris connati species, quæ circa conservationem & defensionem sui occupata est. §. 10. seqq. ad finem.

Ad. §. 1.

4. *Amor sui* in desiderio promovendi vel conservandi felicitatem suam positus est.

5. Cum vero felicitas sit vel vera vel apparens, hinc datur amor sui rationabilis & irrationabilis, seu philantia sana & male sana.

6. Ad amorem sui homo non tam obligatur, quam instinctu quodam naturali impellitur.

7. Sed obligatur tamen ad amorem sui rationabilem.

8. Obligatur vero partim ex regulis *honesti*, partim ex regulis *decori*.

9. Ex regulis *honesti*: quoniam per amorem irrationabilem felicitatem, quam querit, cum primis tranquillitatem animi, amittit.

10. Ex regulis *decori*; quoniam per amorem sui irrationabilem ineptum se reddit

ad felicitatem aliorum promovendam,
amicitiamque colendam.

11. Tradenda igitur hoc capite præcepta
vel potius cautelæ de fugiendo amore sui
irrationabili.

Ad §. 2.

12. Est autem amor sui triplex: amor per-
fectionis, & hinc nascentis existimationis;
amor durationis suæ, & mediorum ad con-
servationem sui necessariorum; ac denique
amor voluptatis suæ.

13. Perfectio est vel animi, vel corporis:
ad illam sapientia & virtus; ad hanc vero
sanitas, integritas, robur ac pulchritudo re-
feruntur.

14. Sapientia partim in vera rerum no-
ticia, partim in genuino rerum usu con-
sistit.

15. Virtus vero rectitudine voluntatis at-
que affectuum æquilibrio constat.

16. Obligatur igitur homo ad culturam
animi h. e. emendationem intellectus &
voluntatis: ut sapientiam & virtutem ac-
quirat.

17. Quoniam hoc pacto perfectior, &
ad felicitatem suam & aliorum promovendam aptior redditur.

Ad

Ad §. 3.

18. Ad sapientiam primo omnium spectat vera *DEI notitia*, cui aded sapientiæ studiosus utique operam dare debet.

19. Sed ad hanc vel illam de DEO rebusque divinis opinionem amplectendam vel rejiciendam per leges naturales non obligatur, nisi de veritate vel falsitate opinionis convictus sit.

Ad §. 4.

20. Cum vero haud ultima sapientiæ pars sit *notitia sui*: obligatur etiam homo, ut seipsum & vires suas ritè exploret, iisdemque ad felicitatem suam & aliorum promovendam ritè utatur.

Ad verba: *Deinde se probè.*

21. Ex eadem ratione & *prudentiæ* operam navanda, quantum ea diligentia humana comparari potest.

22. Sed *prudentiæ* regulæ, quarum nonnullæ ab Autore afferuntur, non ad jus naturæ, sed peculiarem disciplinam pertinent.

Ad §. 5.

23. Ex perfectione ac præstantia nascitur *existimatio*, fama, laus, honor & gloria.

24. Hæc omnia appetere non quidem sanæ rationi adversum videtur: sed tamen

cavendum, ne cum detrimento internæ tranquillitatis, aut cum injuria contemptu-que aliorum fiat. Igitur sequentia hic observanda officia.

25. Omnium maxime opinio boni viri conservanda, eaque per calumniam aliorum læsa, quantum fieri potest, nitore suo restituenda.

26. Fama & laus nec temere affectanda nec temere rejicienda, sed factis præclaris & generi humano utilibus solum promerenda.

27. Idem de honore dicendum, qui nec plane fugiendus, nec anxie aut illegitimis modis quærendus, ubi vero contigerit, ad benefaciendum aliis adhibendus.

28. Ab arrogantia vero & vana gloria, præprimis de rebus inanibus, abstinendum

29. Multominus cum contemptu aliorum sese extollere oportet, fastusque & superbia plane fugienda.

30. Denique sua sorte contentum esse decet, & si occasio deficiat præstantiam suam exerendi, æquo animo hoc ferendum est.

Ad verba: *Opes etiam.*

31. Hæc ad alterum philantropia rationabilis

lis genus, nempe amorem durationis seu vitæ suæ, spectant. Scilicet media vitam conservandi sunt *opes*, in quibus adeo comparandis innocentem industriam collocare amor vitæ rationabilis jubet.

32. Sed regulæ honesti etiam jubent, ut in parandis pariter ac erogandis opibus modum teneamus.

33. Ut paucis contenti simus, nec divitias anxie corradamus, nec tamen si contigerint, temere rejiciamus, aut dissipemus.

34. Partis vero tanquam subsidiis necessitatis propriæ & benefaciendi aliis honestè & decore utamur.

35. Denique animum adsvefaciamus, ne amissis opibus concidat.

Ad §. 6.

36. Tertia philavtiæ rationabilis pars est *voluptatis* amor seu appetitus, quem animis hominum utique natura ingeneravit, sed regulis honesti & decori eundem attemperare simul præcepit.

Ad verba: Tandem & circa id &c.

37. Ad emendationem voluntatis cum primis spectat *Affectuum moderamen*, unde virtus enascitur, in qua maxima hominis perfectio conspicua est.

38. Huic igitur maxime opera danda: quo-

quoniam non exigua est imperfectio, affectibus succumbere, quæ & tranquillitati animi prorsus adversa est.

Ad §. 7.

39. Ex obligatione ad culturam animi etiam hoc sequitur, colenda esse homini *litterarum artium* de humano generi utilium *studia*, eaque perdiscenda, quibus suam & aliorum felicitatem promovere queat.

Ad §. 8.

40. Denique *corporis* imperfectiones, quantum licet, avertendæ; non tamen plus corpori, quam animo tribuendum.

Ad §. 9.

41. *Amor* durationis ac *vite* cuilibet innatus est: nec quisquam sanæ mentis temerè vitam sibi eripiet.

42. *Autochiria* igitur nunquam sanæ mentis est: peccat tamen contra regulas honesti & decori; quoniam *avtochiria* turbati & affectibus indulgentis animi indicium est.

43. At probabilem *vite* brevioris occasionem, aliis inserviendi studio eligere, veb mortis periculum subire, regulis honesti & decori neutiquam adversum est.

44. Quamvis mortem pro aliis oppetere nec præcipiant, nec etiam vetent.

Ad. § 10. 11.

45. Cuius homini naturæ beneficio competit *jus sese conservandi*, omniaque media ad conservationem sui necessaria, quantum citra læsionem aliorum fieri potest, adhibendi. Quæ aded prima *Juris conati* species est.

46. Est autem se conservare, efficere, ne vel anima vel corpus, vel vita, vel bona ad vitam honestè & decorè transigendam necessaria destruantur.

47. Fundamentum hujus juris est, quod homo, si vel ipse, vel bona ejus sive intotum, sive ex parte destruantur, neutiquam felicitate sua perfrui perfectè queat.

48. Cum jure sese conservandi etiam conjunctum est *jus se suaque* adversus vim aliorum *injustam defendendi*.

49. Quo jure enim licet media ad conservationem sui necessaria adhibere, eodem & impedimenta conservationis licet remove.

Ad §. 12.

50. Sed cautè illud exercendum, semperque quid regulæ honesti & decori, quid regulæ prudentiæ svadeant, respiciendum; unde

unde & *moderamen inculpatæ tutelæ* appellatur.

51. Hinc tutiora prius remedia tentanda, & levis injuria potius perferenda, quamvis etiam justa intempestivè opponenda.

52. Quamvis hos defensionis limites excedens ob concomitantem animi perturbationem meritò excusandus sit.

Ad §. 13.

53. Cum primis *status naturalis & civilis* circa defensionem sui distinguendus, & non solum ipsius injuriæ inferendæ, sed etiam temporis à quo, itemque durationis ratio habenda.

54. Qui in *statu naturali* vivunt, quamcunque injuriam etiam minimam violenter, & si aliter eam evadere nequeant, etiam cum internecone adversarii repellere juste possunt. Ratio ex prima juris regula atque dictis ad §. 10. & 11. patet.

Ad §. 14.

55. At in *statu civili* jus hoc se ipsum defendendi in dubio hætenus videtur restrictum, ut tantum liceat vitam, aut aliud irreparabile bonum ita defendere.

56. In omnibus enim casibus, ubi nulla reparatio damni à judice sperari potest, defensio sui suorumque violenta est licita.

Ad

Ad §. 15. & 16.

57. Non prius verò eadem suscipi debet, quam liquido constet, alterum jam in eo esse, ut vim vitæ nostræ, aut bonis irreparabilibus inferat, nec ulla spes aut occasio elabendi, damnique reparandi affulgear. Idque in statu naturali pariter ac civili locum habet.

58. Denique in civitate defensio durat, usque dum periculum injuriæ inferendæ evasum.

59. At in statu naturali licebit etiam de injuria non amplius inferenda cautionem exigere, & in vasorem in eum statum redigere, ut mihi non amplius nocere queat.

60. Ex his principiis quæstiones dubiæ facile deciduntur; speciminis loco erunt sequentes :

61. An hostem vim parantem prævenire liceat? Rsp. Aff. Si constet, eum circa vim inferendam jam occupari : quo casu primum ictum expectare non obligor.

62. An ex metu incrementis potentæ alterum invadere liceat? Neg. sed tantum defensionis subsidia comparare : quia tantum defendere licet, non vero prius lædere.

Ad

Ad §. 17.

63. An defensio suscipi possit contra eum, qui per errorem me invalsit? Aff. quia non respicitur animus lædentis, sed læsionis averfio.

Ad §. 18.

64. An ad fugam præcise obligatus sim? Neg. nisi per fugam periculum tuto evadere liceat.

65. An duella sint licita? N. Si ad vindictam tendant; Si vero ad reparationem damni tendant, in statu quidem naturali injusta non sunt; bene vero in statu civili, ubi reparatio damni per judicem haberi potest.

Ad §. 19.

66. An contra vulnerationem & mutilationem membrorum defensio violenta sit licita? Aff. quia & hoc casu damnum irreparabile metuendum.

Ad §. 20.

67. An & pudicitia cum interneccione invaloris defendi queat? Aff. ex eadem ratione.

Ad §. 21.

68. An res quoque cum cæde raptoris tueri liceat? Aff. in statu naturali, neg. in statu civili, modò raptor in judicium adduci possit.

Ad

Ad §. 22.

69. An & in vasor beneficio defensionis gaudere queat? Aff. si in vasus pœnitentia ipsius & præstita cautione acquiescere nolit.

Ad §. 23. & seqq.

70. Jus sese conservandi eousque se extendit, ut in casu necessitatis etiam liceat contra jus agere: modo medium se conservandi non suppeditetur a malitia hominum contumeliam DEi intendente.

71. Omnes enim leges divinæ & humanæ intelliguntur cum tacita exceptione necessitatis; unde regula valet: *necessitas non habet legem.*

72. Vocatur autem necessitas, si periculo mortis inferendæ vel boni irraparabilis amittendi nulla via, excepta una, resisti possit.

73. Illud præterea notandum, quod in casu necessitatis vel contra DEum, vel contra alios homines peccari videatur.

74. Contra DEum non peccatur, quia animus peccandi abest.

75. Reluctante enim voluntate fit, quod in casu necessitatis admittitur.

76. DEus autem animum & voluntatem respicit.

F

77. Quod

77. Quod ad alios homines attinet, vel contra regulas honesti & decori, vel contra regulas iusti peccari videtur.

78. Contra regulas honesti & decori itidem non peccatur, quia hæ facultatem & occasionem aliis benefaciendi requirunt.

79. At vero contra regulas iusti utique peccari videtur, quoniam alter pari jure sese conservandi in ejusmodi casu gaudet.

80. Igitur sic tenendum: quotiescunque alter ab altero in casu necessitatis læsus est, læsio reparanda est, ubi reparatio fieri potest.

81. Ubi fieri non potest, tanquam calamitas & casus fortuitus damnum istud illatum ferendum.

82. Facinus vero ipsum impune est, quoniam nec dolo nec culpa, sed casu perpetratum est.

83. Ex his principiis de casibus ab Auctore allatis judicandum erit.

CAPUT VI.

De non lædendis aliis.

Ad §. 1.

I.

Officia secundum A. sunt vel *absoluta* vel *hypothetica*.

2. *Absoluta* sunt, quæ immediate ex principiis justis & decori fluunt.

3. *Hypothetica*, quæ vel institutum vel statum ab hominibus introductum præsupponunt.

Ad §. 2.

4. Inter principia *justi* primum & præcipuum est istud: *Nemo lædendus*.

5. Est hoc præceptum latissimum, facillimum & maxime necessarium.

6. Obligantur vero omnes homines ad istud observandum: quia alias pax & tranquillitas societatis humanæ conservari non potest.

7. Cum enim pax & tranquillitas externa pars sit felicitatis humanæ: ex decreto Divino omnia ista prohibentur, quæ pacem ac tranquillitatem societatis humanæ necessario & directe turbant.

Ad §. 3.

8. Est autem *læsio* factum, quo bona, alteri jure connato vel acquisito competentia, vel denegantur, vel rapiuntur, vel quovis modo turbantur aut deteriora redduntur.

9. Læsio ista vel *dolo* vel *culpa* fieri potest: priori sensu *injuria* vel *delictum* appellitari solet; delictorum vero variantur genera, prout bona, quæ læduntur, diversa sunt,

Ad §. 4. 5.

10. Ex læsione *damnum* oritur, quod est privatio boni alicujus ob alterius factum jure destitutum.

11. Hinc sequitur alterum præceptum: *Damnum* per læsionem injustam datum *reparandum*:

12. Nascitur enim læso ex læsione jus exigendi satisfactionem, seu ut restituatur id, in quo læsus tuit.

13. Quoniam per læsionem impedimentum felicitati ipsius injuste allatum est.

14. At vero omnis homo non solum jure felicitatem suam promovendi, sed etiam impedimenta removendi gaudet.

15. Non potest vero impedimentum aliter

aliter removeri, nisi per satisfactionem seu damni reparationem.

16. Hinc sequitur obligatio ex parte lædentis ad damnum resarciendum.

17. Sequitur etiam, velle hoc legis de non lædendis Autorem: quia alias lex ejus vana esset, neque pax & tranquillitas humani generis per eam obtineri posset.

18. Fit autem reparatio damni vel per restitutionem ipsius rei, vel si hæc fieri non possit, ejus æstimationem.

19. Cum vero damnum ex læsione juris oriatur: sequitur damnum non esse, si intercipiatur vel denegetur id, ad quod alteri nullum jus competeat.

Ad §. 6.

20. Dum porro Reparatio damni præcipitur, non modo restitutio vel pensatio rei principalis, sed & fructuum & accessio-
num intelligitur: modo juste sperari poterant.

21. Quia per privationem fructuum læsus privatur bono, quod ipsi jure competeat.

22. De damno per consequentiam dato tenendum, illud tum demum reparandum, ubi læso jam jus competierit in lu-

crum interceptum, nec culpa læsi intercesserit.

23. At si quis in re sua subsistens suam promoveat utilitatem, utut alter inde damnum sentiat, læsio tamen injusta non subest; quia hic jure suo utitur.

Ad §. 7.

24. Reparandum porro damnum, non solum immediate *per me ipsum*, sed mediate *per alios* datum; modo illud mihi recte imputari queat.

25. Eadem est ratio, si plures damnum dederint: quibuscunque enim damnum recte imputari potest, illi ad reparandum damnum tenentur.

26. Qui vero realem operam ad actum illicitum non contulit, neque, ut iste susciperetur, antecedenter effecit, ad damni restitutionem non tenetur; licet occasione istius actus contra regulas honesti & decori peccaverit.

Ad §. 8.

27. Si inter plures alter jusserit, vel coegerit, alter vero patraverit; primo quidem loco tenebitur prior; sed si ab illo reparatio haberi nequeat, eadem a posteriori repetenda,

28. Qu

28. Qui consilium tantum lædit, peccavit quidem, sed damnum non pensat: quia, ut istud necessario fieret, non efficit.

29. Si plures in unum actum alteri damnosum conspiraverint, omnes tenentur in solidum.

30. Si elapsis reliquis unus tantum deprehenditur, hic pro omnibus solvere tenetur.

31. Si autem ex deprehensis aliqui non sint solvendo, locupletes in solidum tenebuntur.

32. Si plures citra conspirationem ad idem facinus concurrerint, actus vel dividui sunt, vel individui.

33. Si dividui: quilibet in tantum tenetur, quantum ipse nocuit.

34. Si individui: quilibet tenetur in solidum.

Ad §. 9.

35. Non solum vero qui *dolo*, sed etiam qui *culpa* læsit, damnum reparabit.

36. Damnum enim reparandum, non quia voluntarie, sed quia datum est.

Ad §. 10.

37. Ergo non injustum est, imputare damnum etiam ei, qui casu dedit: modo

certum sit, eum esse causam vere physicam, & damnum passio nihil possit impu-
tari.

38. Siquidem nulla est ratio, quare ego
potius, qui læsus sum, quam lædens, da-
mnum perferre debeam.

39. Si vero ex circumstantiis causa phy-
sica recte dignosci, vel ab eadem repara-
tio sperari nequeat, casum sentit domi-
nus.

Ad §. II.

40. Quod si servus damnum dederit ci-
tra culpam domini, obligatur hic, ut ser-
vum dedat, vel damnum resarciat.

41. Servus enim naturaliter obligatus
est ad reparandum damnum ab ipso da-
tum.

42. At ipse quoad corpus & opes est in
dominio, quo satisfactio alteri debita im-
peditur.

43. Siquidem si servus in naturali liber-
tate constitutus esset, læsus eum persequi,
& quocunque modo reparationem obti-
nere posset.

44. Æquum est ergo, ut dominus juri
suo tantisper renunciaret, quoad alter satis-
factionem obtinuerit.

45. Si vero hoc facere nolit, obstaculum juri & felicitati meæ ponit, adeoque idem mihi contra dominum, quod contra servum lædentem licet.

46. Licebit tamen ipsi eligere, utrum velit servum noxæ dedere, an damnum refarcire.

Ad §. 12.

47. Eadem est ratio bestię alterum lædentis: distingvendum tamen inter mansuetas & feras.

48. Illæ quoties peccant citra cujusquam culpam, toties peccant suo domino: atque adeo vel noxæ dedendæ, vel damnum a domino refarciendum.

49. Si vero noceant culpa domini, hic tenebitur, stricte ad reparationem damni, & noxæ deditio non habebit locum.

50. Si culpa læsi, hanc nulli nisi sibimet ipsi imputare potest.

51. Denique culpa tertii erit etiam tertii, qui adeo emendationem præstare recte cogetur.

52. Feræ bestię aut plane sunt extra dominium, aut agris sylvisque annumerantur, aut in custodia detinentur.

53. Illud contingit in iis locis, ubi bestia sunt in statu mere naturali: tunc autem occupantur vel occiduntur pro lubitu.

54. Si agris sylvisque annumerentur, interim vero noceant vicinis, hisce competet jus in istas, quoad retineri possunt.

55. Hæ ex custodia dimissæ nocentesque culpam domino tribuent æque ac mansuetæ culpa domini nocentes.

Ad. §. 13.

56. Qui igitur læsit, ad reparationem obligatus est.

57. Ut autem ultro offerat, & pœnitentiam ostendat, malitiamque abfuisse testetur, regulæ decori ac prudentiæ jurent.

58. Reparatione obtenta acquiescendum, & in pacem redeundum: nisi insuper cautionem exigere prudentia sva deat.

59. Vindicta vero animum lædentis dolore satiari cupiens regulis honesti & decori adversa est.

CAPUT VII.

De agnoscenda naturali
hominum æqualitate.

Ad §. 1. & 2.

I.

HOc caput vel prorsus omittendum;
vel alia ratione tractandum fuisset.

Æqualitas enim juxta cum felicitate humana fundamentum quidem est omnium regularum justæ, non vero peculiare officium.

3. Sed nonnisi æqualitas naturæ tunc spectatur, non virium, non malitiæ, non potestatis ac libertatis, nec etiam obligationis naturalis.

4. Hoc solum in censum venit, quod omnes sint æque homines, atque adeo æquali impulsu ad felicitatem ferantur.

5. Unde porro æquale omnibus jus felicitatem promovendi impedimenta que removendi derivatur.

Ad §. 3.

6. Quoties vero contra præcepta hoc capite inculcata per superbiam vel contumeli-

meliam peccatur, toties non immediate contra æqualitatem, sed vel contra regulas honesti & decori, irrationabilem sui amorem prohibentes, modestiamque præcipientes, vel contra regulam justii de non lædendis aliis peccatur.

7. Quid enim: *alios æquo secum jure frui permittere*, est aliud, nisi suum cuique jus tribuere, neminemque lædere.

Ad §. 4.

8. Casus vero de jure inter alios distribuendo huc non pertinet, sed jam specia-
lioribus justii regulis nititur.

9. Quotiescunque enim aliquid inter plures distribuendum, quod illis jure competit, toties non ad naturalem ipsorum æqualitatem, sed ad jus, quo quisque a natura vel ex pacto gaudet, respiciendum.

Ad §. 5.

10. Igitur solum præceptum de *vitanda superbia* est hujus loci.

11. Est autem *superbia* vitium ex nimia sui æstimatione aliorumque contemptu ortum, vel honorem indebitum tantum affectans, vel simul aliorum existimationem lædens.

12. Hinc

12. Hinc duplex superbix genus datur: alterum, quod *absque* læsione, alterum quod *cum* læsione existimationis aliorum sese exerit.

13. Prius *superbia* in specie, vel *arrogantia*, itemque *fastus*; posterius *contumelia* appellatur.

14. *Superbia* in specie, *arrogantia*, *fastus* est vitium, quo quis perfectiones sibi imaginatur, quibus destitutus est, & ex hac vana persuasione majorem sibi honorem tribuit, vel ab aliis exigit, quam ipsi competit.

15. Hoc superbix genus cum ex irrationabili sui amore ejusque filia ambitione nascatur, regulis honesti & decori adversatur.

16. Infinitis vero gradibus hæc *superbia* distincta est, & eousque nonnunquam progreditur, ut etiam stultis ridicula fiat, ubi scil. in rebus nullius momenti insignem præstantiam quærit.

17. Dum autem superbix vitium prohibetur, *modestix* virtus simul præcipitur: quippe quæ nullum affectat honorem sibi non debitum, quin & debitum vel sponte ab aliis oblatum iatuitu infirmitatum, qua-

quarum quisque maxime sibi conscius est, sapius respuit, aliosque sibi præfert.

18. Posterius ubi fit, *Humilitas* vocatur, quæ adeo regulis honesti & decori maxime conveniens est, cum moderati animi atque rationabilis sui aliorumque amoris indicium sit.

19. Ab utraque differt *Generositas*, virtus ex recta sui æstimatione orta, quæ honorem sibi debitum tuetur atque id agit, ne actionibus inhonestis & indecoris eodem indignum sese reddat.

20. Huic opposita est *Abjectio animi*, vitium ex nimia sui diffidentia ortum, aliis serviliter se subjiciens, neque actionibus laudabilibus honorem quærens.

21. Alterum genus superbiæ est *contumelia*, quæ existimationem aliorum lædit, signis potissimum externis, factis, verbis, vultu, risu, pictura &c. contemptum declarantibus; atque adeo regulis justis prohibita est.

CAPUT VIII.

De Promiscuis Officiis humanitatis exercendis.

Ad §. 1.

I.

Obligatus est homo non solum ut neminem lædat, sed etiam ut felicitatem aliorum promoveat.

2. Nititur autem hæc obligatio principiis honesti & decori, quippe quæ amorem aliorum rationabilem præcipiunt.

3. Obligati enim sunt homines ad mutuum amorem; quoniam hoc pacto amicitia colitur, quæ maxima societatis humanæ felicitas est, qua & interna & externa felicitas singulorum hominum promovetur.

4. Ex hac autem obligatione *Officia humanitatis* nascuntur, quæ nihil aliud sunt, quam actiones externæ, quibus aliorum commoda promoventur.

5. Vanus enim foret amor & imaginarius, nisi opere ipso & factis etiam externis sese ostenderet.

Ad §. 2. & 3.

6. Exhibentur autem officia humanitatis

tis vel *indefinite* & sine respectu ad certos homines, vel *definite* certis hominibus utilitatem procurando.

7. *Indefinite* aliorum commoda promotum it, qui animum & corpus probe excolit, ut utiles abs se actiones in alios proficisci queant, aut si per solertiam ingenii talia inveniat, quibus vita humana reddatur instructior.

8. Unde contra hoc officium peccant, qui nullam artem honestam addiscunt, vitamque per otium transigunt, atque adeo inutilia terræ pondera recte audiunt.

9. Peccant etiam, qui de aliis parum solliciti eo tantum respiciunt, ut ipsi habeant, de quo victitent, vel ut magnos honores consequantur.

10. Quid vero vicissim debeat bene de mortalium genere merentibus, A. docet §. 3.

Ad §. 4.

11. *Definite* aliorum utilitati inservimus vel absque detrimento aut molestia nostra, vel cum *impensa* aut opera laboriosa. Illud *vulgaris humanitas*, hoc *beneficium* appellatur.

12. Ad vulgarem humanitatem *res innoxia utilitatis* pertinent, de quibus axiomata

ma valet: qui eas denegat alteri vel invidet, insigniter malus & inhumanus habetur.

Ad §. 5.

13. *Beneficium* est, si quis ex singulari affectu, vel generoso animi motu, vel etiam misericordia gratis quid in alterum conferat, impensa aut opera laboriosa constans, quo ipsius necessitatibus subveniatur, aut insignis quæpiam utilitas eidem concilietur.

14. Quæ verò in dispensatione tum intuitu dantis, & accipientis, tum intuitu modi aliarumve circumstantiarum, observanda sint, prudentiæ relinquendum.

15. Utraque hæc officia iterum vel ratione exhibentis considerantur; & sic vel *consilio* vel *opera* vel *re nostra* præstantur:

16. Vel ratione ejus, cui exhibentur; & sic vel ad *animum*, vel *corpus*, vel *facultates*, vel *famam*, vel *securitatem* ejus spectant.

17. Unde ut alter alterum erudiat, scitu necessaria vel utilia edoceat, errantem corrigat, fluctuantem dirigat, à peccatis avocet, ad virtutem adhortetur, tristem consoletur, esurientem ac sitientem cibo ac potu reficiat, ægrotum curet aut visiter,

G

nudum

nudum vestimento regat, indigentem pecunia aliisve rebus sublevet, culpatum excuset, & contra calumnias aliasve injurias atque insultus defendat; utique amoris ac humanitatis ratio postulat.

18. Istud adhuc advertendum, quod uti officia humanitatis ultra pacem ad amicitiam deducunt, ita eadem juris quoque terminos plerumque migrent, & vel plus præstent, quam jus exigit, vel quæ jure exigipotuerant, remittant atque condonent. Quod posterius ubi fit, *aquum* appellari solet.

Ad §. 6.

19. Uti verò homines ad humanitatis officia invicem præstanda mutuò generatim sunt obligati, ita major obligationis gradus est in eo, cui non vulgaris humanitas, sed beneficium est exhibitum.

20. Officium, quod inde nascitur, *Gratitudo* vocatur, in eo consistens, ut is, qui beneficium accepit, ostendat, istud sibi acceptum fuisse, dantiq; eam ob causam faveat, & occasionem quærat, paria vel majora reponendi.

21. Tanta verò est hujus virtutis ac officii necessitas, ut sublata hac tollatur omnis beneficentia ac fiducia, atque adeò pereat

perat ipsa amicitia, nobilissima felicitatis humanæ pars.

Ad §. 7. 8.

22. Hinc foeditas ingrati animi satis quidem patet; quamvis ideò ratio non appareat, cur ingrati nomen foedius quam injusti sit habendum.

23. Neque etiam *actio ingrati* unquam dabitur, nisi ultra denegationem officiorum humanitatis beneficium insuper laet.

CAPUT IX.

De Officiis Pacifcentium.

Ad §. 1-2.

1.

Sequuntur juxta methodum Autoris, *Officia hypothetica*, quorum fundamentum præcipuum in *Pactis* situm est.

2. Cum enim sapius felicitatis humanæ ratio ita postulet, ut jure nostro nos abdicemus, atque in alterum istud transferamus: *Jus acquisitum* inde oritur; ex jure acquisito verò *Officia hypothetica* profluunt.

3. Cum vero nemo jus vel transferre vel acquirere possit sine utriusque consensu : *Pacta* introducta sunt, firmisimum societatis humanæ vinculum, & necessarium felicitatis promovendæ instrumentum.

4. Fuere autem pacta necessaria, quod homines vel nescirent, quo pacto aliorum felicitas promovenda sit; vel nollent sponte & ex solo humanitatis instinctu eam promovere.

5. Igitur & de modo felicitatem alterius promovendi conveniendum fuit, & facultas cogendi alteri concedenda, vi cujus jure suo etiam ab invito extorquere posset, quæ alter sponte & ex sola humanitatis lege præstare nollet.

6. Est autem *Pactum* mutuus duorum vel plurium in idem placitum de transfereundo & acquirendo jure consensus.

Ad §. 3.

7. Hinc regula justii seu Lex naturæ: *Pacta sunt servanda.*

8. Obligatio hujus legis triplici nititur fundamento; nimirum.

9. (I.) *Pœna naturalis ex regulis justii:* Quisquis enim pacta non servat, jus alterius lædit: ex hac verò læsione alteri jus nascitur, alterum vicissim lædendi atque ad
repa-

reparationem damni cogendi; unde bellum oritur, maximum felicitatis humanæ impedimentum.

10. (2) *Pœna naturali ex regulis decori*: Quisquis enim fidem semel datam sæpius frangit, impostoris nomen sortitur, invisumque omnibus atque indignum sese reddit, quocum alii paciscantur.

11. (3) *Pœna divina arbitraria*: siquidem Deum vindicem fore turbatæ pacis ac felicitatis humanæ haud vanè præsumitur.

Ad §. 4.

12. Differt igitur Obligatio ex pacto ab ea, quæ ex sola humanitate proficiscitur: Illa enim jus, atque adeò bellum vel actionem civilem; hæc verò neutrum producit, sed cujusque virtuti ac pudori relinquitur.

Ad §. 5.

13. Dividuntur autem Pacta in *benefica & onerosa*: in illis unus tantum, in his uterque obligatur.

Ad §. 8. & 16.

14. Essentia Pactorum in *ultroneo mutuoque paciscentium consensu* consistit: hic enim ubi deficit, neque pactum esse potest.

15. Est autem *Consensus* convenientia duarum pluriumve voluntatum circa idem factum omnesque facti circumstantias.

16. Vocatur consensus ex parte ejus, qui jus transfert, *Promissio*; ex parte alterius, qui jus acquirit, *Acceptatio*.

17. Utraque ad constituendum pactum est necessaria: uti enim nulla obligatio sine promissione, ita nec sine acceptance ulla contrahitur. Unde, quid de *votorum & pollicitationum* obligatione sentiendum sit, liquet.

Ad §. 6. & 7.

18. *Promissio* est vel *perfecta*, qua jus in alterum transfero aliquid à me exigendi; vel *imperfecta* qua nullum in alterum jus transfero, sed tantum declaro, me alteri imperfectè, seu ex regulis decori, obligari. Quæ differentia ex circumstantiis colligenda.

Ad §. 9.

19. Porro requiritur, ut consensus declaratur; id quod fit vel verbis similibusve signis, vel factis. Unde pactum dividitur in *expressum & tacitum*: in illo consensus verbis aliisve signis ordinariis, in hoc factis à sciente & intelligente declaratur.

20. Per

20. Per *factum* autem intelligitur vel ipsum *negotium*, quod geritur, ex cuius natura circ umstantiisve mentem alterius colligimus, vel *silentium* cum certis circumstantiis consideratum.

21. Hæc colligendi ratio, quæ ex factis à sciente & intelligente susceptis vel omisiss procedit, *Præsumtio* solet appellari.

22. Quo pacto consensus *tacitus* & *præsumtus* coincident: qui stylo Romano alias differunt.

23. Scilicet *Consensus præsumtus* Romanis nonnunquam idem erat quod *fictus*, qui nempe illis affingebatur, qui rem quidem non intelligunt, aut sciunt, nec adeò actu consentiunt, consensuri tamen haud dubie essent, siscirent aut intelligerent.

Ad §. 10.

24. Cum verò nullum pactum sine paciscentium consensu subsistat, necessarium est, ut personæ paciscentes & facultate polleant consentiendi consensumque declarandi, & vere consentiant.

25. Ad facultatem consentiendi tum *usus rationis*, tum *liberum* rerum actionum que *arbitrium* requiritur.

26. Cum enim consensus non tantum voluntatis decretum, sed & intellectus ju-

dicium involvat, apertum est, quod, qui negotium, quod geritur, non intelligit, nec consentire possit.

27. Unde porro sequitur, pacta infantum, amentium, furiosorum ac ebriorum, qua talium, nulla esse: quia consentire non possunt.

Ad §. 11.

28. Quousque verò imbecillitas rationis consensum impediens in pueris duret, ex quotidianis eorum actionibus dijudicandum, vel legum civilium decreto relinquendum.

Ad §. 12.

29. Alia est ratio erroris, qui, quamvis consensui obesse videatur, tamen pactum irritum haud reddit, sed nocet erranti.

30. Nisi (1) qualitatem, in qua erravi, per modum conditionis expresse adjece-
rim, (2) ex natura negotii, itemque ex more gentium vel regionis qualitas ejusmodi tanquam conditio tacita subintelligatur.

31. His enim requisitis cessantibus in culpa est, qui mentem suam non satis aperuit.

32. Igitur culpa erroris imputatur erranti, nec ulla datur causa, cur error meus alteri, qui ad eum nec dolo nec culpa concurrit, magis debeat imputari, quam mihi.

33. His

33. His positis non opus est regulis Auctoris, quæ partim obscuræ sunt, partim æquitate vera, atque adeo regulis decori, partim vero æquitate cerebrina nituntur.

Ad §. 13.

34. *Dolus paciscentis* pactum reddit irritum; neque interest, siue causam dans, siue incidens fuerit.

35. Quisquis enim dolo agit vel vi, injuria alterum afficit: ex injuria verò nullum lædenti jus nasci potest.

36. *A tertio* vero adhibitus pactum haud solvit, utut hic ad damni reparationem sit obligatus.

Ad §. 14. 15.

37. Eadem ratione de pactis *metu* initis pronuntiandum.

38. Denotat verò metus vel *suspicionem* probabilem, fore, ut ab alio decipiamur, vel vehementem animi *terrorem*.

39. Priori sensu metus pactum haud infirmat: quamvis cautionem exigere ab eo, quocum paciscor vel pactus sum, prudentia svadeat.

40. Posteriori sensu metus pactum utique invalidum reddit; si nempe à paciscente incussus sit.

41. Quoniam qui metum incutit, lædit: læsio verò modus acquirendi jus esse non potest.

42. Requiritur verò (1) ut sit injustus respectu inferentis.

43. (2) Ut sit talis, ut etiam virum constantem commoveri possit ad ea suscipienda, quæ aliàs fuissent omiſſa.

44. (3) ut intentetur malum præſens.

45. (4) ut quod metu gestum est, cessante eo non sit ratihabitum.

46. (5) ut metus non à tertio, sed ab eo, qui mecum paciscitur inferatur.

Ad §. 17.

47. Promitti verò solum ea possunt, quæ sunt in potestate nostra: quia frustra promittuntur, quæ præstari non possunt.

48. Ergo ad impossibilia, seu quæ superant vires nostras, nemo obligatur: quamvis nonnunquam, ob intercedentem læsionem, promittens damnum refarcire teneatur.

49. Scilicet distinguendum, utrum possibilitas tempore pacti adfuerit, an post pactum supervenerit.

50. Priori casu, si promissor solus eam sciverit, ad interesse tenetur, quia invitum læsit: si verò vel neuter, vel uterque, vel solus

solus creditor illam intellexerit; obligatio cessat, quia damnum vel fortuitum est, vel invito non accidit.

51. Posteriori casu si dolo vel culpa sua promittens vires amiserit, ad interesse eum teneri, liquet.

52. Si verò casu amiserit, & res fuerit integra, liberabitur promittens: si ei jam aliquid præstitum, vel æquipollens præstandum, vel, si hoc fieri nequeat illud restituendum, damnumque qua licet, avertendum.

53. Quod tamen in negotiis dominium non transferentibus tantum procedit, secus in iis, quibus dominium transfertur, ubi casum sentit dominus, & pactum nihilominus firmum manet.

Ad §. 18.

54. Neque etiam ad illicita præstanda, etiamsi promissa, quis obligatur.

55. Quia in ea, quæ legibus prohibita sunt, nullum nobis jus competit, atque adeò nullum in alterum transferri potest.

56. Hinc neque merces solvenda ob turpe factum promissa, licet factum sit præstitum; vel, si jam soluta, repeti potest tanquam indebita.

Ad

Ad §. 19.

57. Ex eadem ratione nec res nec actiones alienas promittere possumus: quia non sunt in potestate nostra.

58. Nisi promiserimus, nos operam duros, ut alter præstet: tunc enim tantum promisimus, quantum in potestate nostra est.

59. Ad aliena etiam pertinent, in quæ alteri jam jus quæsitum est; unde nec de his valide pacisci licet: nisi in eum casum, quo alterius jus expiraverit.

Ad §. 20.

60. Promittimus porro vel *pure*, vel cum *adjectione* conditionis, diei aut modi.

61. *Conditio* est vel *possibilis* vel *impossibilis*.

62. *Conditio possibilis* est adjectio incerti eventus eo animo facta, ut ejus existentia negotium perfectum resolvat, vel imperfectum perficiat.

63. Et cum iste eventus vel à casu, vel ab arbitrio humano, vel ab utroque simul dependere possit: hinc conditionem in *casualem*, *potestativam*, & *mixtam* divisere; quamvis nulla fere conditio potestativa sit, quin ex casu aliquid admixtum habeat.

64. Effectus igitur conditionis possibilis triplex est, prout eadem vel *pendet*, vel *existit*, vel *deficit*.

65. Conditione *pendente* jus ipsum quoque in suspenso est, licet pœnitere tantisper non liceat.

66. *Existente* verò conditione, juxta voluntatem scilicet pacipientium, pactum vel perficitur vel resolvitur, & ab eo quidem tempore, quo id fieri voluerunt pacipientes.

67. *Deficiente* denique conditione, vel plane concedit negotium, vel etiam firmum atque irrevocabile redditur, pro diversa scilicet adjectæ conditionis ratione.

68. *Impossibiles* conditiones sive physice, sive moraliter tales, si promissis adjiciantur *negative*, purum, si *affirmative*, nullum reddunt promissum: quia neutro casu existent, adeoque priori casu promissum nunquam resolvetur, posteriori casu nunquam adimplebitur.

69. *Dies* conventionibus vel differendæ vel finiendæ obligationis solutionisve causa adjicitur.

70. Adeoque, die adjecta, obligatio quidem in se firma est, sed tamen solutio non ante aut ultra præfinitam diem exigi potest.

71. Quod

71. Quodsi vero dies simpliciter *an* & *quando*, incerta sit, tunc eundem, quem conditio, effectum producet.

72. Nonnunquam etiam *modus* i. e. causa finalis pactis adjicitur, qui nisi impleatur, instar conditionis se habet pactum resolventis.

Ad §. 21.

73. Denique promittimus vel *ipsi* vel *per alios*, quos *internuncios*, & *JCtorum* stylo *mandatarios* vel *procuratores* appellamus.

74. Hi si bona fide egerint, neque fines mandati manifestos exceßerint, firmiter nos iis, quibuscum nostro nomine pacti sunt, obligant.

CAPUT X.

De Officio Sermocinantium.

Ad §. 1.

I.

AD promovendam Societatis humanæ felicitatem, pacem scilicet & amicitiam, necessarius est sermonis usus:

usus : hinc peculiaris circa sermonem officia exorta.

2. Est autem *Sermo* sonus articulatus ex hominum impositione animi sensa declarans.

3. Potiores sermonis affectiones sunt; *Veritas, Falsitas, Claritas, Obscuritas & Silentium*: quæ physicè consideratæ indifferentes sunt.

4. *Veritas* (ethica scil.) est convenientia sermonis externi cum interna mentis intentione.

5. *Falsitas* s. *falsiloquium* est mentis & sermonis discrepantia.

6. *Claritas* s. *Perspicuitas* est sufficiens animi declaratio, per ejusmodi verba facta, quæ de mente loquentis dubitare non sinunt.

7. *Obscuritas* contra est defectus sufficientis declarationis.

8. *Silentium* est cogitationum suppressio s. sermonis omisio.

9. Porro de sermonis natura notandum, verba seu sonos articulatos, quibus mentem significamus, ex hominum arbitrio introductos esse, certamque ad eò significandi vim accepisse.

10. Unde

10. Unde patet sermonem affinitatis aliquid habere cum consuetudinibus in societate humana introductis, quas ex regulis decori & prudentiæ observare oportet, si in eadem societate vivere cupiamus.

11. Denique & hoc observandum, cui libet libertatem competere & tacendi & loquendi, quæcunque & suæ aliorum saluti consentanea videntur. Quæ libertas juris connati species est.

12. Jam facilius intelligentur officia sermocinantium, quippe quæ partim ex regulis iusti, partim ex regulis decori & prudentiæ fluunt.

13. Scilicet regulæ decori sunt: (1) Tacendum vel loquendum, quoties tacendo vel loquendo aliorum commoda promoveri possumus.

Ad §. 2. 3.

14. (2) Ita semper loquendum, uti in societate, in qua degimus, receptum est; nec obscuritas affectanda: quia aliàs finem sermonis assequi non possumus, atque adedò non solum decori, sed & prudentiæ regulas migramus.

15. Quod verò tacita conventionem secundam hæc regula nitatur, uti A. putat, dici vix potest: cum ceteris nullum jus competat

petat ad ejusdem sermonis usum me cogendi; nisi expresse me ad ea obligaverim, quæ sermonis recepti clarique usum requirunt.

16. Citra hunc casum enim non alia obligatio subesse potest, quam quæ ad alias consuetudines in societate receptas observandas me adstringit.

17. Quod verò in contractibus clarè loquendum sit, prudentiæ propriæque utilitatis ratio exigit: cum aliàs negotium, quod mea interest, celebrari nequeat.

Ad §. 4.

18. Nihilominus nemo ad animi sensa aperienda eaque loquenda, quæ è re aliorum, non verò sua quoque sunt, jure adigi potest.

Ad §. 5. & 6.

19. Unde patet, falsiloquium quoque, simulationem & dissimulationem, nonnunquam licita esse: si scilicet commoda nostra vel aliorum id exigant.

20. Quamvis cavendum sit, ne nimis frequenti falsiloquio suspectos nos reddamus, neque contra regulas decori peccemus.

21. Hoc verò regulæ justi vetat, ne cuiquam injuriam sermone nostro inferamus,

H

nec

nec falsiloquio in fraudem aliorum utamur, adeoque mendacium omne fugiamus.

Ad §. 7.

22. *Veritas* sumitur vel pro physica sermonis affectione, vel pro virtute morali.

23. Posteriori sensu *Veracitas* potius dicenda est studium alteri animi sensa citra obscuritatem aut reservationem aperiendi, quotiescunque istud nostra vel aliorum commoda requirunt.

Ad §. 8.

24. *Mendacium* contra falsiloquium dolosum, h. e. cum læsione alterius conjunctum: quod ubi in habitum abit, vitium inde nascitur veracitati oppositum.

Ad §. 9.

25. Unde patet, mendacium haud esse, si quis falso fictoque sermone utatur, non ut damna aliis inferat, sed potius commoda aliorum promoveat.

Ad §. 10.

26. Ambiguo verò sermone, vel reservationibus mentalibus alteri illudere, utique illicitum.

CAPUT XI.

De Officio Jurantium.

Ad §. 1.

I.

Accessorium pactorum & sermonis est juramentum, quippe quod tum promissis tum assertis adjici nonnunquam solet.

2. Hinc officia paciscentium & sermocinantium ad juramenta etiam applicanda sunt,

3. Est autem *juramentum* oratio accessoria, vindictam divinam provocans, si mendacium vel perfidia in oratione principali deprehendatur, ad assertionis vel promissionis confirmationem.

4. *Originem* trahunt juramenta ex *statu corrupto*: dum in altero fallaciam aut perfidiam, in altero incredulitatem & diffidentiam supponunt.

5. Unde sequitur, propter *stultos & improbos* necessaria fuisse juramenta; quippe qui magis metuunt poenam divinam, si expresse illam provocaverint: cum *sapientes & probi* Deum metuant etiam, si abs-

H a

que

que juramento fidem fallerent vel mentirentur.

Ad §. 2.

6. *Finis* juramenti tum ex parte ejus, qui sibi jurari curat, tum ex parte jurantis considerari potest.

7. *Prior* est arctior obligatio jurantis ad dicendum verum vel servandum promissum.

8. *Posterior* verò in *certitudine & fide* consistit, ut nempe alter, quocum agitur, certus & securus reddatur vel de *veritate* illorum, quæ affirmantur aut negantur, vel de *fide* jurantis, seu de adimplerione eorum, quæ promittuntur.

9. Uterque præsumptione quadam nititur tum de jurantis aliquali malitia, tum de ejusdem aliquali pietate.

10. Supponit enim, posse hominem jus naturæ negligere, atque fraudibus alterum circumvenire.

11. Sed non posse ita præfractè impium esse, ut vindictam divinam, in se, si fidem sefellerit, provocatam, haud metuat.

12. Hinc fit, ut juranti, propter non præsumtum tantum malitiæ gradum, fidem adhibeamus.

Ad

Ad §. 3.

13. *Forma* juramenti ex fine fluit: est-
que vel *essentialis* vel *accidentalis*.

14. *Illa* est, quæ ex communi gentium
intentione in juramento requiritur, atque
in *provocatione vindictæ divinæ* sub condi-
tione mendacii vel perfidiæ facta consistit.

15. *Hæc* vero est, quæ ad majorem juri-
jurando conciliandam reverentiam, pluri-
bus *solemnitatibus* ac symbolis adhibitis,
à singulis populis priori superadditur.

16. Duo autem sunt, quæ provocatio
vindictæ Divinæ in Deo respicit: nimi-
rum & omniscientiam, quam mendaci-
um vel perfidia latere nequeat; & omni-
potentiam, quæ utriusque pœnas exige-
re valeat.

17. Hinc est, quod dicitur, Deum in ju-
ramento & ut testem & ut vindicem invo-
cari: quamvis nonnunquam alterum tan-
tum exprimat, alterum tacitè intelli-
gatur.

18. Scilicet formula juramenti variat:
dum vel per Deum ipsum juramus, vel
per creaturas.

19. Prius *juramentum* propriè dictum:
posterius *execratio* vocatur.

20. Fit autem *execratio* duplici ratione; dum vel creaturam in perniciem nostram deprecamur, vel vindictam divinam in res nostras exercendam provocamus.

21. Ex dictis tamen hoc simul patet, non posse per creaturas jurari, hoc sensu, ut illæ perjurium vindicare debeant.

Ad §. 4.

22. Nihilominus formula juramenti accommodanda est ad religionem ejus, qui jurat; quia alium Deum non metuit, quam quem juxta religionem suam Deum esse credit.

23. Hinc sequitur, etiam per falsos Deos juranti credendum; quia jurans eos veros esse credit, adeoque vindictam eorum metuit.

24. In omni autem juramento animus jurandi requiritur: hic enim ubi deest, juramentum esse non potest, etiam si verba juramenti recitantur; quia verba ex intentione judicanda sunt.

Ad §. 5.

25. De animo verò jurandi ubi constat, effectus etiam juramenti sequitur; licet aliud quid jurando cogitaveris; quia omnis actio externa ex intentione judicatur.

Ad

Ad §. 6.

26. Porro ex fine juramentorum liquet, juramenta nihil aliud esse, quam orationem accessoriam: quippe quæ assertis vel promissis majoris certitudinis gratia adjicitur.

27. Unde sequitur, non majorem obligandi vim habere posse juramenta, quàm negotium ipsum, cui accedunt.

28. Atque adeo negotium antea invalidum per jusjurandum neutiquam validum reddi:

29. Nec mendacia juramento accedente vera, nec promissa illicita juramento licita fieri.

Ad §. 7.

30. Nullus igitur alius juramentorum effectus, nisi ut jurans & firmiter obligetur ei, cui jurat, ad dicendum verum, vel præstandum promissum, & atrociorẽ expectet pœnam à DEO, cujus iram provocat.

31. Sed non est peculiaris eorum effectus, quod omnis dolus & cavillatio seu fraudulenta interpretatio à juramentis abesse debeat: eadem enim ab omni asserto & promisso exulare debet.

Ad §. 8.

32. Neque illud juramentis peculiare est, quod ea non semper latè, sed quandoque strictè sint explicanda, cum idem in omni sermone obtineat.

33. An vero nota strictæ interpretationis in juramentis sit, si juratum sit inodium alterius, & non tam promissis quàm minis sit adjectum, merito dubitatur.

34. Aut enim jusjurandum ex natura negotii est invalidum; atque sic non opus est stricta interpretatione: aut est validum; atque sic stricta interpretatio à cavillatione vix absolvetur.

35. Id vero rectè observatum, juramenta non minus ac ceteras promissiones non juratas includere tacitas conditiones & limitationes, quæ ex negotii natura fluunt.

Ad §. 9.

36. Illud etiam rectè ab A. notatum, verba jurisjurandi non ex mente jurantis, sed ejus, cui juratur, valere: quia aliàs finis jurisjurandi obtineri non possiet.

Ad §. 10.

37. Fluit denique ex fine juramenti divisio eius: Est enim vel *promissorium*, quod promissis; vel *assertorium*, quod assertis con-

confirmandis adjicitur. Illud ad futura, hoc ad præterita pertinet.

38. Jam officia jurantium per se intelliguntur: Quatenus enim juramenta invocatione nominis Divini constant, regulæ honesti & decori præcipiunt: (1) non jurandum temere, (2) non jurandum, nisi per Deum.

39. Quatenus vero pactorum vel sermonis accessorium sunt, ex regulis justitiam tenemur, & veritatem jurando loqui, & pacta jurejurando confirmata religiose observare.

40. Delicta his officiis opposita sunt *juramentum temerarium & perjurium.*

41. *Illud est, ubi de rebus impossibilibus, illicitis aut nullius pretii, vel sine judicio ac deliberatione juratur.*

42. *Hoc vero est juramentum dolosum, mendacio vel perfidia fidem juratam fallens.*

43. Tollitur obligatio jurisjurandi, dum vel actui invalido additum nullum declaratur, vel validum à creditore, vel etiam Imperante, justas ob causas, remittitur.

CAPUT XII.

De Officio circa acquirendum rerum dominium.

Ad §. 1.

I.

EX jure sese conservandi atque adeo felicitatem suam promovendi, divinitus homini concessio, fuit jus utendi fruendi rebus creatis, quantum ad hunc finem obtinendum opus est.

2. Cum enim aliter nos conservare felicitatemque nostram promovere nequeamus, nisi res creatas destruamus, atque ad usus nostros adhibeamus; hoc medium utique à DEO nobis ad finem istum assequendum concessum esse, censendum est.

3. Et quidem ita, ut non solum res inanimatas, sed & animatas destruere:

4. Imo non solum ad necessitatem, sed & commoditatem & voluptatem iis uti, liceat.

5. Cum hæc omnia ad felicitatem nostram promovendam spectent, neque vel ex principiis honesti, vel decori, vel justitiae ulla

ulla lex profluat, quæ hanc facultatem prohibeat.

6. Modo in modo non peccemus, neque pravus affectibus utendo rebus creatis indulgeamus.

Ad §. 2.

7. Equidem ab initio omnes res nullius fuere hominis, quamdiu scilicet nemo eas occupavit: ita tamen, ut omnibus parent, qui illis uti voluerint.

8. Facto vero accedente hominis eadem occupantis & ad usus suos adhibentis, propriæ factæ fuere.

9. Sed cum æquali omnes jure gaudent res nullius occupandi atque in suos usus convertendi: *communio primæva* hic rerum status appellitari suevit.

10. Quæ in sensu negativo nihil aliud est, nisi jus utendi rebus creatis, omnibus ac singulis hominibus æque competens, neque tamen cuiquam proprietatis quidquam tribuens.

11. Ejusmodi communionem ab initio paucis adhuc existentibus obtinuisse, vero haud abfimile videtur: cum à paucis istis res totius universi actu occupari haud potuerint, neque ut de occupandis tantopere laborarent, necesse fuerit.

12. Res autem nullius, quas occupandi quilibet jus habet, cur in communione hæcenus existere dici nequeant, non video.

13. Hoc tamen probè notandum, quod, quamvis in hac rerum communione omnibus & singulis jus in res creatas competierit, tamen ita eodem utendum fuerit, ut ne pax & tranquillitas societatis humanæ detrimenti quid caperet.

14. Sed fortassis universalis hæc fuit ista communio, vel saltem diu non duravit: cum statim primi mortalium non solum fructus, sed & pecora & fundos jure proprio sibi afferuisse videantur.

15. Id quod non solum historia sacra confirmat, sed & ratio svadet: cum nec pecus sine cura, nec terra sine cultura multum proferat; unde quilibet laborum suorum fructu solus gaudere debuit.

16. Multo magis ab ista communione primæva recessum est, multiplicato genere humano, & invalescente habendi cupidine.

17. Sed non alius modus recedendi fuit, quam *Occupatio* h. e. factum res nullius proprio jure sibi asserens.

18. Nec

18. Nec enim vel conventionem vel divisionem opus fuit, circa res in nullius proprietate vel communione positiva hactenus existentes.

19. Hoc pacto igitur res nullius propria facta, atque *dominium* loco communionis introductum fuit.

Ad. §. 3.

20. Est autem *Dominium* jus habendi rem tanquam propriam, eademque utendi pro lubitu.

21. Tria igitur ad plenum perfectumque dominium requiruntur; *Possessio, Proprietas & Ususfructus.*

22. *Possessio* est detentio rei cum animo sibi habendi.

23. *Proprietas* est qualitas rei, qua res ista ad aliquem pertinet, ut eodem modo in solidum non pertineat ad alium. Si vero pro jure accipiatur, est jus excludendi alios.

24. *Ususfructus* est jus utendi fruendi rebus pro lubitu.

25. Ex proprietate sequitur *vindicatio*; ex usufructu *alienatio*.

26. Dividitur dominium in *plenum & minus plenum*.

27. *Illud*

27. *Illud est, quod & proprietatem & usumfructum & alienandi facultatem complectitur.*

28. *Hoc vero iterum vel directum vel utile est.*

29. *Prius proprietatem absque usufructu : posterius usumfructum absque proprietate integra vel ejus parte comprehendit. Exempla in feudis & servitutibus observantur.*

30. *Limitatum ejusmodi seu minus plenum dominium, vel à pactis vel a legibus positivis formam ac modum accipit.*

Ad §. 4.

31. *Datur tamen adhuc post introducta dominia quaedam rerum Communio, quæ vel positiva est vel negativa.*

32. *Positiva nihil aliud est, quam dominium ejusdem rei pluribus competens.*

33. *Negativa vero est, si res quoad substantiam nullius sit, quoad usum omnibus pateat.*

34. *In hac sine dubio existunt omnes res, quæ (1) usum præbent inexhaustum, omnibusque citra dissidii periculum sufficientem: (2) quæ occupari non possunt ita, ut alii ab eorum occupatione excludantur.*

35. *Ex*

35. Ex his, quid de dominio maris sentiendum sit, facile liquet.

36. Scilicet vastus Oceanus, cujus nec proprietas ab ulla gente occupari, nec usus exhauriri hactenus potuit, communis omnibus atque à dominio liber merito censetur.

37. Sed mare, quod littora alluit, ad Rempublicam illam haud dubie spectat, quæ littora ita occupavit, ut alios ab alluente mari excludere valeat.

Ad §. 5.

38. *Modi* acquirendi domini sunt vel *originarii* vel *derivativi*.

39. Illis res nullius acquiritur; his dominium jam acquisitum ab uno in alium transfertur.

40. Utrique iterum sunt vel *principales* vel *accessorii*: per illos acquiruntur *res ipse*; per hos rerum *accessiones*.

Ad §. 6.

41. *Originarius* modus uti olim, ita hodie unicus est, nempe *occupatio*; quamvis eidem *Divisio* nonnunquam accedere soleat.

42. Fit autem omnis occupatio per apprehensionem, h. e. actum aliquem externum, ex quo alii intelligunt, nos rem istam nobis vindicasse.

43.

43. Occupantur hoc pacto *res nullius*, per quas intelliguntur non solum quæ in dominio nunquam fuerunt, sed etiam quæ à priori domino derelictæ sunt.

44. Hinc regula vulgaris: *Res nullius, cedit occupanti.*

45. Variat autem occupandi ratio, pro ut res ipsæ variant: hinc alia est occupatio *mobiliū*, alia *immobiliū*.

46. Immobilia occupantur vel per *universitates*, vel per *fundos*. Illud fit, ubi à pluribus simul seu integro cœtu, hoc vero ubi à singulis terra occupatur.

47. *Mobilia* occupantur vel per *Inventionem* vel per *venationem*.

48. *Inventio* est occupatio rei mobilis, quæ vel nullius est, vel cujus dominus ignoratur.

49. *Venatio* est occupatio ferarum bestiarum, avium & piscium.

50. Deinde, pro diversitate rerum, diversa etiam est apprehendendi ratio. Sic *mobilia* manibus vel immediatè vel mediatè per instrumentum; *immobilia* pedibus apprehenduntur.

51. In utriusque generis occupatione solus corporis contactus, ad animum acquirendi declarandum habilis sufficere,

nec

nec mobilium in custodiam translatio requiri videtur.

52. Porro cum mobilia regulariter terminos certos ac fines habeant, nullum est dubium, quin si unum rei terminum apprehendam, totius rei dominium acquisiverim.

53. At in immobilibus, quoniam hæc fere naturaliter sibi cohærent, distinguendum erit. Vel enim illæ fines certos acceperunt ab hominum industria, vel minus.

54. In illis, quales sunt ædes, etiam præsumetur tota res acquisita, si pars apprehensa corpore fuerit, v. gr. si quis ædes fuerit ingressus.

55. In his vero necesse est, ut aliis signis animum meum, quousque eas occupare velim, declarem, v. gr. ut limites ponam, ut culturam iis adhibeam.

56. Denique res immobiles sese habent ut *principales*, mobiles vero ut *accessoria*.

57. Hinc *immobilium apprehensione* simul *res mobiles* his accedentes acquisitæ regulariter erunt.

58. Pro *accessoriis* autem habebuntur omnes *res nullius*, quæ in rebus immobilibus continentur, aut quarum sine im-

mobilibus non est usus, siue sint mobiles in specie, ut res inanimatae; siue se moventes, ut bestiae; siue supra terram, ut aer, siue intra eandem, ut thesaurus.

59. Quamdiu igitur terra à nemine occupata est, tamdiu omnes res mobiles & sese moventes, quae in terra continentur, sunt nullius: atque adeo à quolibet occupari possunt.

60. Quotiescunque vero terra per universitatem seu populum occupata est, toties etiam omnes res mobiles & sese moventes, quae in aëre, aqua & terra continentur, sunt populi, vel illius, qui populum repraesentat, h. e. Imperantis.

61. Par est ratio, ubi terra per fundos à privatis occupata est: tunc enim quantum supra vel infra cujusque fundum invenitur, ad dominum fundi spectabit.

62. Hinc jus venandi in suo fundo cuilibet privato merito asserendum erit, nisi vel pactis, vel legibus positivis aliter cautum fuerit.

63. Etiam aer lumenque solis in tantum in proprietate erunt, in quantum cujusque fundum afficiunt.

64. Ex eadem ratione & thesaurus ad dominum fundi pertinebit, in quo inventus

tus fuerit : quoniam nemini in alterius fundo actum dominii, qualis est fodere, exercere licet.

65. Est autem *thesaurus* pecunia, cujus dominus ignoratur ; atque hactenus est res nullius : sed quatenus in fundo jam occupato continetur, accessorium est illius fundi, atque adeo ad dominum fundi spectat.

Ad §. 7.

66. Circa modum acquirendi accessionum tenendum, accessionum nomine venire quævis *augmenta* rerum, quæ vel ex re nostra proveniunt, ut *fructus*, vel opera nostra producuntur, ut in *specificazione*, vel extrinsecus adveniunt, ut in *alluvione*.

67. Sunt autem hæ accessiones vel *naturales*, quæ citra factum hominis ex sola natura istarum rerum proveniunt ; ut fœtus animalium, alluvio :

68. Vel *industriales*, quæ facto & industria hominum in solidum aut ex parte procurantur, ut frumentum, vinum, *specificatio*, *adjunctio*, *inædificatio*, *plantatio*, &c.

69. De his accessionibus regula quidem generalis valet : *dominus rei principalis est etiam dominus rei accessoria.*

70. Sed in applicatione regulæ subinde oriuntur controversiæ, quænam res pro principali, quænam pro accessoria habenda.

71. Igitur sequentes adhuc regulæ tenendæ: (1) Si id. quod rei nostræ accedit, vel ex ipsa re nostra proveniat, vel opera nostra producat, vel extrinsecus adveniens nullius sit, vel saltem alterius esse demonstrari nequeat, domino rei illud naturaliter acquiritur.

72. (2) Si vero res aut opera accedens vel in totum vel pro parte alterius sit, ac dominium ejus demonstrari possit, tum naturaliter oritur communio.

73. Sive conjunctio rerum facta fuerit casu, sive voluntate utriusque, sive voluntate unius, sive ex facto tertii.

74. Communio autem dissolvitur vel consensu partium, vel lege positiva, vel si hæc deficiat, arbitrio judicis, idque secundum sequentes fere æquitatis regulas.

75. Si res conjunctæ facilem admittunt separationem, tum separentur, & unicuique restituatur suum.

76. Si non admittunt, sunt vero fungibiles, vel æqualis pretii, tum conjungens alteri restituat æquivalentem.

77. Si

77. Si non sint fungibiles vel inæqualis pretii, res conjunctæ cedunt ei, cujus res majoris pretii est.

Ad §. 8.

78. Domini minus pleni species est *Servitus*, quæ est jus percipiendi commodum ex re aliena.

79. Est hoc domini genus admodum imperfectum, quippe proprietate destitutum: sed tamen domini genus videtur, cum jure excludendi gaudeat.

80. Dividuntur servitutes in *personales & reales*, & hæc iterum in *urbanas & rusticas*, de quibus v. Autor.

Ad §. 9.

81. Modi acquirendi domini *derivativi* jure naturæ sola nituntur voluntate prioris domini, & ejus in quem dominium est transferendum.

82. Nam translationem domini ex dispositione legis vel citra acceptationem ejus, in quem dominium est transferendum, ignorat jus naturæ.

83. Declaratur autem voluntas domini prioris vel *expresse* vel *tacite*.

84. *Expresse* vel per *sola verba* v. g. si quis contestetur, quod in favorem alterius id acceptantis renunciet dominio suo:

85. Vel per *verba & facta* simul, dum translatio possessionis iis jungitur; qui modus *Translatio* vocatur.

86. Deinde solent etiam translationem domini dividere in eam, quæ fit inter *vivos*, & eam quæ fit *mortis* causa.

Ad §. 10. 11. 13.

87. *Mortis causa* translatio domini secundum communem opinionem fit vel per *successionem* ab *intestato*, vel per *testamentum*: illa voluntate prioris domini tacita, hæc vero expressa nititur.

88. *Tacitam* voluntatem eliciunt ex præsumpto amore, atque in illos defunctum transferre voluisse dominium censent, quos maxime amaverit.

89. Amasse autem maxime putant eos, qui sanguine illi proximè juncti fuere; quippe quod & ordini naturæ & communi hominum affectui maximè congruum sit.

90. Sed cum hi vel descendentes sint, vel adscendentes, vel collaterales: primo quipem ad descendentes, postea ad adscendentes, denique ad collaterales successionem pertinere volunt.

91. Quæ quidem succedendi ratio, quam ab *intestato* vel *legitimam* vocant, mori-

moribus gentium passim recepta est, quamvis legibus positivis aut pactis eadem specialius certiusque definiri soleat.

92. *Testamento* vero id fieri ajunt, si quis expresse mentem declaret, in quem post mortem bona transferri velit : ita tamen ut nullum ante mortem dominium transferatur, sed libera voluntatis mutatio maneat.

93. At vero utramque succedendi rationem jus naturæ ignorare merito asseritur.

94. Nam secundum jus naturæ nemo dominium in alterum transferre potest, ubi ipse nullum amplius dominium habet.

95. Jam vero per testamentum dominium non transfertur ante mortem testatoris : quia voluntas ejus est ambulatoria usque ad mortem, nec à quoquam acceptata ; adeoque nullum jus alteri quæsitum.

96. Post mortem vero ipse defunctus nullum amplius dominium habet ; quia mors omnia jura solvit : adeoque nec post mortem translatio domini fieri potest.

97. Ergo per testamentum, prout vulgo accipitur, plane nullum dominium jure naturæ transfertur.

98. Eadem est ratio successione ab intestato : Si enim dominium post mortem non transfertur voluntate expressa, ergo nec tacita.

99. Superest ergo ut dicamus, successionem ab intestato moribus gentium h. e. decoro civili: testamenta vero tantum jure positivo niti, cum non nisi apud Græcos & Romanos in usu fuerint.

100. Alia est ratio, si quis hæredes imminente fato palam nuncupaverit, atque jus in bona vivus in eos transtulerit, reservato tamen sibi ad dies vitæ usu, idemque ab ipsis acceptatum fuerit: hoc enim non testamentum est, uti, jure Rom. accipitur, sed translatio domini in diem, quæ revocari non potest, cum jam hæredibus jus quæsitum sit.

101. Quod vero ad successiones Principum attinet, illæ non nisi tacita populi voluntate nituntur: cum populus utique jure transferendi Imperium in alium, extincto Imperante, gaudeat.

102. Sed hæc potius translatio inter vivos est, cum populus nunquam moriatur.

103. Etiam Testamenta Principum in voluntatem populi ultimò resolvuntur, dum Princeps non nisi ex voluntate populi
facul-

facultate testamentum de Regno condendi gaudet: atque hoc sensu Testamenta juris gentium esse rectè asseritur.

Ad §. 12. 14.

104. Inter vivos dominium transfertur vel per *contractus*, quando voluntas expressa: vel per *Prescriptionem* seu *Usucapionem*, quando eadem tacitè declaratur.

105. Ad *Prescriptionem* autem seu *Usucapionem* jure naturæ tacita derelictio sufficit; quæ si probari possit, nec bona fides, nec justus titulus, nec diuturnum tempus requiritur.

106. Hanc autem principiis juris naturæ niti, atque inter gentes non minus ac privatos locum habere, quis non videt? nisi quis consensum vel expressum vel tacitum esse posse negare voluerit.

Ad §. 15.

107. Autor duos adhuc modos *invito priori domino* dominium transferendi ac amittendi affert: scilicet (1) per modum pœnæ ob delictum, & (2) per occupationem bellicam.

108. Sed uti prior modus merè civilis est, quem jus naturæ ignorat: ita posterior nullum jus parit, nisi consensus expressus vel tacitus per pacem accesserit.

CAPUT XIII.

De Officiis, quæ ex dominio rerum resultant.

1.

OMnia hæc officia regulis justis generalibus de non lædendis aliis, ac damno resarciendo nituntur.

2. Prioribus tribus his continentur regula generaliores : reliquis vero his conclusiones specialiores.

3. Nimirum res vel *apud dominum* adhuc extat, vel pervenit ad *tertium*.

4. Priori casu valet regula prima §. 1. scilicet, *neminem in dominio suo turbandum, damnum vero rebus aliorum illatum resarciendum* : id quod ex præcepto de non lædendis aliis fuit.

5. Posteriori casu tertius ille, ad quem res aliena pervenit, est vel *mala fidei possessor*, qui sciens prudens rem alterius citra justam causam detinet : vel *bona fidei*, qui ignorat rem esse alterius, quam possidet.

6. De mala fidei possessore regula nulla extat apud Autorem : tenetur tamen is rem vel pretium, cum omnibus fructibus, omni-

omnique interesse restituere: idque ex capite de damno dato resarciendo.

7. Quod ad bonæ fidei possessorem attinet, vel *res ipsa adhuc extat, vel fuit consumpta.*

8. De priori casu loquitur regula secunda §. 2. scil. efficiendum, ut res in potestatem domini redeat: idque vel sponte ex humanitate, vel de jure repetenti eam restituendo; quia injusta rei alienæ detentio læsio est.

9. De posteriori agit reg. tertia §. 3. scil. tantum restituendum, quantum facti sumus locupletiores: quia dum nos lucrum ex re aliena capimus, alter damnum sentit, quod utique resarciendum.

10. Circa specialiores conclusiones §. 4. seqq. non opus est ut hæreamus; quia, quantum ad privatos spectant, in jure privato prolixius disputantur, inter gentes vero rarius occurrunt.

CAPUT XIV.

De Pretio.

Ad §. 1.

I.

Post introducta rerum dominia *Commercia* quoque, & ex commerciis rerum *Pretia* exorta sunt.

2. Sunt autem *commercia* mutationes rerum vel operarum mutuz. Nonnunquam vero denotat commercium qualitatem rerum, quatenus illarum dominium acquiri ac transferri potest

3. Causa, cur introducerentur *commercia* fuit *indigentia* hominum & *luxus*.

4. Cum enim non omnis ferret omnia tellus, vel iis, quæ ferret, hominum luxuria non esset contenta, neque quilibet quibus opus haberet aut delectaretur, possideret: necesse fuit, ut quisque, quæ sibi deessent, peteret ab aliis, & cum gratis omnia postulare non posset, offerret rem æquivalentem.

5. Cum vero sæpissime res disparis naturæ & usus inter se permutandæ essent; certa rebus quantitas fuit assignanda, juxta quam

quam comparari & exæquari possent, quæ *Pretium* appellata.

6. Est igitur *Pretium* quantitas rerum moralis, juxta quam res inter se conferri & exæquari possunt.

Ad §. 2.

7. Sed ut natura & fundamentum pretii eo rectius intelligatur, duo ante omnia notanda:

8. Primum est, res æstimari vel *physicè* secundum perfectionem & excellentiam naturæ suæ; vel *moraliter* ratione habitus & aptitudinis ad promovendam felicitatem humanam; vel *civiliter*, prout in commercium veniunt, atque adeo pro arbitrio affectuque hominum valorem accipiunt.

9. Alterum est, cuilibet competere jus rem suam æstimandi pro lubitu, nec quenquam ad rem suam ex arbitrio alterius æstimandam cogi posse; nisi imperans in civitate hanc libertatem circumscripserit: id quod ex natura dominii & libertatis clarum est.

10. Hinc patebit, Pretium esse vel *naturale*, aliis virtuale dictum, ubi res secundum perfectionem & excellentiam naturæ, vel habitum aptitudinemque ad pro-
mo-

movendam hominum felicitatem æstima-
mantur.

11. Vel *positivum* seu *arbitrarium*, aliis *formale* appellatum, quod rebus ratione commerciorum ex arbitrio affectuque hominum impositum est.

12. Hoc posterius iterum in *vulgare* & *eminens* dispescitur.

13. *Vulgare* est valor rerum vel operarum quarumcunque ratione aliarum rerum vel operarum, quibuscum conferuntur, iisdem impositus.

14. *Eminens* est valor certarum rerum, ad quem tanquam mensuram omnium ceterarum rerum pretia exiguntur, & in quo virtualiter continentur. Appellatur alias *nummus* vel *pecunia*.

Ad §. 3. 4.

15. Circa utrumque porro consideranda: 1) *res*, quæ pretium recipit, 2) *fundamentum* pretii, & 3) *modus* impositionis.

16. *Res*, quæ pretium admittit, debet 1) apta esse ad felicitatem humanam promovendam, 2) in commercium veniens.

17. Hinc res nullius usus nullius etiam est pretii.

18. Præterea pretium respiciunt res commercio exemptæ; sive quod dominium per se non admittant, licet tanquam accesso-

riæ pretium rei augeant; five quod pretium omne superent; five quod legibus venales esse vetentur.

19. *Fundamentum* quoque pretii imponendi ex his principiis colligitur: quippe quod partim ab *utilitate* seu aptitudine ad felicitatem humanam promovendam, partim à *raritate* petendum.

20. Uti autem utilitas pro diverso ad felicitatem habitu diversa est: ita & raritas pro varietate circumstantiarum variat, atque adeo pretium vel auget vel minuit.

21. Sed utilitas non semper ex veritate, sed opinione hominum æstimatur, sicut quilibet felicitatem pro affectu suo sibi fingit.

22. Præterea raritas res etiam minoris utilitatis facit carissimas; è contrario res utilissimæ raritate non laborantes plerumque sunt vilissimæ.

23. Variant igitur rerum prætia, prout utilitas ac raritas earum variat, vel prout quisque majorem minoremve utilitatem aut raritatem sibi fingit.

24. Atque hinc patet, cur pretium vulgare iterum in *commune* & *affectionis* dividatur.

25. Scilicet *Commune* vocatur, ubi quis

rem

rem secundum utilitatem ac raritatem ita æstimat, uti alii eam æstimare solent.

26. *Affectio*nis vero, ubi quis rem suam ex peculiari affectu æstimat, magis quam alii solent.

27. Fundamentum enim pretii communis est utilitas ac raritas vera, vel saltem communi hominum opinione pro tali habita: pretii affectioⁿis vero est utilitas ac raritas imaginaria ex peculiari affectu nata.

Ad §. 5. 6.

28. Porro *modus* imponendi pretium alius est in statu *naturali*, alius in statu *civili*.

29. In statu *naturali*, quilibet rem libere secundum utilitatem ac raritatem veram vel imaginariam æstimat, atque sic pretium solo contrahentium consensu determinatur.

30. In statu *civili* sæpe legibus pretium rebus statuitur, sæpe usu fori & contrahentium arbitrio istud determinatur.

31. Hinc iterum divisio pretii in *legitimum* & *conventionale* seu *arbitrarium*, quod Auctor *vulgare* vocat, enaicitur: utrumque tamen eodem, quod supra demonstratum est, fundamento nititur.

32. Illud certum est atque constans, nec
rece-

recedere ab eo licet, nisi consentiat is, in
cujus gratiam constitutum est.

33. Verum hoc varium est ac mutabile,
quippe quod pro variis rerum circumstan-
tiis atque arbitrio contrahentium vel in-
tenditur vel remittitur.

34. Unde clarum est, in pretio conven-
tionali neminem ultra dimidium lædi pos-
se: cum quisque sibi imputari debeat, quod
in istud pretium consenserit.

Ad §. 7.

35. Quemadmodum propter commer-
cia certum rebus pretium, quod vulgare
appellavimus, assignandum fuit: ita pro-
pter commerciorum frequentiam *Preti-
um eminens* introducendum fuit.

36. Hoc est, circumspicienda fuit ma-
teria, quæ tantæ nobilitatis tantique valo-
ris esset, ut major minorve quantitas ejus
omnibus reliquis rebus æquipolleret.

37. Invexit autem commerciorum fre-
quentiam partim luxuria, partim statuum
in civitatibus multiplicatio.

38. Postquam enim varia homines ad
commoditatem aut voluptatem desidera-
re cœperunt, non sanè in proclivi fuit cui-
vis ejusmodi res possidere, quas alter suis

K

mu-

mutare vellet, aut quæ alterius rebus æquivalerent.

39. Multiplicatis vero civitatibus, cum primis iis, quæ cultiores ac moratiores videri volebant; non solum luxus sed & ceteræ cupiditates invaluerunt.

40. Hinc varii status introducti fuerunt, qui cupiditatibus istis instrumenta ac nutrimenta pararent.

41. At horum statuum complura genera vitam vel planè non vel ægrè sine pretio eminenti seu pecunia tueri possent.

42. Multiplicato igitur luxu, multiplicatisque hominum statibus major indigentia enata fuit; major vero indigentia majorem commerciorum frequentiam induxit: ex commerciorum vero frequentia pretii eminentis seu pecuniæ necessitas exorta,

43. At conventionem inter gentes ad impositionem hujus pretii non fuit opus; cum singulæ gentes istud pro lubitu imponerent, materiamque ad hoc ipsum liberè eligerent.

Ad §. 8.

44. Ut autem finis pretii eminentis obtineri possit, materia, cui istud imponendum est, his gaudeat requisitis oportet.

45.

45. 1) Ut sit rara, utilis & æstimabilis: quia abundantia & vilitas eam redderet ineptam ad pretium omnium reliquarum rerum in se complectendum,

46. 2) Substantiæ solidæ & compactæ, ne usu facile atteratur, atque ultimos possessores damno afficiat.

47. 3) Divisioni custodiæ ac translationi apta, quippe quod commerciõrum indoles utique requirit.

48. Hæc requisita cum in metallis nobilioribus, auro & argento inprimis, & ex parte etiam cupro, reperiuntur, causa patet, cur à plerisque gentibus hæc materia pecuniæ sit adhibita.

Ad §. 9.

49. Sed in civitate non nisi Imperans pretium eminens materiæ imponere, atque valorem pecuniæ definire potest, id quod impressis ei publicis signis fieri solet,

50. Ratio est, quod hocce pretium in commerciis civium instar mensuræ esse, atque adeò vim legis obtinere debet,

51. In impositione hac vel etiam mutatione pretii prudentia adhibenda, & non solum bonitatis materiæ, sed & vicinarum gentium ratio habenda,

CAPUT XV.

De Contractibus

Ad §. 1.

I.

Pactum & Contractus differunt ut genus & species: quamvis hæc differentia diversum juris effectum haud pariat.

2. Contractus igitur est pactum de rebus vel actionibus in commercium venientibus.

3. Hinc doctrina de Contractibus vel generalis est, quæ ex doctrina de pactis fluit:

4. Vel specialis, quæ ex speciali cujusque contractus fine ac forma jura officiaque contrahentium determinat.

Ad. §. 2.

5. Divisiones contractuum sunt vel juris gentium, vel juris Romani.

6. Jure Romano dividuntur in veros & quasi-contractus; veri in nominatos & innominatos; & illi iterum in consensuales, reales, verbales & literales: sed hæc divisiones

nes tricas & subtilitates sapiunt, adeoque in jure naturæ meritò omittuntur.

7. Jure *gentium* verò in divisione contractuum attenditur tantum ad illas circumstantias, quæ omnibus gentibus sunt communes.

8. Hinc primò contractus sunt vel *principales*, qui citra respectum aliorum inveniuntur: vel *accessorii* seu *adjecti*, qui aliis firmandis accedunt,

9. Deinde vel *consulti* sunt, qui à solo contrahentium arbitrio formam ac modum accipiunt: vel *fortuiti*, quorum forma ab eventu suspenditur.

10. Denique priores iterum vel *benefici* sunt, qui solum commodum absque onere in alterum transferunt: vel *onerosi*, qui utrumque contrahentium ad mutuum onus adstringunt.

Ad §. 3. 4.

II. Doctrina communis est, in contractibus æqualitatem esse observandam, ac, eâ deficiente, læsionem corrigendam: quæ tamen in praxi nullum habet usum; cum læsio æqualitatis, propter pretiorum incertitudinem, vix doceri queat.

12. Solus igitur contrahentium consensus & arbitrium dat legem cuique contractui,

etui, quantum scilicet de jure cuique præstandum.

13. Dolus tamen abesse debet, quippe qui in legem de non lædendo impingit, atque adeo vel solus contractum vitiat.

14. Ex regulis justii etiam nemo obligatur, ut qualitates rei & defectus sponte indicet: quia hoc cujusque prudentiæ relinquendum.

15. Interrogante tamen altero nihil dissimulandum ex iis, quæ novisse alterius interest: eò quod aliàs dolus admitteretur.

16. Quin regulæ honesti & decori favent, si alterum imprudentiorem vel in errore versantem videas, etiam non interrogantem de rei qualitatibus ac vitiis admonere, læsionemque præter opinionem admissam corrigere.

Ad §. 5.

17. *Benefici Contractus* sunt: *Donatio, Mandatum, Commodatum, Depositum,* & certa ratione etiam *Mutuum.*

18. *Forma* horum contractuum in com- modo gratis præstando; *finis* vero in obligatione ad mutuam amicitiam consistit.

19. *Donatio* est contractus beneficus de dominio rei in alterum gratis transfe- rendo,

20. Na-

20. Nascitur ex donatione *jus* rem donatam exigendi.

21. *Donantis* igitur *officium*, ex regulis decori & prudentiæ quidem, est, & rem gratam, & serena fronte; ex regulis justitiae vero, rem donatam citra moram dare.

22. *Donatarii* contra est, non solum in exigendo modestiam adhibere, sed etiam grata mente affectum donantis agnoscere, eundemque si non per antidota, saltem voluntatis promptitudinem declarare.

23. *Mandatum* est contractus beneficis de negotio ab altero commissio gratis peragendo.

24. Datur autem *mandatum* vel *cum libera*, ubi fidei & prudentiæ alterius rem totam committimus; vel *sine libera*, ubi certus agendi modus, certique negotii fines præscribuntur.

25. Competit igitur mandanti *jus* à mandatario ea, quæ negotii indoles requirit, quæque peragenda suscipit: mandatario vero à mandante indemnitatem exigendi.

26. Licet etiam mandanti *mandatum* quandoque revocare, modò re non amplius integra indemnem mandatarium præstet: quemadmodum & mandarius mandato

dato renunciare potest, modò tempestivè renunciet.

27. Ceterum *mandatarii* officium est, summa cum fide & industria in negotio commisso versari, nec mandati fines excedere, damnum verò dolo vel culpa datum resarcire.

28. *Mandantis* contra est & sumtus in rem commissam factos, & damna mandati causa exorta restituere.

Ad §. 6.

29. *Commodatum* est contractus beneficus de rei nostræ usu gratis alicui concedendo, & re illa sua suo tempore restituenda.

30. A *commodante* igitur jure exigitur, ut rei promissæ usum gratis concedat, nec ante statutum tempus rem repetat, impenfas vero in rem necessarias refundat, & casum fortuitum, nisi aliter conventum, sustineat.

31. *Commodatarius* verò tenetur, & re bona fide uti, & illam finito usu vel definito tempore, & damna dolo vel culpa data resarcire.

Ad §. 7.

32. *Depositum* est contractus beneficus de re gratis custodienda, & ad libitum deponentis restituenda.

33. Depo-

33. *Depositario* igitur incumbit, & rem in custodiam recipere, & receptam probè custodire, nec citra deponentis consensum eadem uti, imo nequidem vinculis inclusam exuere, multò minus repetenti abnegare, sed potiùs factam tectam citra moram restituere, damnaque dolo vel culpa data reparare.

34. *Deponens* contra non nisi ad impensas & damna restituenda tenetur: repetere verò rem depositam quodocunque potest.

Ad §. 8.

35. *Contractus onerosi* sunt: *Permutatio, Emtio, Venditio, Locatio, Conductio, Mutuum, Societas*, itemque *fortuiti*, ceterique *adjecti*.

36. *Forma* horum contractuum non tam in æqualitate, ut supra ostensum, quàm in commodo utrinque præstando: finis verò in promovenda mutua felicitate consistit.

37. *Permutatio* est contractus de re vel opera pro re vel opera æquivalente permutanda.

38. *Officia* permutantium sunt, ut res promissas præsentent, ac damna dolo vel culpa data resarciant.

39. *Inito* contractu res ante traditionem sunt

sunt mutuo contrahentium periculo; unde casus fortuitus à neutra parte præstandus.

40. Permutationes vero inter mercatores hodie usitatæ, quibus res pecuniâ prius æstimatæ loco pecuniæ invicem traduntur, emtionis venditionis naturam induunt.

41. Nec donationes reciprocæ propriæ permutationes sunt, eò quod æquivalens pretium hic præcise non spectatur.

Ad §. 9.

42. *Emtio Venditio* est contractus de rei dominio, pro certo pretio, acquirendo.

43. Acquiritur istud dominium solo consensu, etiam re nondum tradita.

44. Nonnunquam enim res & pretium statim traduntur, nonnunquam traditio rei vel pretii in aliud tempus differtur.

45. Traditio igitur non ad perfectionem; sed consummationem contractus initi pertinet.

46. Hinc & periculum rei venditæ ante traditionem est emtoris.

47. Damnum verò dolo vel culpa datum à dante reparandum.

48. Cetera emtoris venditorisque officia in eo consistunt, ut justo tempore hic quidem rem tradat, ille verò pretium solvat.

49. Pacta

49. Pacta emtioni adjici solita, variaque ejus genera juris quidem arbitrarii sunt, atque in infinitum variare possunt; potiores tamen species hoc loco notari merentur.

50. Inter pacta igitur adjecta eminent: *Addictio in diem, Lex commissoria, Retractus*. seu pactum de retrovendendo, *Jus protimissios, & pactum anticbreticum*. v. Autor.

51. Emtionis autem genera sunt: *Emtio per aversionem, Auctio, Emtio spei &c.* v. Autor.

Ad §. 10.

52. *Locatio Conductio* est contractus de usu rei vel operæ pro certa mercede habendo.

53. Estque vel *rei, vel operis, vel operarum*.

54. In locatione *Rei* locator rem debet usuiabilem præstare, impensas necessarias tolerare, ac damnum voluntarium resarcire.

55. *Locator operis* opus justo tempore perficiat, ac de damnis, ex ipsius culpa vel dolo proventuris respondeat.

56. *Locator operarum* ea qua par est fide ac industria operas præstet; ceteroqui ad interesse tenebitur.

57. *Conductor* contra in quavis locatio-
ne

ne promissam mercedem solvat oportet, modò usum rei vel operæ nactus fuerit.

58. Quod si ergo res locata perierit, ab eo tempore conductor à mercedis solutione immunis est.

59. Si etiam illa detrimenti quid ceperit, conductor de pensione detrahât, quantum usui rei decessit.

60. Si verò rei locatæ proventus sit incertus, neque exuberans pensionem auget, nec malignus eandem minuit.

61. Nisi casus proventum intercipiens rarior fuerit, de quo in se suscipiendo conductor haud cogitare potuerit.

62. Si quis etiam quocunque casu operas præstare impeditus fuerit, mercedem jure exigere non potest. Humanitati tamen & æquitati & hic locus erit.

63. Quod si de mercede nihil conventum, locator id expectare videtur, quantum communis usus aut conductoris æquitas tulerit.

64. Ceterum conductor ad boni patris-familias modum re uti, eandem finito tempore reddere, ac damna voluntaria resarcire debet.

Ad §. II.

65. *Mutuum est contractus de re fungibili*

bili vel gratis vel sub conditione accipienda usuræ, alteri concedenda, ut suo tempore res ejusdem generis, quantitatis & qualitatis reddatur.

66. Res, quæ mutuò dantur, *fungibiles* dicuntur, eo quod altera alterius vice fungitur, & numero, pondere & mensura determinantur.

67. Datur autem res mutuò vel gratis, vel sub conditione emolumenti, quod *usura* vocatur.

68. Capere verò usuras pro rebus mutuò datis non magis injustum est, ac mercedem pro præstita opera aut rei usu exigere.

69. Dum enim re mea alterius utilitatem promoveo, meam vero negligo, nihil æquius est, quàm ut neglecta hoc pacto utilitas mea mihi aliquo modo compensetur.

70. Hoc tamen æquitatis ratio postulat, ut usuræ lucro, quod alter ex pecunia aut alia re credita facit, & damno, aut lucro cessanti, quod ego ex absentia rei meæ capio, respondeat.

71. Quin regulæ honesti & decori sapius sudent vel usuras indigentibus prorsus remittere, vel saltem exiguas admodum capere.

72. Hinc

72. Hinc usuræ sunt vel *honestæ*, quæ ex æquitatis ac humanitatis legibus definiuntur: vel *turpes*, quas turpis lucri cupido ultra modum exigit.

73. *Mutuantis* igitur officium est, rem promissam exolvere, nec in usuris exigendis modum excedere,

74. *Mutuatarii* verò est, ex eodem genere tantundem restituere; quod an ex interno, an externo, ex præterito aut præsentis rei valore definiatur, nihil refert; modò nihil detrimenti mutuatarius capiat,

Ad §. 12.

75. *Societas* est contractus de rebus vel operis conferendis, atque lucro vel damno fortuito inter conferentes dividendo,

76. Officia sociorum vel *ipsos socios*, vel *alios* respiciunt,

77. *Ipsi socii* sibi invicem obligantur ad fidem & industriam in societate adhibendam, atque lucrum & damnum fortuitum pro rata dividendum, culpam vero vel dolum præstandum,

78. *Illis* verò, quibus cum contrahunt, & ad fidem servandam, & damna data refarcienda, & quidem tanquam correi credendi vel debendi, tenentur.

79. Quo-

79. Quomodo autem divisio fieri debeat, ex natura & legibus societatis initæ judicandum,

80. Aut enim societas *universalis* omnium bonorum, aut *particularis* certarum rerum vel operarum inita est.

81. In societate *universali* non solum omne lucrum conferendum, sed etiam singuli ex communi massa sustentandi.

82. Soluta hac societate divisio bonorum fit pro ratione eorum, quæ singuli in societatem initio contulerunt.

83. In societate *particulari* verò illud tantum lucrum dividitur, quod ex re vel opera collata provenit.

84. Collatio autem variè fieri potest: Velenim ab utroque res aut operæ, æquales vel inæquales, vel ab altero tantum res aut pecuniæ, ab altero operæ conferuntur.

85. Quacunque autem ratione collatio facta fuerit, partes lucri semper ita definiuntur, prout sese pecuniæ aut rei emolumentum ad pretium operæ habet, nisi aliter conventum.

86. Soluta societate quilibet recipit, quantum intulit, detracto lucro aut damno.

87. Quod

87. Quod si alter tantum rem aut pecuniam, alter vero operam ad rem tractandam aut distrahendam duntaxat contulerit, tunc illi res vel pecunia manet salva, hic verò de lucro tantum pro rata operæ collatæ participat.

88. Si verò res alterius pecunia coëmpta, alterius opera pretiosior reddita, posterior quoque partem in ipsa re habere intelligitur itidem pro rata operæ collatæ.

89. Solvitur Societas vel morte socii, vel utriusque consensu, vel temporis præfiniti lapsu.

90. Invito verò socio ex societate in tempestivè discedere non licet.

Ad. §. 13.

91. Sequuntur *Contractus fortuiti*, qui *aleam* continent, atque adeo pro forma essentiali habent compromissum in incertum eventum, hoc effectu, ut pro eventus ratione alterutri compromittentium aliquod jus acquiratur.

92. Præcipuæ illorum species sunt: *Sponsio, Ludus, Lotaria, Asscuratio & Sors.*

93. *Sponsio* est pactum, quo occasione contradictionis in conversatione civili occurrentis, duo plures ve, sententiæ suæ fiducia sibi mutuo itaq; aliquid promittunt,
ut is,

ut is, cujus assertio sefellerit, alteri illud præstare teneatur.

94. Ut res, de qua quæritur, utrinque ignota sit, non requiritur, cum sufficiat, alterum de alterius certa scientia dubitare.

95. *Ludus* est pactum, quo duo pluresve, adhibitis certis instrumentis, eventum, a fortuna vel ingenio, vel utroque dependentem, procurant, ac prout ille ex compacto ceciderit, ita aliquid lucrantur vel perdunt.

96. Ludos licitos esse, ex sana ratione negari nequit; cum cuilibet suum donare alteri liceat: quamvis forte consuetudo ac modus ludendi non prorsus sit approbandus.

97. Officia circa ludos partim ex regulis honesti & decori, partim ex regulis justii fluunt.

98. Ex regulis honesti & decori nimium ludendi prurium, exturpi lucri cupiditate vel voluptate ortum vitare tenemur.

99. Ex regulis justii verò in ludo ludentes dolo abstinere, nec eventum, qui a fortuna & arte licita dependet, mediis furtivis procurare, vel vi adhibita, timidiores pecunia, emungere debent.

100. Post ludum, ubi scilicet licite & bona fide peractus est, fides data servari, ac res promissa præstari debet.

101. *Lotaria* est contractus de re plurimum collatitia pecunia coëmenda, & postea ex sortis decreto uni adjudicanda.

102. *Olla fortune* peculiarem gignit contractum ad emtionem spei proxime accedentem, dum emitur facultas extrahendi ex urna tesseras, & quod inscriptum est acquirendi. Hodie etiam *Lotaria* sæpe vocatur.

103. *Affecuratio* contractus est de securitate mercium transportandarum afferenda, & si eventus assertioni respondeat, certa mercede a domino earum asserenti, sin minus, æstimatione illarum domino solvenda.

104. *Sors decisoria* est pactum de re dubia per incertum eventum decidenda.

105. Effectus sortis a mutuo paciscentium consensu dependet, atque naturam pacti sub conditione initi sequitur.

106. Res igitur mere humana est, quamvis nonnunquam specialis providentia divina ad eam concurrere possit.

Ad §. 14.

107. Sequuntur Contractus *accessorii* seu
ad.

adjecti, qui principalibus accedunt, ut vel obligationem eorum temperent, vel firmiorem reddant.

108. Prioris generis exempla sunt, quæ emtioni venditioni adjecti solent, de quibus supra.

109. Ad posterius genus pertinet *fidejussio & pignus*.

110. *Fidejussio* est contractus, quos quis, in majorem creditoris securitatem, obligationem alienam in subsidium suscipit, a se, nisi debitor principalis solvat, solvendam.

III. A fidejussione discernendum negotium, quod inter fidejussorem & debitorem principalem intercedit; quippe quod vel est *mandatum*, si pro sciente & volente, vel *negotiorum gestio*, si pro ignorante, vel *donatio*, si pro invito quis fidejusserit.

112. *Fidejussio* vero est contractus inter creditorem & fidejussorem, sed qui non nisi accessoriam eamque subsidiariam producit obligationem.

113. Hinc fidejussor debet esse persona, quæ creditori ad solvendum idonea censeatur.

114. Sed quoniam obligatio fidejussoris

ris tantum accessoria est, ad majorem summam hic, quam debitor principalis, teneri non potest.

115. Arctius tamen obligari potest, cum illi plus fidei quam huic sit habitum.

116. Si plures pro uno fidejusserint, singuli pro rata tantum tenentur.

117. Nisi forte unus solvendo non sit, vel conveniri non possit: tum enim ceteri pro eo solvunt.

118. Si vero ut porrei debendi se obligaverint, singuli quidem ad solidum solvendum compelli possunt, sed tamen a confidejussoribus partes repetunt.

119. Porro cum obligatio hæc tantum subsidiaria sit, patet, fidejussorem non, nisi excusso debitore principali, conveniendum.

120. Quicquid vero solutum, a debitore principali ipsi refundendum.

121. Creditor fidejussori non est obligatus si; tamen in fraudem fidejussoris actionem adversus debitorem principalem competentem malitiose differat, ad agendum compelli potest.

Ad §. 15.

122. *Contractus Pignoratitius* s. *Hypothecarius* est conventio de re, in securitatem

tem creditoris tradenda vel obliganda, initus.

123. *Res illa, si tradatur, pignus: si non tradatur, sed tantum assignetur & obligetur, hypotheca audit: illa ut plurimum mobilis, hæc immobilis esse solet.*

124. *Finis pignoris vel hypothecæ est securitas creditoris: ex quo principio omnes regulæ hic observandæ deducuntur.*

125. *Hinc sequitur, pignus creditori tradendum esse, maxime si sit res mobilis.*

126. *Si immobilis, eidem ita assignandum & obligandum esse, ut ope judicis facile possessio obtineri possit: id quod securitas creditoris utique postulat.*

127. *Ex eadem ratione pignus majoris esse debet, quam ipsum debitum: eo quod alias creditor ratione sortis & usurarum non satis securus esset.*

128. *Pretium vero præsens, non præteritum aut futurum attendendum: quoniam illud creditori haud prodest, hoc vero incertum est.*

129. *Respiciendum quoque pretium non affectionis, sed commune: cum hoc tantum securum reddat creditorem de suo inde obtinendo.*

130. *Denique pignus pretii sit durabilis:*

L 3

lis:

lis: si enim vel res facile perire, vel pretium mutari queat, securitati creditoris parum consulitur.

131. Porro res, quæ oppignorantur, vel *fructuosa*, sunt vel *steriles*.

132. Circa priores sæpe adjici solet *pa-ctum anticbreticum*: sed etiam citra hoc pactum creditor fructus pignoris loco usurarum jure percipit, nec rationes de iis reddit, multo minus aliquid restituit.

133. Licet enim creditor possessione pignoris satis securus sit, tamen natura pignoris & utilitas debitoris ita flagitat, ut etiam fructus creditori relinquuntur.

134. Cum enim perceptio fructuum plerumque non solum impensas, sed etiam operas requirat, illæ vel a creditore vel a debitore impendendæ essent.

135. A creditore non potest exigi, ut fundum alienum colat, & rationem hoc nomine reddat, nec quicquam inde percipiat.

136. A debitore itidem hoc fieri vix potest, quin creditorem in possessione sua turbet.

137. Quod si prædium incultum maneret, debitor plus damni quam emolumentum
ti

ti inde caperet: dum & fructibus carendum esset, & usuræ solvendæ.

138. Igitur tacitum pactum de percipiendis a creditore fructibus ex natura negotii per se intelligitur.

139. Quod si pignus sit res sterilis, possessione imprimis opus est, ut in promptu sit creditori, unde sibi solvatur.

140. Sed nec possessio pignoris, nec perceptio fructuum ad securitatem creditoris sufficit: alienandi quoque jus eidem tribuendum.

141. Sed diversi casus probe discernendi. Vel enim dies solutioni ac pignoris relutioni dictus, vel non.

142. Priori casu tacite quasi conventum, nisi pignus præstituto tempore reluatur, ut illud cedat creditori: quia hoc casu debitor juri reluendi censetur renunciasse.

143. Si vero expresse *lex commissaria* adjecta, eo minus dubitandum, quin creditor solutione non facta ejus proprietatem acquirat.

144. Neque hoc jure naturæ iniquum est: præsumitur enim debitor tanti pignus æstimasse, quanti est debitum, atque adeo elapso reluendi tempore illud eo pretio vendidisse.

145. Ubi hoc pacto dominus rei oppignoratae factus est creditor, porro liquet, jus quoque alienandi eam eidem competere, nec ad reddendum quod excedit eum teneri, neque quod deest a debitore petere posse.

146. Sed potest etiam creditor jus pignoris ante definitum tempus, si res ita exigat, in alium transferre; cum utique securitas ejus hoc postulet, ut si ipse pecuniae indigeat, ope pignoris eam nancisci queat.

147. Regulariter certe debitoris haud interest, a quo pignus reluati; sicut & ipsi licet jus reluendi pignus alii cedere.

148. Si nullum tempus relutioni pignoris praefinitum sit, debitor istud reluere potest, ubicunque voluerit; atque creditor debitorem ad reluendum potest compellere, quandocunque placuerit.

149. Quod si alteruter difficilem se praebat, judex adeundus est. Si hoc displicuerit, alter jus pignoris, alter jus reluendi alii cedere potest. Aliud medium compellendi debitorem ad reluendum non datur.

150. Ceterum creditoris est, pignus, solutione facta, salvum & incolume debitori restituere.

151. Ac-

151. Atque hinc non minorem illi, quam rebus propriis, custodiam interea adhibere.

152. Nec invito eo, præsertim si res sterilis sit, & usu facile atteri possit, eadem uti.

153. Si ergo culpa vel dolo creditoris pignus detrimentum ceperit, vel perierit, nec integrum debitum petere potest, sed quantum damni dedit, tantum ex debito amittit.

154. Si vero casu perierit, jus quidem pignoris, non vero debitum creditori, debitori autem res oppignorata perit.

155. Impensas in conservationem rei fructuosæ factas sine dubio fert creditor, quoniam fructus percipit.

156. At si novum opus fuerit factum, istud tollit, nisi justum ejus pretium solvere velit debitor, qui tamen ad hoc compelli nequit.

CAPUT XVI.

De modis, quibus tollantur Obligationes.

Ad §. 1.

I.

Obligatio ex contractu tamdiu subsistit, donec vel *facto* contrahentium, vel *necessitate* quadam tollatur.

2. *Factum* ejusmodi vel ab *obligato*, vel ab *obligante*, vel ab *utroque* proficiscitur.

3. *Obligati* factum tollit obligationem vel per *solutionem*, vel per *compensationem*, vel per *delegationem*.

4. *Solutio* est exacta ejus, de quo conventum fuit, expletio.

5. Fit autem solutio juxta leges conventionis, quibus & persona solvens & cui solvitur, & res ratione quantitatis & qualitatis, & modus & tempus & locus solutionis determinatur.

6. Regulariter solvere tenetur, qui debet.

7. Si alius pro alio solverit animo non donandi, solutum a debitore repetit.

8. De-

8. Deinde solvendum ei, cui debetur, nisi hic alium delegaverit.

9. Porro id solvendum vel præstandum, quod promissum, non aliud, idque integrum, non mutilum aut divisum.

10. Factum tamen qui promisit non potest compelli, nisi ad præstandum interesse.

11. Denique solvendum modo, tempore & loco convento; si secus solvatur vel petatur, ratio habetur ejus cujus interest, ita non solvi.

Ad §. 2.

12. *Compensatio* est debiti liquidi, ob debitum reciprocum ejusdem naturæ, sublatio

13. Patet autem, compensationem locum non habere, nisi debitum utrinque sit liquidum.

14. Dicitur autem liquidum, quod debitor non inficiatur, vel si inficietur, celeriter & sine altiori indagine potest probari.

15. Nec compensantur regulariter nisi res fungibiles ejusdem generis, quarum solvendarum tempus præsens est aut præterit.

16. Non

16. Non vero alia res aut præstationes diversæ naturæ, nisi utrinque pecuniâ æstimatæ.

Ad §. 9.

17. *Delegatio* est actus, quo debitor creditori consentienti assignat alium, qui nova promissione debitum in se suscipit.

18. Dicitur & *Cessio* vel *Assignatio*, si novus promittens sit debitor debitoris; *Expromissio* vero, si non fuerit debitor.

Ad §. 3.

19. *Obligantis* factum tollit obligationem vel per *condonationem* seu *remissionem*, vel per ejus *perfidiam*.

20. *Condonatio* seu *Remissio* est actus, quo quis declarat, se juri petendi debitum in gratiam debitoris renunciare: id quod vel *expresse* vel *tacite* fieri potest.

Ad §. 5.

21. *Perfidia* obligantis, qui præstanda non præstat, liberat quoque obligatum; cum in reciproca obligatione tacita subsit conditio, præstabo, si & tu præstiteris.

22. Quamvis perfidus hoc ipso ab obligatione non liberetur, sed vel ad implendum promissum, vel præstandum interesse compelli possit.

Ad

Ad §. 4.

23. Factum *utriusque* tollit obligationem vel per *mutuum consensum*, vel per *mutationem status*, vel per *temporis lapsum*.

24. *Mutuo* contrahentium *consensu* tolluntur obligationes, quæ in ipsorum arbitrio sunt, modo res adhuc integra sit.

Ad §. 6.

25. *Mutatio status*, cui tanquam fundamento obligatio innititur, eandem tollit; quoniam omnis obligatio vel promissio intelligitur sub conditione, rebus sic stantibus: unde mutata rerum facie, & obligationem mutari necesse est.

Ad §. 7.

26. *Tempore* expirat obligatio, si illud, quod obligationi præfixum, elapsum fuerit,

Ad §. 8.

27. *Necessitatem* denique solvendi obligationem *mors* affert; cum sublato subjecto obligationis, ipsam quoque obligationem tolli necesse sit.

28. Neque enim naturaliter jura ac obligationes in successores transeunt, nisi rei potius quam personæ inhæreant: quam-

quamvis hæc nova potius obligatio videatur, quam continuata, novo scilicet successoris consensu expresso vel tacito in se suscepta.

AD CAPUT XVII.

De Interpretatione.

Cum hoc Caput ad Logicam potius quam Jus naturæ pertineat, a Grotio vero & Pufendorffio ob Logicarum vulgarium defectum in jure naturæ tractatum sit: nos istud ad suam disciplinam remittimus, paulo uberius & accuratius, quam ab Auctore factum, ibi pertractandum.

LIBRI SECUNDI

CAPUT I.

De Statu Hominum naturali.

Ad §. 1.

I.

Sequuntur Officia, quæ ex diverso hominum *statu* fluunt.

2. Est autem *status* conditio hominis cum certis circumstantiis considerati, quæ ad certas actiones, & hinc manantia jura & officia, eum determinat.

Ad §. 2.

3. Dividitur ille in *naturalem* & *adventitium*.

4. *Naturalis* secundum Aut. triplici modo consideratur, quamvis illa consideratio nec satis accurata sit, nec adeo magnum habeat usum.

Ad §. 3.

5. Certe in *ordine ad DEum* vix quicumquam in statu naturali vivere dicitur, nisi illum *statum naturalem* dicere velis, ubi homo secundum naturam h. e. secundum **rectam**

rectam rationem ac leges naturales vivit.

6 Cui adeo opponetur *status prænaturalis*, s. corruptus, ubi homo non ut homo, sed ut bestia, contra naturam & leges naturæ vivit.

Ad §. 4.

7. Nec etiam *status naturalis* hominis in ordine ad seipsum vitæ sociali & per industriam hominum excultæ opponendus; sed potius considerandus ratione humanæ naturæ in se spectatæ & eorum, quæ humanæ naturæ accidunt, scilicet *nativitatis, sexus, integritatis, ætatis.*

8. Quamvis, cum humana natura multis imperfectionibus ac imbecillitatibus laboret, etiam is status hominis naturalis dici queat, status nempe corruptionis, qui opponitur statui integritatis.

Ad §. 5.

9. In ordine ad alios homines status naturalis vel opponitur *sociali* vel *civili*.

10. Priori respectu status naturalis iterum duplici ratione considerari potest: Velenim unus homo solus, aut saltem solitarie vivens adesse fingitur, vel plures homines simul adsunt.

11. Si unus homo solus vel solitarie vivens adesse fingatur, vita ejus non potest non esse miserima, præsertim prout nunc hominis natura est comparata.

12. Si vero plures adsint homines nullo societatis vinculo inter se colligati, neque adeo ulla erga se invicem officia aut humanitatis aut justitiæ observantes, illorum status itidem non potest non turbatissimus esse, nec a statu belli multum aberit.

13. Posteriori respectu status naturalis dicitur, ubi homines in universali quidem societate humana vel etiam particulari minore, non vero civili sunt constituti.

14. In ejusmodi statu naturali extiterunt olim capita familiarum segregum, hodie vero in eodem existunt capita Rerump. sive summi Imperantes.

Ad §. 7.

15. Illum vero statum naturalem, qui statui sociali opponitur, universaliter nunquam extitisse ex historia sacra & profana constat, & ab Autore satis probatum est: nisi quod primus homo ad breve tempus in statu solitario vixisse in sacris memoratur.

16. Particulariter tamen adhuc hodie ejusmodi statum inter nonnullos homines vel societates existere, experientia docet.

Ad S. 8.

17. Jura status naturalis, prout statui civili opponitur, sunt *libertas & equalitas*.

18. *Libertas* est facultas agendi quidquid velis & legibus naturalibus non prohibiturum est.

19. Involvit igitur libertas naturalis immunitatem ab imperio humano & legibus positivis, non vero naturalibus ac divinis.

20. Patet autem, etiam in statu civili aliquam libertatem superesse posse, si quis nempe imperio quidem civili non vero domestico sit subjectus, quæ libertas iterum magis vel minus restricta esse potest.

21. Ex libertate sequitur *equalitas*, vi cujus illis, qui sibi invicem non subjecti sunt, æqualia etiam jura competunt.

22. Unde porro liquet, in statu naturali quemlibet quidem actionum suarum arbitrum esse, mediisque ad felicitatem suam promovendam pro lubitu uti posse, hanc tamen libertatem ita restrictam esse, ut illud cum læsione alterius fieri nequeat.

23. Ni

23. Ni enim ita restringeretur, sed cuique infinita alterum lædendi licentia concederetur, alter ex jure æqualitatis eodem jure uti posset, unde bellum necessario oriturum esset.

Ad §. 9.

24. Incommoda status naturalis, & commoda status civilis tot ac tanta non sunt, uti Autor ea depingit: quin potius uterque status sua commoda & incommoda habet.

25. Equidem incommodus maxime & miser futurus esset status, si quis vel in perpetua solitudine, vel inter homines quidem, sed auxilio humano destitutus vivere deberet: at ejusmodi statum non dari, nisi inter paucos forte & ad breve tempus, manifestum est.

26. In illo vero statu, qui est familiarum segregum extra Civitatem viventium, quamvis vita rudior & simplicior sit, tamen & beatior sæpe est, & paucioribus malorum irritamentis obnoxia, libertate inprimis jucunda, nec securitate prorsus destituta.

27. Contra in statu civili major quidem securitas, efficacioraque malitiam humanam reprimendi media dari videntur:

M 2

sed

sed hoc tantum obtinet, ubi legitimus imperii civilis usus adest; hujus vero si abusus occurrat, status civilis statu naturali longe infelicior erit.

Ad §. 10.

28. Sæpius inter homines vel societates tam in statu naturali quam in civili *Controversie* oriuntur, dum alter alteri jus suum denegat, quod jus controversum *Præsentio* barbare vocari solet.

29. Media jus suum persequendi vel tuendi, atque adeo controversias decidendi diversa dantur in statu naturali & civili: suntque vel *amica* vel *inimica*, *coactiva*.

30. *Inimica* seu *coactiva* sunt in statu naturali *bella*, in statu civili *judicia*.

31. *Amica* sunt vel *transactio* seu amicalis compositio, vel *compromissum* seu provocatio ad arbitros: quarum utraque & in statu naturali & in civili obtinet.

32. Verum non solum regulæ honesti & decori, sed etiam prudentiæ svadent, ut prius lenior via amicaque controversias exortas componendi ratio tentetur, quam ad bella aliaque violentiora remedia ruatur.

33. Primum igitur remedium amicum est *transactio*, seu conventa controversiæ,
per

per remissionem quandam juris facta, decisio, quæ sæpe amicorum interventu, sæpe etiam citra illos fieri solet.

34. Sed hæc inter gentes potentiores raro effectum habet, nisi, postquam armis decertatum viresque utrinque fractæ, litem remittendo aliquid de jure suo terminari consultius duxerint.

35. Alter modus amicus est *Compromissio* seu *Arbitrium*, dum partes litigantes mutuo consensu viros probos eligunt, *Arbitros* vocatos, qui causa cognita litem ex æquo & bono decident, quarumque sententia ipsis standum sit.

36. Unde patet, arbitratorum esse, 1. ut æquos sese utrique parti præbeant, nec odio aut gratiæ quidquam dent; 2. ut causam secundum omnes circumstantias probe cognoscant atque ponderent; 3. ut sententiam æquitati & circumstantiis facti consonam ferant.

37. Prudentiæ igitur est, non eligere arbitros, quorum interest, alterum quocunque modo causam obtinere.

38. Patet etiam, pactum inter arbitrum & partes, cujus vi pronunciare in gratiam alterius teneatur, naturæ & scopo arbitrii adversari.

39. Causæ autem merita vel ex communi partium confessione, vel ex certis instrumentis, vel ex indubiis rationibus & signis, vel ex testium effatis cognoscuntur.

40. Testes extra gratiam & odium positi requiruntur, insuperque ad veritatem dicendam juramenti religione obstringuntur.

41. Ceterum partes ex conventionem stare tenentur Arbitrorum sententia, eamque ultra exequi: sed ubi hoc facere detrectent, efficacioribus remediis a victore ad id compellendæ, unde bellum evitari vix potest.

Ad §. II.

42. Status igitur naturalis licet non sit status belli, bellum tamen perpetuo in eo metuendum; ob facultatem non solum sed & voluntatem nocendi, quæ in hominibus, ex naturali quadam ingenii pravitate,prehenditur.

43. Status *adventitius* est vel *domesticus* vel *civilis*: utrumque capita sequentia ulterius explicabunt.

CAPUT II.

De Officiis Conjugalibus.

Ad §. 1.

I.

Definitio *Matrimonii* ante omnia fundamenti loco collocanda erat, ut natura hujus societatis tanto rectius intelligeretur: cum talia sint jura atque officia, qualia societatis requirit natura.

2. Est autem *Matrimonium* societas seu conjunctio maris & foeminae, propter procreationem & educationem sobolis honestam & decoram inita.

Ad §. 2.

3. *Originem* matrimonium haud dubie a Deo trahit, quippe qui conservationem & multiplicationem generis humani per procreationem sobolis honestam & decoram intendit.

4. Intelligitur autem haec Dei intentio ex naturae humanae consideratione.

5. Scilicet homo adultus in se deprehendit naturalem instinctum & occultam quandam propensionem ad conjunctionem cum individuo diversi sexus.

6. Qui instinctus propensioque ad di-

versum sexum non parum augeri videtur sensu voluptatis, quæ ex ista conjunctione percipitur.

7. Hunc porro instinctum non solum ad animorum, sed & corporum, conjunctionem tendere animadvertimus: quippe cui & corporum membrorumque habitus & conformatio respondet.

8. Ex ista autem corporum conjunctione sobolis procreationem provenire, experientia magistra discimus.

9. Hinc ratio colligit, instinctum istum a Deo procreandæ sobolis ergo homini inditum esse: nec ob alium finem voluptatem isti adjunctam, nisi ad levandas, quæ susceptionem sobolis & educationem comitantur, molestias.

10. Sed præterea istum instinctum venerisque appetitum, quam *libidinem* vocamus, sæpe excessu quodam laborare observamus, qui non tantum internam animi quietem & corporis sanitatem turbat, sed etiam ad externas actiones indecoras atque injustas impellit.

11. Qui excessus nimiusque veneris appetitus ex immoderato voluptatis appetitu haud immerito derivatur.

12. Sed cum hæc insignis *avarsia* imo vitium

tium sit, etiam hunc instinctum, inordinatumque veneris appetitum, quemadmodum & cæteræ cupiditates, per regulas honesti & decori in ordinem esse redigendum, intelligimus.

13. Unde iterum colligimus, procreationem sobolis, ad quam hoc ipso instigamur, ex intentione Dei secundum regulas honesti & decori instituendam esse.

14. Id quod nulla ratione melius quam per matrimonium fieri potest.

15. *Finis* igitur matrimonii est *procreatio sobolis & educatio honesta & decora.*

16. *Mutuum* vero *adjutorium*, in quo nonnulli finem secundarium quarunt, non est finis matrimonii, sed societatis in genere.

Ad. §. 3.

17. Ex dictis patet, quid de *obligatione* ad contrahendum matrimonium sentiendum sit. Scilicet secundum Autorem ea vel in respectu *ad totum genus humanum*, vel in respectu *ad singulos homines* considerari potest.

18. Priori respectu idem est, ac si quaratur, an genus humanum sit multiplicandum? quod uti intentioni Dei consentaneum, ita merito asserendum est.

M 5

19. Sed

19. Sed obligatio respectu singulorum hominum, de qua hic potissimum quaritur, non nisi hypothetica esse potest: si scilicet quis per procreationem sobolis felicitatem suam promoveri credat.

20. Quamvis enim Deus multiplicationem generis humani intendat, tamen propter felicitatem humanam eam intendit.

21. Singulorum igitur est, judicare, an procreatio sobolis ad felicitatem ipsorum facere possit.

22. Hoc enim si sit, sobolemque sibi quarant, ad matrimonium ineundem utique obligantur: quia procreatio sobolis honesta & decora esse debet.

23. Ceterum ut quisque commodam occasionem expectet, ut suæ conditionis rationem habeat, atque non solum an ad generandum, sed etiam ad familiam alendam ac regendam idoneus sit, itemque an in coelibatu forte plus utilitatis humano generi procurare, quam in conjugio possit, pensitet: istud quidem ad prudentiæ regulas pertinet.

Ad §. 4.

24. Initur hæc societas per *pactum*:
cir-

circa quod & consensus, & conditiones, & personæ paciscentes, spectanda.

25. Circa *consensum* idem hic juris, quod in quolibet pacto.

26. Unde qui ex metu injusto, dolo, errore circa substantialia, itemque in furore aut ebrietate consensere, haud consensisse consendi sunt.

27. *Conditiones* pacti ex regulis honesti & decori has esse oportet :

28. 1) Ut & vir & uxor tantum potestatis sibi in utriusque corpus indulgeant, quantum ad finem obtinendum necessarium est.

29. 2) Ut ne uxor alii præterquam marito corporis usuram velit concedere: id quod & uxor a marito stipulari potest.

30. 3) Ut vir sit caput familiæ, atque imperio domestico in uxorem quoque, uti in totam familiam, vel, si mavis, jure dirigendi eam, gaudeat.

31. 4) Ut bona utriusque conjugis ad ferenda matrimonii onera sint communia.

32. 5) Ut continuo cohabitent, nec uxor invito marito sibi domicilium constituat.

33. 6) Ut ad dies vitæ duret, vel saltem usque

usque dum facultas generandi desinat, vel liberi educati sint.

Ad §. 6.

34. Quamvis autem ex lege vel pacto perpetuum esse debeat matrimonium, tamen ob violata pacti matrimonialis capita, aliasve causas finem matrimonii impediētes naturaliter dissolvi potest.

35. Spectat igitur huc adulterium, malitiosa desertio, malitiosa debiti conjugalis denegatio, impotentia & sterilitas desperata, inimicitiae capitales & mores alterutrius intolerabiles.

Ad §. 5.

36. *Polygamia*, est vel *muliebris* vel *virilis*: illa cum pluribus viris, hæc cum pluribus foeminis contrahitur.

37. *Polygamia muliebris* seu *Polyandria* parum honesta & decora est existimanda: cum ejusmodi conjunctionis nullus legitimus finis allegari possit, sed excessum quendam libidinis corruptissimosq; mores ea præsupponat, & procreationem sobolis si non impediat, saltem incertam reddat.

38. *Polygamia virilis* vero seu *Polygynia* pro climatis ratione non prorsus illicita esse videtur, eo quod procreationem sobo-

bolis honestam & decoram non impedit.

39. Magis tamen honesta & decora sine dubio monogamia est: quoniam ordinatum magis ac moderatum libidinis affectum indicat.

Ad §. 7.

40. Contrahere possunt matrimonium omnes, qui ad honestam & decoram sobolis procreationem educationemque sunt idonei.

41. Nonnullis igitur personis vel naturale vel morale obstat impedimentum, quo minus matrimonio jungi queant.

42. Prioris generis sunt primum personæ ejusdem sexus, deinde qui vel ætatis vel alio corporis defectu laborant, procreationem sobolis impediende.

43. Morale impedimentum vel ex pacto matrimoniali vel immediate ex lege oritur.

44. Ex pacto impediuntur personæ conjugatæ cum aliis matrimonium inire, quoties conditio monogamiæ adjecta fuit.

Ad §. 8.

45. Ex lege vero nuptias impedire censetur arcta nimis sanguinis aut affinitatis conjunctio, de qua tamen distincte pronuntiandum.

46. Sci-

46. Scilicet matrimonia adscendentium & descendentium inhonesta & indecora haud immerito censentur: quoniam ex inordinato libidinis affectu fere semper oriuntur, & reverentiam lædunt, quam descendentibus adscendentibus debent.

47. Collateralium vero proximorum matrimonia tum demum pro inhonestis reputantur, ubi ex inordinata libidine oriuntur; quod tamen sapissime implemque fieri solet; alias tantum decoro civili repugnare videntur.

48. Ex his patet ratio, cur hujusmodi nuptiæ, inter proximos consanguineos vel affines contractæ, plurimis gentibus pro incestis, h. e. minime castis habeantur.

49. Ex eadem ratione mirari non debemus, quod Deus populo judaico proximos consanguinitatis & affinitatis gradus expressa lege prohibuerit, etiam Christianis observandos: cum utriusque populi mores ad honestatis ac temperantiæ leges, qua licet, attemperandi fuerint.

50. Ceterum de legibus positivis aut moribus gentium particularibus, quibus certi consanguinitatis aut affinitatis gradus

duſ prohiberi ſolent, in jure naturæ non ſumus ſolliciti.

Ad §. 9.

51. Nec etiam de ſolemnibus nuptiarum ritibus, quibus pacti matrimonialis declaratio vel conſummatio ex legibus poſitivis vel gentium moribus veſtiri ſolet.

52. Ex his autem, quid circa Principum matrimonia licitum ſit, facile eſt ad intelligendum: ſcilicet nec gradus jure humano prohibitos, nec ſolennes nuptiarum ritus obſervare tenentur.

53. Quæ vero naturalis honeſtatis aut juſtitix ratio circa matrimonia exigit, eadem nec Principes a ſuis matrimoniis aliena putabunt.

Ad §. 10.

54. *Officia conjugum* partim ex mutuo amore arctiſſimaque conjunctione fluunt, & pertinent ad regulas honeſti & decori; partim ex pacto matrimoniali, & pertinent ad regulas juſti.

55. Scilicet *regula honeſti & decori* præcipiunt, primò ut conjuges ſibi invicem omnia officia non ſolum humanitatis ſed & charitatis præſtent, ut concordiam colant, ſeſe invicem adjuvent, ac imbecillitates & calamitates alterutrius æquo animo

mo ferant: deinde ut *maritus* imperium suum in uxorem humanitate temperet; *uxor* vero marito reverentiam ac obsequium exhibeat.

56. *Regula iusti* vero exigunt, ut conjuges sibi invicem debitum conjugale præstent, quantum ad finem matrimonii necessarium est, non vero aliis corporis usuram præbeant, aut malitiose invicem deserant.

CAPUT III.

De Officiis Parentum & Liberorum.

Ad §. 1. 2.

1.

Cum finis matrimonii sit procreatio sobolis, oritur inde Societas parentum & liberorum, ex qua itidem certa quædam jura atque officia resultant.

2. Oritur hæc societas partim ex necessitate educationis, quam misera infantum conditio exigit, partim ex obligatione parentum ad educationem prolis susceptæ.

3. Miseram esse prolis recens natæ conditionem experientia docet; nuda enim &

& inops nascitur, necessariis vitæ subsidiis non solum, sed & rationis usu destituta; unde necessario citra aliorum auxilium ipsi pereundum esset.

4. Auxilium istud, quod indiget miser ejusmodi infans, uno vocabulo *Educatio* appellatur, atque partim ad corpus conservandum, partim ad animum formandum pertinet.

5. Si jam quærat, quisnam obligatus sit ad auxilium istud, quod maximi beneficii loco merito reputatur, infanti præstandum? respondeo: ex regulis justitiam, ex regulis honesti & decori omnes, omnium vero maxime parentes.

6. Scilicet cum regulæ honesti & decori, id est, leges charitatis ac humanitatis homines obligent ad felicitatem aliorum promovendam, illorum præcipue, qui alieno auxilio maxime indigent: patet sane fundamentum obligationis, qua infantibus miseris subvenire alii tenentur.

7. Sed cum obligatio ista ad beneficia aliis exhibenda suos habeat gradus, aliique magis, alii minus ad istud obligentur, pro ratione circumstantiarum, scilicet imprimis occasionis; itidem liquet, cur omni-

N

um

um maxime parentibus officium educationis incumbat.

8. Quoniam scilicet, nemini proximior occasio est, infanti misero subveniendi, quam parentibus, a quibus & vitam & sanguinem trahit, quique adeo ipso naturæ ductu ad carnem & sanguinem suum fovendum invitari videntur.

9. Hinc igitur coalescit *societas hæc, patria* forte vel *paterna* dicenda, educandæ sobolis ergo inter hæc & parentes inita.

10. Initur autem hæc societas ex parte parentum consensu vero, ex parte liberorum consensu præsumto seu ficto.

11. Parentum consensum declarant vel expresse de educatione sobolis inter se pactiscendo, vel tacite, idque iterum vel consentiendo in matrimonium, & per consequens in ejus effectum ex consuetudine & regulis decori necessarium, vel ipso facto prolem generatam suscipiendo.

12. At liberi in ista ætate neque expresse neque tacite consentire possunt: præsumuntur tamen consensuri, si usu rationis gauderent, in ea, quæ ad salutem ipsorum necessaria sunt.

13. Finis ergo hujus societatis est *educatio*

ratio fabulis, ex qua omnia jura & officia parentum & liberorum profluunt.

14. Scilicet cum educationis beneficium liberis præstari nequeat citra aliquam directionem ipsorum: manifestum est, ex eodem jus nasci parentibus actiones liberorum dirigendi; cum obligatio ad finem jus det ad media.

15. Jus istud uno vocabulo *Patria potestas* vocari solet, estque nihil aliud, quam imperium parentum in liberos, quo actiones ipsorum ad vitam honeste ac feliciter transigendam diriguntur.

16. Ex dictis patet, quid de origine patriæ potestatis sentiendum sit, quam Autor partim ex lege naturali, partim ex consensu liberorum derivandam duxit.

17. Scilicet si per legem naturalem intelliguntur regulæ honesti & decori, res recte se habet: at loco consensus taciti præsumtus erat ponendus.

Ad §. 3.

18. Patet etiam, quid ad quæstionem respondendum: utrius parentum jus in liberos potius sit?

19. Scil. quamdiu æquales utriusque parentis in educanda sobole sunt partes,

tamdiu etiam æquale jus ac potestas utri-
que parentum competet.

20. Quin vero pacto vel lege majus al-
terutri onus circa educationem imponi,
majorque adeo potestas tribui queat, du-
bitari non potest.

21. Hinc non opus est differentiam
quandam potestatis in statu naturali & ci-
vili querere; atque in illo primas partes
matri, in hoc vero patri deferre.

22. Nec interest etiam si ve proles le-
gitima sit si ve illegitima; modo de patre
constet, & hic jure suo uti velit; cum
non appareat ratio, quare illi cum matre
non idem jus in sobolem illegitamam sit
tribuendum.

23. Quod si forte patri major ex pacto
potestas tributa fuerit, dubium non est,
quin eadem, post ejus mortem transfe-
ratur ad matrem; & hac ad secunda vota
transeunte, ad vitricum, si mater ita velit,
atque is in fidem & curam naturalis pa-
rentis succedat.

24. Quin si & extraneus desertum aut
orbatum parentibus liberaliter educan-
dum suscipiat, haud dubie eandem pote-
statem, quæ parentibus competeat, sibi
vindicabit.

Ad

Ad §. 4.

25. Potest autem potestas parentum in liberos vel in statu *naturali* vel in statu *civili* considerari.

26. In statu naturali iterum duplex potestas patri competere potest: alia scilicet, quatenus *pater* est, alia, quatenus *caput familiae* est: illam *patriam potestatem* in specie, hanc *imperium domesticum* appellitare liceat.

27. *Patria potestas* in statu naturali haud dubie tanta est, quanta ad educationem requiritur.

28. Vi hujus igitur potestatis patri competit jus victum & amictum liberis decernendi, vitæque agendæ regulas illis præscribendi, atque obsequium ab iisdem exigendi.

29. Imo competit etiam facultas ipsos coërcendi violentis mediis, si parere nollint.

30. Quæ tamen ad modicam castigationem tantum, non vero ad jus vitæ & necis porrigenda; cum huic cum educatione nulla sit connexio, nec atrociora delicta in teneram ætatem facile cadant.

31. Multo minus prolem intra materna viscera elidere, aut editam necare

care licebit: quippe quæ manifesta foret injuria.

32. Ceterum si fortè citra spem emendationis omnem disciplinam pertinaciter adspernetur puer, domo patria cum ejici atque abdicari posse, haud negandam.

Ad S. s. 6.

33. Id quoque fatendum, habere jus dirigendi actiones liberorum suos gradus, & quo immaturior ætas, eo plures actiones eidem subjacere, quo magis vero maturitas ætatis ac ingenii augetur, eo magis illud decrescere.

34. Sed cum res ista in puncto non consistat, gradus decrescens potestatis accurate nimis discernere ac juxta ætatis differentiam determinare nec licet, nec opus est, sed potius prudentiæ parentum istud relinquendum.

35. Illud etiam certum, patriam potestatem liberos haud reddere inhabiles, quo minus res proprias habeant, neque adeo patri quidquam juris in res liberorum naturaliter competere, nisi alimenta erogata inde repetendi.

36. Unde nec usum fructum omnem ex bonis liberorum, neque quod ex ipsorum labore, lucri aut emolumenti provenit,

nit, pater sibi vindicare potest, nisi in quantum educationis operas ac impensas compensari juris est.

Ad §. 7.

37. Porro in statu naturali etiam imperium domesticum uti in reliquam familiam ita & in liberos, quamdiu in familia paterna hærent, Patri competit, cum nihil sit æquius, quam ut membra societatis ad præscriptum ejus, quod est caput societatis, sese attemperent.

38. Istud vero imperium in prima ætate a patria potestate vix differet, in adulta vero distincte magis cum in legibus domesticis præscribendis, tum in pœnis ob delicta irrogandis sese exeret.

Ad §. 8.

39. In statu civili patria potestas & imperium domesticum non amplius differunt, sed quidquid per leges civiles patri vel relictum vel concessum, promiscue patriæ potestatis nomine venire solet.

40. Solet etiam patria potestas sæpius ejusmodi effectibus per leges civiles donari, qui neque ex jure patrio neque ex imperio domestico naturaliter fluunt.

Ad §. 9.

41. Solvitur sine dubio patria potestas,

N 4

ubi

ubi finis ejus, nempe educatio, cessat.

42. Cessat autem educatio, ubi proles vel in alienam familiam transit, vel educatione non amplius indiget, sed ipsa sibi prospicere potest, vel novam familiam constituit.

43. Atque sic cessant etiam officia, quæ patriæ potestati secundum regulas justitiae respondent; non vero quæ ob beneficia ac bene merita parentibus secundum regulas honesti & decori debentur.

Ad S. 10.

44. Educatio, ad quam parentes obligantur, quin vel immediate ab ipsis, vel mediate per alios, quibus hæc cura committitur, fieri queat, dubitandum non est, modo finis obtineatur.

45. Unde nihil obstat, quo minus mater sobolem aliis lactandam tradere possit, modo justa subsit causa, nec voluptatis magis ac vanitatis sectandæ gratia id fiat, quam ut saluti infantis consulatur.

46. Præterea & informationem filii præceptori idoneo pater recte committit, & adoptandum eum alteri dare potest:
mo-

modo educatio filii ac salus hoc ipso non impediatur, sed promoveatur.

47. Oppignoratio etiam filii aut venditio in tolerabilem servitutem non prohibita est patri in casu summæ inopiæ: non ob dominium patris in filium, sed ob necessitatem, quod hic aliter conservari aut ali nequeat.

48. Per expositionem vero minus recte cura liberorum in alios transfertur: eo quod minus tutus hic modus liberis consulendi videtur; unde tutiores viæ circumspiciendæ.

Ad §. II.

49. Uti ejicere liberos e familia citra causam, insignis parentum inhumanitatis foret: ita nec permittere debent parentes, ut citra suum consensum liberi e familia egrediantur: cum non liberorum sed parentum sit judicare, an educatione non amplius indigeant.

50. Unde sequetur, nec matrimonium a liberis citra consensum parentum recte iniri, sive in familia paterna manere, sive egredi ex ea velint.

51. Quod si tamen de facto invitis parentibus matrimonium contractum & consum-

summatum fuerit a liberis, istud quidem secundum rigorem juris nullum pronuntiandum videtur; cum facultas consentiendi invitis parentibus liberis non competierit.

52. Nihilominus cum non possit accurate determinari, quando patriæ potestas finiatur, non facile apparebit in statu naturali, an justa adhuc fuerit causa parentibus consensum denegandi, inprimis si familiam paternam liberi non amplius onerare velint.

Ad §. 12.

53. Officium parentum in proba & prudenti educatione liberorum consistere ex hactenus dictis patet: quid vero ad hanc ratione animi & corporis requiratur, specialius ab A. expositum est.

CAPUT IV.
De Officiis Dominorum
& servorum.

Ad §. 1.

I.

Multiplicato genere humano per matrimonium, & aliæ societates enatæ sunt, *minores* pariter ac *maiores*: inter *minores herilis*, inter *maiores civilis* considerari merebitur.

2. Est autem *societas herilis* societas inter personas hactenus æquales inita, ut altera alterius imperio domestico se subiciat, & commoda ejus per servitia sua promoveat, altera vero alimenta vel alias res mercedis loco pro servitiis ei præstet.

3. Circa *Originem* hujus societatis & *caussa impulsiva* & *ocasio* & *modus* eam ineundi vel constituendi probe discernenda sunt.

4. *Causa impulsiva* varia esse potuit: dum alii instrumenta *ambitionis*, *dominatus*, *violentiæ*, vel *splendoris externi*; alii *svarisia*, & *opum conquirendarum*; alii *voluptatis*, *otii*, *luxuriæ*, vel *commodioris*

ris vitæ, per servos comparare voluerunt; alii ut tranquilliori animo rebus majoris momenti vacarent, rem familiarem aliis mandarunt; alii denique inopia pressi sustentationem suam per servitia quæsiere.

5. Pro varia autem causæ impulsivæ ratione *finis* quoque hujus societatis variabit.

6. *Occasio* servitutis itidem varia esse potest: scilicet ex parte *heri*, opulentia, adoptio sobolis alienæ, potentia, victoria, dignitas, genus vitæ peculiare, &c. ex parte *servi*, paupertas, ingenii hebetudo, captivitas, &c.

7. *Modus* vero constituendi hanc societatem iterum est *pactum* inter futurum dominum & servum initum, quo hic servitia & obsequium, ille mercedem vel sustentationem vitæ promittit.

Ad §. 2.

8. Atque ex hujus pacti legibus & fine judicandum, quousque & potestas domini in servum, & servi obligatio adversus dominum sese extendat: unde diversi servitutis gradus, diversaque servorum conditio enascuntur.

9. Scilicet vel ultro quis servitutis jugum subiit, vel belli fortuna coactus id fecit.

10. Vel

10. Vel ad tempus, vel in perpetuum servitiis alienis sese addixit.

11. Vel in absolutam, vel in conditionatam ac certis limitibus circumscriptam servitutem consensit.

12. Servitus, quæ ultro, ad tempus, & conditionate subitur, *mercenaria* audire solet, cujus indoles ad locationis operarum naturam quam proxime accedit.

13. Vi hujus igitur dominus nil poterit quidem exigere a servo, nisi operas & servitia promissa: quæ si pacto determinata non fuerint, ex consuetudine loci & societatis sine intelliguntur.

14. Sed ut finis obtineatur, competet domino jus dirigendi actiones servi, ad utilitatem familiæ, atque adeo præcipiendi, quid factu opus sit, quid a servo haud fieri debeat: idque in tantum, in quantum hoc fieri interest.

15. Quicquid etiam ejusmodi servus per operas domino locatas acquirit, domino acquirere censendus est: quamvis aliquid proprii habere servus per hunc contractum non prohibeatur.

16. Competet præterea domino jus a servo postulandi omnis damni reparationem, quod ipsius culpa vel dolo datum fuerit.

17. Item-

17. Itemque jus terminandi controversias domesticas famulitii, quibus utilitas familiæ impediri potest.

18. Quodsi in his servus sit refractarius, non aliud domino supererit remedium, nisi retentio mercedis.

19. Increpatio tamen verbalis nonnunquam pro ratione circumstantiarum locum quoque inveniet; & demum ejectio e familia.

20. Imperium vero proprie dictum, cum puniendi facultate conjunctum ex hoc contractu non fluit, nec in statu civili opus est: quamvis nonnunquam ab imperantibus concedi soleat.

21. At in statu naturali, imperium domesticum domini utique simul subeat servus mercenarius, oportet, quod tamen ad jus vitæ & necis progredi haud posse videtur.

22. Vicissim dominus & servo tenetur ad mercedem & alimenta vel speciatim promissa, vel ex consuetudine debita.

Ad §. 3.

23. Si servitus ex pacto sit *perpetua*, tum eadem quidem jura & obligationes obtinebunt, quæ in mercenariâ occurrebant, nisi, quod hæc sit temporaria, illa perpetua:

tua: quamvis ejusmodi servitutem non facile quis subiturus sit.

24. Sed attendendum tamen ad leges pacti, an perpetua tantum servitia promiserit, an simul proprietati domini se mancipaverit servus, & vicissim an certam ac definitam sibi mercedem, an vero indefinite perpetua alimenta aliaque necessaria vitæ subsidia sibi stipulatus fuerit.

Ad §. 4.

25. Servorum *bello captorum* durior plerumque conditio est: cum penes victorem stet, quas leges victo captivoque præscribere velit, atque hostilis ira duriora potius quam mitiora suadere soleat.

26. Quam primum tamen inter ejusmodi victorem victumque mutua fides circa consociationem in familiam intercessit, omnem antegressam hostilitatem remissam censei recte ab A. traditum est.

27. Unde & injuriam ejusmodi servo dominus facit, si crudelius eum tractando præscriptos limites transiliat.

Ad §. 5.

28. Inter conditiones ejusmodi servorum plerumque hoc esse solet, ut & corpus & res eorum proprietati domini prorsus mancipientur: adeoque instar mercium

um venire, & in alios pro lubitu transferri possint.

29. Cujus consequens est, ut libertate & existimatione civili prorsus priventur, atque ad conditionem brutorum tantum non redigantur.

30. Sed tamen juxta leges charitatis ac humanitatis ejusmodi servitutem temperandam esse, recte ab A. monitum est.

Ad §. 6.

31. Servitus quidem est status, qui per se non transmittitur ad heredes, sed tamen consequens hoc esse solet, ut proles ex servis parentibus nata, servilis etiam sit conditionis.

32. Ratio est, non quod fructus sequatur ventrem, sed quod alimenta ex bonis herilibus ejusmodi vernæ suppeditata, ab eodem refundi nequeant: unde libertatis pretio compensanda sunt.

33. Qualis autem conditio ejusmodi vernæ esse debeat, naturaliter definiri vix potest, cum ea ab arbitrio domini fere solo dependeat; cui tamen humanitatis leges itidem hic attendendæ sunt.

34. Ceterum potestas dominorum & conditio servorum, quæ naturaliter merito pacto nituntur, per leges civiles specialius

aliùs circumscribi ac definiri solent: unde mores gentium circa servos mirifice variant,

CAPUT V.

De Caussis moventibus
constituendæ Civitatis.

Ad §. 1.

I.

PRæter societates minores hætenus consideratas ortæ sunt aliæ majores, quæ *civiles*, seu *Civitates*, item *Respublica*, audiunt, atque in unione plurimorum hominum sub uno imperio consistunt.

2. Cum vero simul cum civitatibus iterum diversi hominum status sint orti, qui diversa etiam jura atque officia requirunt: hinc nata est peculiaris Juris naturæ pars, quod *Jus publicum universale* appellatur, atque jura & officia Imperantium & subditorum explicat: de quo adeo hic agendi locus.

3. Ante omnia vero in *originem civitatum* inquirendum, atque causa investi-

O

gan-

ganda, quæ impulerit homines, ut deser-
ta naturali libertate in civitates coirent:
de quo variæ extant Philosophorum sen-
tentiz.

Ad §. 2.

4. Equidem Peripateticorum opinio
fuit, hominem natura esse animal politi-
cum, atque adeo per naturam ipsam ad
societatem civilem rapi: quæ hic recte ab
Autore refellitur.

5. Nam impellit quidem natura homi-
nem ad felicitatem suam promovendam;
verum etiam est, quod extra societatem a-
liorum homo miserrimus sit futurus; imo
impellunt hominem cupiditates ad socie-
tatem aliorum quærendam, ut vel ambi-
tioni vel avaritiæ vel voluptati satisfacere
queat; sed inde non necessario sequitur
naturalis ad societatem civilem instinctus.

Ad §. 3. 4. 5. 6.

6. Ratio asserti ex ipsa humanæ naturæ
& vitæ civilis indole deprompta est; ex
qua apparet, tantum abesse, ut homines
conditionem civilem naturaliter appe-
tant, ut potius maxime illam aversen-
tur.

Ad §. 7.

7. Autoris igitur sententia est, ob me-
tum

tum malorum, extra civitatem futurorum, ac spem securitatis in civitate obtinendæ, homines in societates civiles concessisse.

8. Veritatem sententiæ clariorem redditurus, primo supponit, malitiam hominum tantam esse, ut maxima mala homini ab homine sint metuenda,

Ad §. 8.

9. Deinde ostendit, præter civitates nihil procurandæ securitati suffecisse.

10. Non I. legem naturalem, quam homines quidem observare debebant, sed per malitiam non observant.

II. Nec 2. fœdera, cum deficiente imperio civili ad fidem explendam paciscentes adigi satis nequeant.

Ad §. 9.

12. Nec 3. metum divini Numinis, nec conscientia morfus: cum pœna divina non statim urgeat, & in multis conscientia vel plane deficiat, vel affectuum intemperie vincatur.

13. Verum & hæc sententia, licet a recentiorum plerisque approbata, tamen hodie ab aliis rectius philosophantibus merito in dubium vocatur.

14. Scilicet primò supponit ea, ex instituto insignem hominum multitudinem convenisse, ac de constituendis civitatibus deliberasse, quod tamen veritati neutiquam consentaneum est.

15. Secundò non apparet ratio, quare mala, ab hominibus vel fortuito concurrentibus, vel pacto aliquo, citra nexum civilem, consociatis metuenda, non ab hominibus, simili nexus genere conjunctis, repelli potuerint; & quare adeo fœdera securitati præstandæ non suffecerint.

16. Tertiò si mutuus metus adversus vim injustam causa & origo civitatum esset, non impii, sed pii primum in civitates coaluissent, qui plus ab impiis metuere debebant: quod tamen historiarum sacrarum oppidò adversum est.

17. Quartò isthæc opinio meram speculationem philosophicam sapit, cum tamen origines rerum simul ad historiam spectent, ex qua prorsus aliam civitatum causam colligere licet.

18. Potius igitur dicendum, primam civitatum causam fuisse *malitiam* hominum ex pravis eorum affectibus natam, cui dein mutuus metus, ac spes majoris securitatis accessit.

19. Alios

19. Alios enim dominandi libido, alios auri sacra fames, alios commodioris vitæ spes ad invadendos ac opprimendos alios invitare solet.

20. Hinc ab initio mundi extitere homines improbi, callidi, rapaces, violenti, qui alios in consortium traxere, quorum deinde ope alios oppressere.

21. Sed quoniam ejusmodi turba nequissimorum hominum absque ordine, absque imperio, absque duce consistere diu non potuit: facilè fuit iis, qui alios vel audacia vel calliditate superarunt, primo auctoritatem quandam, ac tandem ipsum imperium in ceteros sibi arrogare.

22. Atque sic inordinata improborum colluvies tandem in aliquam civitatis formam coaluit.

23. Jactis ita fundamentis, unoque ac altero ejusmodi valido corpore inter homines existente, facile fieri potuit, ut & probi ac innocentes, metu inprimis improborum, in similia corpora coirent, ne ab aliis arctiori vinculo conjunctis opprimerentur.

24. Atque hæc Civitatum origo oppidò cum antiquissima historia, a Mose con-

signata, convenit, quippe quæ non pios Patriarchas, Sethum, Noachum, Abrahamum, sed impios, Cainum ante, & Nimrodum post diluvium primos Civitatum conditores haud obscure memorat.

25. Convenit eadem cum iis, quæ de atrociniis gentis in gentem passim ab historicis referuntur.

26. Et si denique per omnia iveris secula, regnorum præcipuorum ortus & incrementa perlustrans, vim & atrocinitia potentia initia fuisse apparebit.

CAPUT VI.

De interna Civitatum Structura.

Ad §. 1. 2.

I.

Considerata prima Civitatum causa, considerata & interna earundem structura: circa hanc vero iterum & *finis*, & *materia*, & *forma* considerari poterit.

2. *Finis* Civitatum pro diversitate coëventium diversus est: alii enim *bellum* & *oppress-*

oppressionem aliorum; alii *pacem* & *securitatem* intendunt. Prior injustus & legibus naturalibus adversus, posterior hodie unicus & genuinus & est & esse debet.

3. *Materia* civitatis est vel *remota*, atque hanc constituunt homines vel singuli vel in societatibus minoribus degentes, uno vocabulo *populus*: vel *proxima*, atque hanc absolvunt imperantes & parentes, sed qui demum introducta forma nascuntur.

4. Hominum requiritur partim debita congregatio, partim sufficiens multitudo: sine neutro enim finis obtineri potest.

Ad §. 3.

5. *Forma* consistit in nexu quodam, seu legitima voluntatum ad communem finem unione: atque hæc omnino necessaria est, cum multitudo licet ingens, nisi unita, ad vim vel inferendam vel propellendam invalida sit futura.

6. Nexus iste seu unio fit consensu circa adhibenda media ad communem finem idonea: isque vel *expressus* est vel *tacitus*.

7. Hic colligitur ex unanimi ad eundem finem cooperatione, licet nunquam

expresse inter se convenerint, & plerumque ex communi quadam necessitate oritur.

8. Porro unio ista societatem producit vel *aequalem*, ubi singulis manet æqua potestas de rebus ad communem salutem necessariis statuendi: vel *inequalem*, ubi unitantum, vel quibusdam, illa facultas cum imperio in reliquos, competit.

9. Illa in foedere & systemate civitatum: hæc in societate civili simplici, ubi imperium & subiectio, deprehenditur.

10. Sed unio æqualis, ob ingenii humani inconstantiam, instabilis erit, saltem non diutius duratura, quam persuasio utilitatis durat; adeoque ad finem civitatis obtinendum haud erit idonea.

11. Unde arctior unionis modus accedat oportet, cum imperio scilicet, seu facultate cogendi, conjunctus, obligans eos, qui semel in eundem finem consenserint, ne amplius dissentiant.

Ad §. 4. 5. 6.

12. Necessitatem arctioris ejusmodi ac inæqualis unionis producant vitia ingenii humani, diuturnæ unioni adversa, quæ Autor ad duo revocavit capita.

13. Sci-

13. Scilicet alterum est *diversitas inclinationum & iudicii*, cum *bebetudine* sæpe ac *pervicacia*, conjuncta: alterum vero *torpor & aversatio* ultro faciendi, quod utile est.

14. Utrique occurritur, si & voluntates & vires singulorum ita subjiciantur uni vel paucis, ut non solum voluntas unius vel paucorum pro voluntate omnium habeatur; sed & unus ille vel pauci facultate gaudeant vires omnium ad communem salutem adhibendi, atque refractarios earundem ope cogendi.

15. Hoc pacto igitur ubi & voluntatum & virium unio facta fuerit, tunc demum multitudo hominum in validissimum corpus, *Civitatem* nimirum, animabitur.

Ad §. 7. 8. 9.

16. His ita de fine, materia & forma civitatum in genere præsuppositis, jam de modo agendum, quo multitudo ante dicta in formam civitatis coalescere poterit.

17. Secundum sententiam Autoris *duo pacta* & unum *decretum* ad extructionem civitatis requiruntur.

18. *Primum pactum* ineunt multi, in naturali libertate hætenus constituti,
O 5 quod

quod velint in societatem civilem coire; in quod omnes & singuli consentiant oportet.

19. Hoc pactum excipit *decretum*, de forma imperii introducenda.

20. Decretum istud sequitur *alterum pactum* inter futurum imperantem ac futuros subditos, quo illi quidem summum imperium cum cura salutis publicæ confertur, hi vero ad obsequium ei præstandum se obstringunt.

21. Verum vix est, ut ordinatam ejusmodi & per pacta expressa factam primæ civitatis coalitionem concipias.

22. Equidem consociatio aliqua plurimum æqualium, vel ex mutua cohabitatione, vel latrocinii exercendi, vel mutue defensionis causa enata, ante civitatem utique supponenda viderur.

23. Sed modus coalescendi forte tumultuarius potius & quasi fortuitus, partim violentus, partim voluntarius concipiendus.

24. Quin & casus diversi probe discernendi: vel enim imperans sibi subditos facit; atque sic unum tantum pactum & quidem posterius; vel multitudo quædam
im

imperantem quærit, atque sic duplex istud pactum locum habere potest.

25. Pacto isti posteriori adjici solent leges, quibus vel in genere ad salutem populi promovendam, vel ad specialem administrandi imperii formam ac modum adstringitur Imperans, quæ adeo *fundamentales* appellari solent, quod universa civitatis structura iis tanquam fundamentis nitatur.

Ad §. 10.

26. Hoc pacto constituta *Civitas* definienda venit societas inæqualis, Imperantem inter & subditos communis salutis ac securitatis causa unita.

27. *Civitas* constituta considerari potest vel in ordine ad *Imperantem & subditos*, vel in ordine ad *alios*.

28. Illo respectu per modum status concipitur, in quo Imperantes & subditi existunt.

29. Hoc vero, ad modum personæ moralis compositæ, cui non solum sua voluntas, sed etiam sua jura & res comperunt, & quam Imperans repræsentat.

Ad §. 11.

30. Voluntas *Civitatis* sese exerit per sum-

summum Imperantem, qui vel unus homo, vel unum concilium esse potest.

31. Si Imperans unus homo sit, illud pro voluntate civitatis habendum, quod uni isti homini placuerit; modo sana ratione gaudeat, sciens & prudens agat, circa negotia ad finem civitatis spectantia, & juxta præscriptum legum fundamentalium versetur.

Ad §. 12.

32. Si penes unum concilium sit summa potestas, illud pro voluntate civitatis habetur, quod majori parti placuerit; idque saltem tacite ita conventum esse præsumitur, cum commodior litium ac dissensuum evitandorum ratio haberi nequeat.

33. Aliud si expresse statutum sit, quota pars concilii consentiens ad repræsentandam universitatis voluntatem requiratur.

34. Si pares sint sententiæ discrepantes, nihil agetur.

35. Inter plures sententias discrepantes prævalebit, quæ singulis dissentientibus major est.

Ad §. 13.

36. Civitate constituta, duæ personarum

rum classes oriuntur, *Imperantium* scilicet & *subditorum*.

37. Imperans, pro varia Reip. forma, variis titulis insignitur, & vel *Monarcha* audit, itemque *Rex, Princeps, Imperator*, si Imperium penes unum est; vel *Senatus*, si penes concilium paucorum; vel *Populus liber*, si penes universos.

38. Titulus ejusmodi ab ipso etiam Imperante varie mutari potest, hoc effectu, ut a subditis pro tali haberi debeat, non vero, ut exteros etiam ad eundem ei titulum tribuendum adigere queat.

39. *Subditi* etiam *cives* appellantur; utriusque appellationis in ordine ad Imperantem idem effectus.

40. Sed in ordine ad alios subditos nomen civis sæpe prærogativam quandam connotat, ut intelligantur vel illi, quorum consensu civitas coaluit, vel qui de imperio civili participant, vel qui jurium alicujus Reip. vel alicujus municipii sunt capaces aut participes.

41. Sunt porro *cives*, secundum Autorem, vel *originarii* vel *adscititii*.

42. *Illi*, ex mente ipsius, sunt, qui vel initio civitati nascenti interfuerunt, vel qui ex hisce sunt geniti, quos etiam *Indigenas* appellari mos est.

43. *Hi*

43. *Hi* vero sunt, qui civitati jam constitutæ accedunt, eo fine, ut fortunarum ibi sedem figant.

44. Sed cum initia Rerumpublicarum plerumque sint obscura atque incerta; reſtius forte ad diuturnitatem vel brevitatem temporis, quo cives fuerunt, respicitur, atque adeo in *veteres & novos* dispeſcuntur: quamvis hæc diviſio non magnum videatur usum habere.

45. Civibus opponuntur *peregrini* seu *inquilini*, qui tantum ad tempus commorandi causa in civitate versantur, ac tantisper quidem imperio ipsius subjiciuntur, sed ceteris civium juribus haud fruuntur.

Ad §. 14.

46. Potestas Imperantis in civitate, seu imperium civile uno vocabulo *Majestas* appellatur, de cujus origine & causa varie inter doctos disputatum est:

47. Equidem non immediate a Deo, sed potius ab hominibus productam esse majestatem, ex dictis de origine civitatum satis liquet.

48. At vero postea idem institutum humanum etiam a Deo approbatum fuisse, atque ad felicitatem humanam, pacem sci-

scilicet ac tranquillitatem societatis humanæ directum, negari nequit.

CAPUT VII.

De Partibus summi Imperii seu Regalibus,

&

CAPUT XI.

De Officio summorum Imperantium.

I.

Majestas, seu potestas illa summa Imperianti in civitate competens, cum sit jus quoddam universale ex variis juribus particularibus compositum, natura ejus tum universim, tum speciatim quoad singulas ejus partes consideranda veniet.

2. Est autem *Majestas* summa potestas Imperanti in civitate competens, omnia ista faciendi, quæ, citra cujusquam læsionem, ad salutem civitatis facere possunt.

3. Nascitur ista potestas ex obligatione Imperantis ad salutem civitatis, cum primis securitatem ejus ac tranquillitatem, promovendam, quæ ex pacto, ab initio

tio Imperantem inter & subditos inito, ipsi incumbit.

4. Atque hæc obligatio sive hoc pactum est norma, ad quam, tanquam ad legem, potestas ista exigenda, & ex qua non solum specialia Imperantis officia, sed etiam specialia jura, sive partes summæ potestatis, definienda erunt.

5. In omne enim istud & Imperans & subditi consensisse videntur, sine quo finis, h. e. salus civitatis, obtineri non potest.

6. Hoc igitur est, quod vulgo dicitur : *Salus civitatis suprema lex esto.*

7. Huc ergo spectant, quæ Autor Cap. XI. de Officio summorum Imperantium tradidit: ex hoc enim officio jura summorum Imperantium, ex juribus vero his officia subditorum deducuntur.

8. Primum itaque officium Imperantis est, curare, ut civitas *internè* pariter atque *externè* *secura* ac *tranquilla* sit.

9. Hinc *pax* cum vicinis ceterisque exteris pro virili servanda.

10. Et si forte *pax* haberi nequeat, quærenda *belli* auxilia, ut vim vi repellere valeat.

11. Exinde nascitur *Jus belli & pacis*, quod

quod iterum sub se complectitur partim jus ea subditis imperandi, ac ordinandi, sine quibus bellum geri non potest, partim exteris bellum indicendi, adversus eos dirigendi, ac per pacem finiendi.

12. Cum vero non belli tantum, sed etiam pacis tempore ad salutem civitatis nostræ promovendam sæpe aliorum auxilio opus sit, mature de *fœderibus* amicitiaque vicinorum sibi prospiciat oportet: Unde *Jus fœderum* emergit.

13. Eadem de causa nec *legationibus*, quoties opus est, parcat: cum negotia hujusmodi cum exteris tractanda per inter-nuncios sæpe commodius atque securius, quam per ipsos Imperantes, expediiri queant. Inde & *Jus legatorum* Imperanti competet.

14. Ad *internam securitatem* conservandam, probe dirigendæ subditorum actiones, ita quidem, ut simul ad ea, quæ externam respiciunt securitatem, oculus semper intendatur.

15. Cum primis *justitiæ* ratio habenda, atque ut actiones civium ad tranquillitatem & decus civitatis componantur, lites vero ac dissidia vel præcaveantur vel præscindantur, providendum,

16. Ut vero justitia rite administretur, non solum bonæ *leges* ferendæ, sed etiam *judicia* constituenda, idque imprimis videndum, ut & boni *premiis* & mali *pœnis* afficiantur. Unde *Jus legum ferendarum, jus judicorum, & jus circa premia & pœnas Imperanti exercendum.*

17. Sed cum summus Imperans non omnibus negotiis per se ipsum gerendis par sit, de fidelibus ministris ac magistratibus sollicitus sit. Unde *Jus Imperantis circa officia publica.*

18. Porro *bonorum* civitatis & civium curam gerat: scilicet cum hæc omnia, quæ ad salutem internam & externam faciunt, sumtus requirant; ante omnia provideat, ut opibus abundet civitas, ut exinde, quæ salutis publicæ impendenda sunt, exigere queat.

19. Eumque in finem & agriculturæ & opificiorum & commerciorum florem promoveat, atque adeo subditis acquirendi media procuret.

20. Hinc *potestas* summi imperii in bona civitate contenta, itemque *Jus* dirigendi *commercia, opificia & agriculturam* emergit.

21. Cum vero hunc in finem cives saepe
in

in *collegia*, seu societates minores, coire soleant, etiam illa ad decus & utilitatem civitatis dirigenda. Unde *Jus circa Collegia seu Universitates.*

22. Cumque fieri nequeat, quin exinde varii civium status ac ordines, diversaque istorum existimatio ac dignitas, enascantur; etiam circa *existimationem* ac *dignitatem* civium rite ordinandam ac dispertiendam & *officium* & *jus* quoddam Imperanti tribuendum.

23. Denique cum hæc omnia ad salutem Reip. vergentia media maxime promoveantur per probam subditorum in artibus ac scientiis non solum, sed etiam bonis moribus institutionem, boni mores vero imprimis religione ac pietate nitantur: Imperans ante omnia religionis ac studiorum quoque curam gerat. Unde *Jus circa sacra* Imperanti competens.

24. Ceterum innoxiam libertatem subditis relinquat, nec eam ulterius restringat, quam salus civitatis requirit, nec imperium sibi arroget in ea, quæ imperio non sunt obnoxia.

25. Jura Majestatis, quæ ex his officiis profluunt, sunt vel *immanentia* vel *transcendentia*: quorum illa solos subditos ac in-

ternam civitatis salutem; hæc vero exte-
ros simul ac externam civitatis securita-
tem, respiciunt.

26. *Immanentia* iterum duplicis gene-
ris sunt, dum alia circa *profana*, alia circa
sacra versantur.

27. Ad priorem classem spectat 1) *jus*
ferendi leges, 2) *jus judicium exercendi*, 3)
jus circa pœnas, & premia, 4) *jus circa officia*
publica, 5) *jus circa statum & existimatio-*
nem vel dignitatem subditorum, 6) *jus cir-*
ca bona civitatis & subditorum, 7) *jus circa*
collegia & universitates.

28. Ad posteriorem classem pertinet
jus circa religionem & studia.

29. *Transeuntia* majestatis jura sunt: 1)
jus belli, 2) *jus pacis*, 3) *jus fœderum*, 4) *jus*
legatorum.

30. Omnia & singula hæc Majestatis
jura regulariter quidem in uno subjecto
unita esse debent: nihil tamen impedit,
quo minus disjuncta esse, & a diversis
subjectis independenti quadam ratione
administrari queant.

CAPUT VIII.

De Formis Rerumpu-
blicarum.

Ad §. 1.

Diversus Imperantis & subditorum
nexus, & hinc enata diversa maje-
statem exercendi ratio, diversas
Rerump formas producit.

2. Est autem forma *Reip.* vel *essentia-*
lis, ubi diversitas subjecti, majestatem in-
dependenti ratione exercentis, specta-
tur:

3. Vel *accidentalis*, ubi ad alias circum-
stantias, cum primis bonam vel malam,
absolutam vel restrictam, exercendi ra-
tionem attenditur.

4. Primo igitur ratione *subjecti* Res-
publica vel *simplex* est vel *composita*; utra-
que vel *regularis* vel *irregularis*.

5. *Simplex* dicitur, ubi unus tantum
Imperans & unus populus: *composita* ve-
ro, ubi diversi Imperantes & diversi po-
puli, certo foedere inter se colligati.

Ad §. 2.

6. *Simplicis* civitatis forma iterum vel

regularis est, ubi tota Majestas ab uno sub-
jecto, h. e. uno homine vel uno concilio
independenti ratione exercetur :

7. Vel *irregularis*, ubi majestas pluribus
subjectis diversis vel divisim vel conjun-
ctim independenti ratione competit.

Ad §. 3.

8. *Regularis* Reip. tres formæ sunt: nempe
Monarchia, ubi majestas penes unum
est; *Aristocratia*, ubi majestas penes opti-
mates est; *Democratia*, ubi majestas penes
populum est.

Ad §. 4.

9. Quænam ex his formis alteri sit præ-
ferenda, dictu difficile est, cum quælibet
habeat sua commoda & incommoda: de
quibus in Politica dispiciendum.

Ad §. 5.

10. Si *Formam accidentalem* spectes,
prout bene vel male administratur maje-
stas, Respublicæ vel *sana* vel *morbidæ* seu
corruptæ dici possunt.

11. *Morbidas* efficiunt vel *vitia Imperan-
tium*, vel *vitia status* ex ipso nexu Impe-
rantem inter & subditos resultantia.

Ad §. 6. 7. 8. 9.

12. *Vitia Imperantium* vel in Monar-
chia, vel in Aristocratia, vel in Democra-
tia,

tia, vel in quavis civitatis specie occurrere possunt, atque ab A. satis clare delineata sunt.

13. *Vitia status* cum ex ipso nexu & statu civitatis, prout per leges fundamentales formatus est, orientur, semper irregularem faciunt Rempublicam: & licet irregularis ejusmodi Resp. ipsis legibus sit introducta, tamen nihil impedit, quo minus eadem morbidis Rebusp. accenseri queat; quamvis Autori secus videatur §. 12.

14. Neque etiam officio boni civis repugnat, certam aliquam Remp. in qua degis, morbidam appellare: cum morbidum non statim sit contumeliosum, nec semper Imperanti possit imputari; imo potius officium boni Doctoris vel Consiliarii sit, scapham scapham appellare.

15. Morbidas Resp. peculiaribus vocabulis distingui, & vel *tyrannidem*, vel *oligarchiam* vel *ochlocratiam* vocari, recte ab A. traditum, sed & recte observatum est, per isthæc vocabula multos non tam morbum Reip. quam suum affectum aut displicentiam in præsentem statum Imperantemve exprimere.

16. Ceterum cum indoles Reip. irre-

ularis in defectu nexus consistat, nexus vero iste variis modis deficere possit, patet, varias quoque Reip. irregularis species esse posse, quas tamen omnes sollicite recensere non opus est.

17. Peculiaris eaque satis famosa ejus species est *Resp. mixta*, in qua jura majestatis ita sunt divisa atque sejuncta, ut quædam a Principe, quædam ab optimatibus, quædam a populo independenti ratione exerçantur.

18. Dari Republicas mixtas, exempla Reip. Anglicanæ pariter ac Polonicæ dubitare non sinunt; sed nec de imperfectio-
ne illarum dubitari potest, cum sejuncta majestatis jura infirmum civitatis nexum satis arguant.

Ad S. 13. 14. 15.

19. *Composita civitas Systema civita-
tum* audit, quod, Autore Titio, plenius defini-
ri potest, corpus civile ex pluribus ci-
vitatibus ita compositum, ut unaquæ-
que civitas summum ac plerumque etiam
plenum imperium habeat, sed ita limita-
tum, ut quædam ejus partes conjunctim
ab omnibus sint exercendæ.

20. Constituuntur vel per *communem
Regem*, vel per *fœdus*.

21. Prio-

21. Priori modo istud fit, ubi plures civitates sub uno capite, ita coalescunt, ut unaquæque juxta leges suas fundamentales administratur, omnes tamen in administratione nonnullorum majestatis juri-um concurrant.

22. Nonnunquam vero plures civitates sub uno quidem capite junguntur, quæ tamen systema civitatum non efficiunt, sed vel in unam civitatem coalescunt, vel separatæ civitates manent.

23. Posteriori modo istud fit, ubi plures civitates in unum corpus coalescunt, ita ut quædam majestatis jura conjunctim, quædam separatim administrant, sed absque communi capite.

24. Porro systemata civitatum itidem sunt vel *regularia* vel *irregularia*.

25. *Irregularia* sunt, ubi majoris alicujus Reip. in primis Monarchiæ, vinculum sensim ita laxatur, ut provinciæ sui juris fiant, sub antiquis tamen schematibus, ut civitates sociæ, tam cum sub Capite, quam inter se, utcumque connectantur.

26. *Irregularitas* vero consistit tum in *prævo Provinciarum habitu*, quo sæpe nec sibi ipsis sufficiunt, nec ad efficiendum validum systema aptæ sunt; tum in *vinculi*

communis incertitudine & laxitate, quæ ex modo conjungendi & ex habitu corporum conjunctorum resultat.

27. Fundamentum igitur regularitatis & irregularitatis non in consensu gentium, nec in cerebro philosophorum, sed in ipsa civitatis natura quærendum, quippe cujus anima in arctissima unione consistit, atque adeo regulam Reip, recte sese habentis constituit.

CAPUT IX.

De Affectionibus summi Imperii.

Ad §. 1.

I.

MAjestas certis gaudet affectionibus seu attributis, quæ ex natura ejus consequuntur, illamque illustriorem reddunt, atque a ceteris juribus eo clarius distinguunt.

2. Est scilicet *majestas summa*, est *ἀντίθετος*, est *legibus humanis soluta*, est denique *sancta*.

3. *Summa* dicitur, quod a nemine tanquam

quam superiore dependeat, nec alteritis nomine exerceatur.

Ad §. 1.

4. Hinc & ἀνωτέριον est, h. e. nemini velut superiori ad rationes reddendas tenetur: quamvis eidem non repugnare videatur, si eo usque limitata sit, ut rationes populo vel collegio sint reddendæ.

5. An vero Imperans, salvo summo imperio, in casu delicti judicem habere possit, merito dubitatur: cum judicem habere, & tamen summum imperantem esse, sibi utique repugnare videatur.

6. Neque distinctio inter delicta levia & atrocia, itemque dubia & evidentiæ, dubium istud tollere videtur: cum non solum semper negaturus sit Imperans, esse delicta atrocia vel evidentiæ, sed etiam in tantum summæ ipsius potestati derogetur, in quantum Judicio, cujus sententia standum, obnoxius est: siquidem jurisdictio absque imperio exerceri non potest.

Ad §. 3.

7. *Legibus* humanis Imperans solutus est; quia ipse summus legislator est in civitate, nec alium legislatorem supra se agno-

agnoscit: unde facile de omnibus legibus a se latis dispensare potest.

8. Quamvis actiones subditorum juxta præscriptum legum susceptas pro lubitu e-
-lidere nefas sit.

Ad §. 4.

9. Denique & *sanctus* est ac inviolabi-
-lis, ita ut a subditis non sit lædendus, et-
-iam si hos vel tanquam homo, vel tan-
-quam Imperans læserit.

10. Quod si vero hostilem in Remp. a-
-nimam induerit, quin eidem tanquam
-hosti resisti queat, dubitari non debet.

Ad §. 5. 6.

11. Porro imperium est vel *absolutum*
-vel *limitatum*.

12. *Illud* est, ubi nulla peculiaris admi-
-nistrandi ratio Imperanti præscripta est.

13. *Hoc* vero, ubi imperii exercitium
-certis legum fundamentalium limitibus
-circumscriptum est.

14. Differt ab absoluto imperio *despo-*
-*ricum* seu *berile*, quod non solum actiones
-subditorum plus justo restringit, sed et-
-iam in bona ipsorum dominium sibi affe-
-rit, atque adeo omnia ad privata com-
-moda dirigit.

Ad

Ad §. 7.

15. Denique imperium est vel patrimoniale, seu cum potestate alienandi conjunctum: vel *usufructuarium*, seu *non-patrimoniale*, quod Imperans non nisi ex voluntate populi alienare potest.

16. Dari hujusmodi imperia, exempla loquuntur, quamvis in dubio non-patrimonialia sint præsumenda.

CAPUT X.

De modis acquirendi Imperium, in primis monarchicum.

Ad §. 1.

I.

Fundamentum imperii acquirendi est unicum, nempe & Imperantis & populi *consensus*: sed modi consensum eliciendi varii sunt.

2. Scilicet alius modus est *violentus*, alius *non-violentus* seu *ultroneus*, alius denique *mixtus*, qui ratione prioris Imperantis violentus, ratione populi ultroneus est, adeoque ad alterutrum horum modorum pro diverso respectu refetri potest.

3. Præ-

3. Præterea hi modi vel in *Monarchia*, vel in *Aristocratia*, vel in *Democratia* locum habere possunt: quamvis in Monarchiis multo clarius & frequentius sese exerant.

4. Imperium *Monarchicum* igitur acquiritur vel per *violentiam*, vel per *ultro-nens* populi consensum: prior modus *Occupatio*, posterior *Electio* vel *Sucessio*, vel *Alienatio* appellatur.

Ad §. 2.

5. *Occupatio* nimirum est, ubi victor vi armorum populum suam sub potestatem redigit.

6. Eaque vel *justa* est, si justa belli causa occupans nitatur: vel *injusta*, si iustitia causæ desit.

7. Priori casu licet justo occupandi imperium titulo occupans gaudeat, tamen non prius imperium in subjugatos exercere potest, quam in istud consenserint, cum ex statu belli in pacem transire absque mutuo consensu non liceat.

8. Gaudet interim jure, per intentata extrema mala consensum extorquendi: primo quod justa belli causæ supponitur, unde de injuria illata conqueri nequeunt; deinde quod qui rem belli fortunæ com-
mit-

mittunt, in ejus decisionem jam in antecessum tacite consentiunt.

9. Posteriori casu discernendum, an injustus invasor Democratiam in Monarchiam converterit, an vero, Monarcha vel Optimatibus ejectis, imperium sibi asseruerit.

10. Si prius, imperium sit justum, simul ac populus suo consensu istud firmaverit; quamvis, si crudelius præter fidem datam populo imperet, jure suo ex pacto quaesito iterum excidat.

11. Si vero posterius, invasionis iniquitas non prius purgatur, quam ubi pristini imperantes eorumque heredes, quibus ad imperium jus quaesitum fuerat, extincti fuerint, vel eo nomine transegerint.

12. Interea tamen subditos post consensum suum fides data valide stringit, si quidem tunc demum eam dederint, ubi pro expulso Imperante, quicquid ab ipsis postulari poterat, fecerunt.

Ad §. 3.

13. Alter modus acquirendi imperium, qui ultroneo populi consensu nititur, est *Electio* latiori sensu accepta; eaque vel *generalis* est vel *specialis*.

14. *Spe.*

14. *Specialis* dicitur, ubi in unam certamque personam imperium libero populi suffragio transfertur: quæ adeo toties repetitur, quoties persona mutatur, atque *Regnum electivum* efficit.

15. *Generalis* vero est, ubi persona cum sua posteritate, imo aliquando etiam exteris, successive admittendis, eligitur. Atque hinc *Regna successiva* enascuntur.

Ad §. 4.

16. In utrisque, electivis scilicet & successivis nonnunquam *Interregnum* existit, h. e. status civitatis extraordinarius, ad tempus tantum duraturus, ubi civitas capite caret, eo quod vel Rex electus defunctus, vel familia regnatricis extincta est.

17. In hujusmodi interregno populus pristinae quidem libertati restituitur, nondum tamen statim in dissolutam multitudinem degenerat: sed vel aliquam, licet imperfectam, civitatis formam, aristocraticam vel democraticam similem, retinet; vel saltem taciti cujusdam pacti, ex continuata cohabitatione colligendi, vinculo cohaeret.

18. Nonnunquam *Interreges* seu *Vicarii* constituuntur, qui ad tempus summum
Im-

Imperantem representant, atque in subsidium civitatem administrant.

19. Ceterum integrum est populo in hac libertate constituto, vel ejusmodi caput iterum eligere, quod quoad jura priori per omnia sit æquale, vel novam civitatis formam introducere: In dubio tamen prius potius, quam posterius præsumitur.

Ad §. 5.

20. Ubi per electionem generalem imperium non uni personæ, sed integræ familiæ delatum est, *successio* locum habet, vi cujus personæ familiæ regnatricis, justo ordine imperium generatim delatum acceptantes, citra novam electionem, istud acquirunt.

21. Sed cum successiva ista imperii acceptatio justo ordine fieri debeat, *ordo*, iste *succedendi* designandus erit: id quod vel *arbitrio* ultimi Regis, vel *arbitrio* populari fieri potest.

22. Prius fit, ubi populus regnum cum potestate libere de eodem disponendi in Regem transtulit: posterius, si absque ejusmodi potestate transtulit.

23. Diversa hæc regnum transferendi ratio fundamentum est divisionis in re-

Q gna

gna patrimonialia & usufructuaria, superius exposita.

Ad §. 6.

24. Reges igitur, qui regnum ex voluntate populi in patrimonio habent, non solum de *successione* mortis causa possunt disponere, sed & inter vivos istud vel totum vel ejus partem in alios transferre, idque vel expresse per *alienationem*, vel tacite per *prescriptionem*.

25. *Successio* autem, quæ fit mortis causa, vel *institutiva* est seu *testamentaria*, vel ab *intestato*.

26. *Successio institutiva* locum habebit, ubi Rex testamentum condiderit, atque heredem ac successorem designaverit.

27. Valet hujusmodi testamentum Regium, non tam ex voluntate Regis, quam populi: quippe in quam ultimo resolvuntur, cum populus ab initio hanc facultatem disponendi in Regem transtulerit.

28. Potest autem Rex per ejusmodi testamentum regnum vel inter plures liberos dividere, vel filium naturalem, vel adoptivum, vel extraneum heredem instituire; ut recte ab A. observatum est.

Ad §. 7.

29. Ubi nihil a Rege dispositum, ad

VO-

voluntatem *tacitam*, quam alii *presumptam* vocant, recurrendum.

30. Sed ex quibus indiciis ea colligenda sit, certis & exactis regulis definiri haud potest: cum in nulla re magis, quam in translatione bonorum suorum, voluntas humana variare soleat,

31. Nec certe successio privatorum pro regula esse poterit, ob insignem regnorum & bonorum privatorum differentiam.

32. Si vero ad æquitatem forte respicere velis, nullus facile reperietur modus succedendi ab intestato receptus, qui non aliquam æquitatem præ se ferat.

33. Quod si denique mores gentium sequendos, & secundum id, quod plerumque fieri solet, successionis controversias dijudicandas putes, regulæ quidem non deerunt, quales & apud Autorem reperiuntur: sed eæ, cum decoro civili duntaxat nitantur, vim juris non habebunt, nisi usu in aliquo regno receptæ sint, aut voluntas prioris Regis de iis attendendis satis constet.

34. Ob tantam juris succedendi incertitudinem, quippe quod meris præsumptionibus & conjecturis nititur, difficillimæ

sæpe inter Principes controversiæ oriuntur, dum quælibet pars ex probabili quadam ratione jus suum deducere conatur: sed ut plurimum valet vulgatum illud; *beati possidentes*, vel etiam *potentes*.

Ad §. 8. 9. 10. 11.

35. Quod si *populus* arbitrium de ordine successionis sibi reservaverit, tum successio hereditaria ex electione aliquid admixtum habebit, atque adeo regnum ex successivo & electivo mixtum videbitur.

36. Exercebit autem *populus* istud jus, ordinem scilicet successionis, vel successorem designandi, vel *immediate*, vel *mediate per Regem*.

37. *Immediate* istud exercebit vel *tacite*, si certum succedendi ordinem per consuetudinem introduci patiatur:

38. Vel *expresse*, si vel per leges fundamentales constituat, quis ordo succedendi in familia regia semel electa servari debeat; vel indignum, qui secundum ordinem receptum succedere debebat, excludat, aliumque extra ordinem eligat.

39. *Mediate* vero per Regem istud exercebit, ubi a Rege quidem per testamentum de regno disponi, ac successorem de-

designari, vel inter vivos in alium istud transferri patiatur; ita tamen ut ista dispositio non valeat, nisi consensu populi expresso vel tacito firmata fuerit.

40. Hæc igitur vera est differentia regni patrimonialis & usufructuarii, modi- que succedendi utrique convenientis.

41. Non autem in eo differentia quaerenda, quod in patrimoniali *ordo successio- nis originarie ab arbitrio Regis*, in usufructuario vero *originarie a populi voluntate*, dependeat: cum in utroque jus & ordo succedendi ultimo in populi voluntatem resolvatur.

42. Quæ vero Autor de vario modo ac ordine succedendi, in regnis usufructuariis usitato, hic affert, quod scilicet is vel *simplicibus hereditatibus consimilis*, vel *peculiari ratione temperatus* esse possit: ea quidem eò valebunt, ut intelligatur, hunc ordinem ac modum in hujusmodi regnis locum habere posse; sed an actu locum habeat ac receptus sit, illud ex specialibus cujusque regni moribus, non vero generalibus juris naturæ regulis, aut incertis conjecturis, judicandum erit.

43. Secundum speciales igitur regno- rum usufructuariorum consuetudines, ac

prudentiæ regulas, Successio vel *hereditaria simplex* vel *linealis* esse potest.

44. In *successione hereditaria simplici* quis modus ac ordo secundum prudentiæ regulas observari debeat, bene quidem ab Autore §. 9. traditum est, sed fundamentum juris ex illis regulis tum demum depromi poterit, ubi, hunc ordinem in aliquo regno receptum esse, constiterit.

45. *Successio linealis* est, ubi inter plures lineas collaterales ea præfertur, quæ stirpi regnatrici propior est, licet in lineis remotioribus forte alii sint gradu propinquiores.

46. Est ea vel *cognatica*, ubi & foeminae ad regnum vocantur, sed non nisi masculis pari gradu deficientibus: vel *agnatica*, ubi soli masculi, exclusis foeminis, succedunt.

Ad §. 12.

47. Lites super successione exortæ vel per arbitratorum judicium, vel per bellum dirimendæ erunt.

CAPUT XI.

De Officio summorum
Imperantium.

HOc caput, quatenus ad Jus naturæ spectat, jam superius cum cap. VII. de partibus summi imperii conjunctum fuit: eo quod ex officiis summorum Imperantium eorundem jura proficiscuntur. Regulæ prudentiæ vero, quæ hic regulis juris sæpe admixtæ sunt, ad Politicam pertinent.

CAPUT XII.

De Legibus Civilibus in
specie.

Ad §. 1. 2.

I.

Agitur in hoc Capite de *Potestate Legislatoria*, seu jure summi Imperantis dirigendi actiones subditorum per Leges.

2. Dicuntur ejusmodi *leges*, ab Imperante præscriptæ, *civiles*, seu *positivæ*, ab Autore hic satis clare definitæ.

Q 4

3. Ne

3. *Necessariæ sunt ejusmodi leges in civitate, quoniam pax & tranquillitas in tam vasto ex tot diversis ingeniis conflato corpore obtineri vix posset, nisi adesset norma uniformis, ad quam omnium ac singulorum civium actiones componerentur.*

4. *Non vero nisi summo Imperanti jus competit in civitate leges ferendi, cum præcipua summi imperii vis in dirigendis civium actionibus & cogendis refractariis sese exerat.*

5. *Exercet igitur istud vi summi imperii a civibus ipsi delati, atque adeo absque sociali horum consensu, nisi aliter conventum, atque legibus fundamentalibus cautum sit.*

6. *Perinde autem est, sive Imperans ipse per se immediatè leges condat, sive mediate per alios, scilicet privatorum institutis aut decretis vim & auctoritatem legis tribuendo.*

7. *Hinc naturam legum induunt mores & consuetudines, tacite vel expresse ab Imperante confirmatæ, leges extraneæ consensu Imperantis receptæ, decreta summorum tribunalium vel collegiorum juridicorum, statuta magistratuum inferiorum,*

rum, itemque *collegiorum opificum*, ab Imperante probata.

Ad §. 2.

8. Sunt autem leges, quas Imperans fert, vel *merè civiles*, vel *mixta* seu *secundum quid tales*.

9. Leges *mere civiles* sunt, quæ totam suam originem debent voluntati Imperantis, & versantur circa illa, quæ lege naturali plane non sunt definita.

10. Leges *civiles mixta* seu *secundum quid tales*, nihil aliud sunt, quam ipsæ leges naturales, quas lex civilis vel confirmavit, vel circa quas aliud quid constituit, ita ut jam vim & naturam legum civilium accipiant.

Ad §. 3. 4. 5.

11. Quando autem Imperans legibus *naturalibus vim & naturam legum civilium* tribuit, versatur vel circa leges *obligantes* vel circa *permittentes*.

12. Circa *obligantes* leges primùm Imperantis est, efficere, ut in vita civili observentur: cum per earum observantiam salutem Reip. maxime promoveri, nullum sit dubium.

13. Efficiet autem istud, 1) si easdem publica promulgatione repetat, & quoad

Q5

spe-

Specialiores imprimis conclusiones clarius proponat, vel prava consuetudine forte oblitteratas in usum revocet.

14. 2) Si sanctione pœnali eas muniat, delictis contra easdem admissis pœnas dictando speciales & arbitrarias, quippe quas jus naturæ ignorat.

15. 3) Si remedia coactiva, qualia sunt actiones judiciales, quibus refractarii ad faciendum officium adigi queant, introducat.

Ad §. 6.

16. Deinde potest Imperans ea, quæ jure naturæ indefinite præcipiuntur, specialius definire, ac secundum circumstantias modi, temporis, loci, personarum, aliasque, determinare.

17. Denique potest Imperans juri naturæ efficaciam denegare, quam habere poterat in foro civili; dum vel conventiones actione destituit, vel actus illicitos impunes relinquit, vel per fictiones etiam & annullationes materiam subducit, quo minus principia juris naturalis eidem applicari queant.

Ad §. 7.

18. Circa ea, quæ juris permissivi sunt, Imperans ita versari potest, ut vel necessi-

sita-

fitatem obligationis iis imponat, vel prorsus eadem vetet, vel saltem libertatem agendi restringat, vel certam formam ac modum agendi præscribat.

Ad §. 8.

19. Effectus legum civilium est *obligatio*: de qua tamen distincte pronuncian- dum.

20. Primùm quidem *subditos* omnes & singulos, cujuscunque sint conditionis, nemine excepto, illis obligari, nullum est dubium.

21. Sed & *extraneos* nonnunquam a- ctiones suas iis attemperare oportet, si nempe vel bona in alieno territorio possideant, vel ad tempus in eodem commo- rentur, atque actus suscipiant, qui in præ- judicium civium vergere queant.

22. Porro actiones non intellectus sed voluntatis, non internæ sed externæ, non præteritæ sed futuræ, seu post legem la- tam susceptæ, iis subjacent.

23. Neque vero in conscientia obliga- re leges mere civiles dici poterunt, cum nonnisi actiones externæ Imperio civili subjectæ sint: nisi quatenus transgressio earum vel cum læsione alicujus, vel cum turbatione Reip. conjuncta sit.

24. Fun-

24. Fundamentum quoque obligationis diversum est: præcipitur enim vel prohibetur aliquid vel sub *metu pœne* proprie dictæ, vel sub *metu irriti* seu *nullitatis*, vel denique sub *comminatione restitutionis* vel *coactionis judicialis*.

Ad §. 9.

25. Ceterum non solum legibus generalibus, sed etiam *specialibus* summorum Imperantium *jussis* seu *mandatis* a civibus obtemperandum esse, utique certum est, modo sint justa nec legibus divinis contraria

26. Quod si igitur Imperans actionem præcipiat, legibus divinis prohibitam, an subditus eam sine peccato exequi possit? quæstio est, ad quam Autor distincte quidem respondet, sed distinctio inter *actionem propriam* & *actionis alienæ executionem* ambigua est.

27. Ergo cum *Titio* potius distinguendum, utrum *injustitia* sit *dubia*, an vero *evidens* ac *certa*. Priori casu excusationem meretur subditus: sed posteriori obsequium recte denegat, nec sine crimine istud præstare potest.

28. Pertinet ad potestatem legislativam quoque 1) *Jus interpretandi leges authent-*

ibentice, ita ut ea interpretatio instar legis sit.

29. 2) *Jus dispensandi*, seu eximendi aliquem in hoc vel illo casu ab obligatione legis.

30. 3) *Jus concedendi privilegia*, quæ personæ, cui conceduntur, singulare quoddam jus tribuunt, atque a communi legum obligatione eximunt, respectu ceterorum vero subditorum legis vim habent.

31. Dividuntur privilegia in *gratiosa*, quæ ex mera gratia, *onerosa*, quæ pro certo pretio, & *remuneratoria*, quæ ob merita conceduntur.

32. Priora revocari posse a Principe, quandoque libuerit, alii contendunt, non vero posteriora duo genera, nisi salus Reip. exigat.

33. Sed cum Princeps, privilegium revocaturus, nunquam non salutem Reip. obtendere possit, differentia in effectu nulla esse videtur.

34. Adeoque jus, quod quis ex privilegio nanciscitur, respectu civium quidem satis perfectum, respectu Principis vero imperfectum erit.

35. 4) *Jus abrogandi leges* itidem **ne-
mini**

mini nisi summo Imperanti competet, idque vel expresse vel tacite, ut legum constitutio, fieri potest.

CAPUT XIII.

De Jure vitæ & necis.

Ad §. 1.

I.

Competit summo Imperanti *jus vitæ & necis*, in casibus, ubi salus universæ civitatis non aliter, nisi per mortem nonnullorum civium, obtineri potest.

2. Complectitur istud partim *jus cogendi* subditos *ad bellum*, partim *jus eosdem puniendi* ob delicta: Illud ad externam, hoc ad internam securitatem spectat.

Ad §. 2.

3. Potest igitur Imperans subditos propter salutem publicam ad militiam compellere, atque vitæ periculo exponere: cum subditi in omnia ea consenserint, sine quibus salus civitatis conservari non potest.

4. Eundem ob finem ad vigiliis agendas, nec non exercitia militaria eos cogere, atque

que adeo ad pericula strenue subeunda præparare potest.

5. Subditis vero neque ad militiam ineptos sese reddere, licebit, neque assignatam stationem deserere, nisi Imperantem, vitam potius quam locum conservari, velle intelligant.

Ad §. 3.

6. Sequitur *jus puniendi* subditos ob delicta, quod Imperanti itidem vi summæ potestatis competit.

7. Complectitur istud partim jus leges pœnales ferendi, ac pœnas pro varietate delictorum determinandi, partim easdem ad subditos delinquentes applicandi, & non solum pro natura delicti certum pœnæ genus decernendi, sed & istud executioni mandandi.

8. Exercet autem Imperans illud vel *immediate* per se, vel *mediate* per alios, dum vel patribus familias potestatem modice puniendi suos concedit, vel magistratus inferiores constituit, qui jus puniendi ipsius nomine exercent: unde *jurisdictio criminalis* oritur.

Ad §. 4.

9. Est autem *Pœna* malum, quod ab Imperante subdito, ob delictum, ad internam

nam Reip. securitatem ac tranquillitatem conservandam, legitime imponitur.

10. Nihil vero interest, siue malum passionis, siue actionis sit; siue vitam, siue corpus, siue famam, siue bona afficiat: modo regulis justitiæ ac prudentiæ sit conforme.

11. Differt præterea pœna a reparatione damni, quod præter hanc illa quoque exigi possit, atque hæc utilitatem privatam, illa publicam respiciat.

12. Et cum pœna non nisi ab Imperante ob delictum infligatur, patet inter pares pœnam locum non habere.

13. Adeoque nullum dari bellum punitivum, nec mala bellica pœnæ rationem habere.

14. Neque pœnas conventionales, neque mala per injuriam ac citra delictum illata, pœnas proprie dictas esse.

Ad §. 5.

15. Fundamentum *juris puniendi* est pactum, inter Imperantem & subditos ab initio initum, vi cujus utrique, adeoque & ipse delinquens, in omne id consensere, sine quo resp. salva esse non potest.

16. Unde sequitur, consensisse etiam subditos in jus Imperantis, eosdem ad obser-

servantiam legum per representatum malum aliquod molestum, h. e. per pœnas, cogendi: cum sine observantia legum resp. salva esse nequeat,

17. Sed & illud inde fluit, obligatum quoque esse Imperantem ad irrogandas pœnas, ubi salutis Reip. aliter consuli non posse perspiciat.

Ad §. 6. 7. 8. 9. 10.

18. Unde porro liquet, non esse delicta punienda propterea tantum, quod perpetrata sunt, atque ut delinquenti vicissim ægre fiat, læsisque animus pascatur; sed ut salus Reip. per pœnas promoveatur.

19. Igitur *genuinus pœnarum humanarum finis* probe considerandus, qui vel *principalis* est, vel *principali subordinatus*.

20. *Principalis* non alius est, nisi *tranquillitas & securitas* Reip.

21. Hæc autem promovetur, si vel delinquens emendetur, vel enervetur, vel e medio tollatur, vel alii a delinquendo absterreantur: qui adeo fines priori subordinantur.

22. *Expiatio* vero, seu satisfactio, quæ justitiæ fieri dicitur, inter fines pœnarum

R

hu-

humanarum locum habere haud posse videtur.

Ad §. 11. 12. 13. 14.

23. Ex fine pœnarum quoque patet non alia delicta regulariter esse punienda, nisi quibus tranquillitas Reip. turbatur.

24. Hinc pœnæ civili non subjacent *actus mere interni*, utut vitiosi: tum quod per pœnas non possint extirpari, tum quod iis nemo lædatur.

25. Fieri tamen potest, ut nonnunquam nuda quoque voluntatis decreta & internæ mentis cogitationes pœnis coërceantur, si nempe exterius sese exeruerint, & per verba vel facta manifestata fuerint.

26. Ceterum ex eadem ratione nec *errores intellectus*, etiam qui circa *religionem* admissi videntur, atque *hereseos* nomine notari solent, pœnis subjici debent: modo sub prætextu religionis Resp. non turbetur.

27. Eodem modo *communes* hominum *navi*, ac *levissimi lapsus*, a pœnis sunt immunes, quatenus vel in pravis voluntatis affectibus consistunt, vel etiam ex iis, citra tamen læsionem alicujus, profluunt.

28. Cum vero Reip. intersit, ut hujusmodi *navi*, quantum licet, restringantur atque

atque imminuantur; dubium non est, quin & fomenta ipsorum, & graviores excessus, licet directe Remp. non turbent, sub pœna prohiberi possint.

29. Nec ejusmodi actus sub pœna solent præcipi, qui splendidiore videntur, si non intuitu pœnæ fuerint suscepti, quales sunt officia humanitatis: quamvis & nonnunquam utilitas Reip. suadeat, ut etiam ad ista per leges pœnales homines adigantur.

Ad §. 15.

30. Cum jure puniendi conjunctum quoque est Jus pœnas vel remittendi, vel mitigandi, vel exasperandi, pro variis delictorum circumstantiis.

31. Prius vocatur *Jus aggratiandi*, quod toties ab Imperante exerceri potest, quoties justæ adsunt causæ, ex utilitate Reip. meriendæ, quarum varia genera & exempla ab A. afferuntur: sed hæc rite dijudicare, ad prudentiæ regulas pertinet.

32. Ad id vero, an lex sit dispensabilis, non videtur Imperanti attendendum, cum leges naturales nullas delictorum pœnas determinent, positivæ vero, dum ab Imperante dependent, omnes sint dispensabiles.

Ad §. 16. 17. 18.

33. Ceterum pœnæ ita ab Imperante determinandæ sunt, ut delictis sint proportionatæ, h.e. ut probabiliter sufficere possint ad libidinem peccandi reprimendam.

34. Igitur æqualibus delictis æquales etiam pœnæ; gravioribus vero delictis graviores, levioribus mitiores pœnæ statuendæ.

35. Fieri tamen potest & solet, ut vel inæqualibus delictis æquales pœnæ, vel æqualibus delictis inæquales pœnæ imponantur.

36. Id autem fit, vel ob defectum majoris pœnæ, vel ob lubricam delictorum & pœnarum æstimationem, vel ob inæqualem malitiam idem delictum patrantium, vel ob inæqualem ejusdem pœnæ sensum, pro varietate personarum variantem,

37. Igitur ut justa pœnarum proportio observari possit, partim delictorum indoles & quantitas, partim delinquentis persona & qualitas, consideranda.

38. Circa delictorum indolem & quantitatem, h.e. gravitatem vel levitatem, attendendum cum ad majorem minoremve de-

delinquentis malitiam, ex variis circumstantiis æstimandam, tum ad majus minusve damnum in Remp. redundans.

39. Circa delinquentis personam & qualitatem respicienda ejus ætas, sexus, status, opes, vires, & similia, atque hinc metiendus major minorve pœnæ sensus ac dolor.

40. Et pro harum circumstantiarum varietate pœnæ vel exasperandæ vel mitigandæ sunt: idque tum in legum pœnali-um functione, tum in earundem ad delicta applicatione attendendum.

41. Sed hæc ad regulas prudentiæ vel legislatoriæ vel judicialis potius, quam justitiæ pertinent.

Ad S. 19. 20.

42. Non est autem puniendus, nisi qui delinquit: adeoque delicti alieni pœnas nemo luere debet, licet occasione illius sæpe incommodum innocens sentiat.

43. Hinc si universitas peccavit, non puniuntur, nisi qui vere peccarunt, licet reliqui occasione illius delicti sæpe privilegia universitatis amittant.

44. Nec liberi pro parentibus, aut parentes pro liberis puniendi; licet, bonis parentum ob delictum fisco addictis, liberi ad inopiam redigantur.

45. Denique & fidejussor, qui pro reo aufugiente solvere cogitur, non tam punitur, quam secundum obligationem, quam sponte sua in se suscepit, excutitur.

46. Unica superest quæstio; an delinquens ad poenam obligetur? quæ pro diverso sensu & affirmari & negari posse videtur.

47. Scilicet si necessitatem intelligas poenas dandi, quæ juri easdem exigendi respondeat, obligatus utique dici poterit ad poenam delinquens, non minus ac lædens ad reparationem damni obligatus est.

48. Sed si spontaneam ad poenam obligationem a delinquente vi hujus obligationis requiras, tanquam officium legis naturæ præscriptum; ejusmodi quidem obligatio neganda videtur: quippe quæ & naturæ humanæ & poenarum indoli adversatur; cum poenæ sint media cogendi homines ad officium, non ipsum officium.

CAPUT XIV.

De Existimatione.

Ad §. 1.

I.

Competit sine dubio Imperanti quoque *jus circa existimationem* subditorum vel augendam vel minuendam, prout utilitas Reip. exigit: hinc de *Existimatione* in genere hic agitur, quamvis loco minus congruo, cum ad jus privatum hæc materia pertineat.

2. Est autem *Existimatio* in personis idem quod pretium in rebus, scilicet valor, vi cujus aliquis bonum aptumve societatis humanæ membrum habetur, atque hoc intuitu aliis vel æquiparatur, vel antefertur.

3. Sumitur existimatio vel pro *qualitate* personæ, vel pro *judicio* de personæ bonitate vel malitia, vel pro *jure*, existimationis nomine nobis competente.

4. Eadem eodem triplici sensu dicitur *fama*, si ad plures, bene de nobis sentientes, sese extendat.

5. Oppositum est *infamia*, quæ defectum bonæ existimationis vel famæ ex

R 4

de-

delictis ortum denotat. Si vero hæc indiciis parum idoneis aut mendaciis nitatur, *sinistra opinio* audit.

6. Cum autem bona existimatio ac fama inter bona hujus vitæ merito reputanda sit; nascitur hinc *jus existimationis*, seu jus exigendi existimationem sibi debitam, & ubi lædatur, defendi ac vindicandi: cui ex altera parte respondet *obligatio* eam agnoscendi nec violandi.

Ad §. 2.

7. Dividitur existimatio secundum A. in *simplicem & intensivam*; utraque iterum vel in *statu naturali* vel in *statu civili* consideratur.

8. Intelligitur autem status naturalis, qui inter diversas Respublicas, earumque tum Imperantes tum subditos occurrit.

Ad §. 3.

9. *Existimatio simplex* in *statu naturali* est valor ex communi probitate, seu qualicunque legum naturalium, cum primis regularum justæ, observantia ortus.

10. Vi hujus igitur quilibet vir bonus atque aptum societatis humanæ membrum jure censendus est: donec enormibus delictis, contra jus naturæ commissis, hoc nomine indignum se reddat.

II. Ejus-

II. Ejusdem vi omnes homines, legem naturæ observantes, manent *æquales* etiam moraliter, uti ratione naturæ sunt æquales: cujus æqualitatis effectus est, quod nemo jure, quo ceteri mortalium fruuntur, indignus sit existimandus.

Ad §. 5. 6.

12. Amittitur existimatio simplex in statu naturali vel in totum vel ex parte per delicta contra leges naturæ, & quidem præcipue regulas justæ, dolo malo admissa.

13. Nam per peccata infirmitatis, & quæ regulis honesti & decori naturalis repugnant, opinio boni viri non statim extinguitur, modo animus justum sectari cupidus persistat.

14. Defectus hujus existimationis *infamia naturalis* seu *facti* appellari potest, non ex alia re, nisi dolosa aliorum læsione, æstimanda; cujus & varii gradus dari possunt, ita ut in *minimam, mediam & maximam* dispesci queat.

15. Sed forte nullus ejus in statu naturali effectus est, cum æqualibus in æquales nullum judicium cum effectu juris competat.

16. Distinguuntur tamen ab A. gradus, ita, ut *diminuatur* tantum existimatio ista

R 5 per

per facinora quædam enormia; *consumatur* vero per genus vitæ, tranquillitati societatis humanæ directe contrarium.

17. Effectum horum graduum esse putat, quod priori casu majori circumspeditione opus sit, ubi cum illis agere velis; posteriori vero, tanquam hostes ab omnibus tractari possint.

18. Sed prius non est effectus juris, nec posterius locum habebit, nisi ab ejusmodi hominibus læsus sis, ob rationem modo dictam.

19. Interim cessare hanc labem, cessante improbitate, palam est: quamvis difficilior longe sit famæ reparatio, quam amissio.

Ad §. 7.

20. In *statu civili existimatio simplex* eodem, quo in statu naturali, fundamento nititur, hoc tantum discrimine, quod ibi ad leges naturales solum, hic ad civiles quoque respiciatur.

21. Effectus hic est, quod quilibet bonus civis, & aptum Reip. membrum jure sit reputandus, juribusque ceterorum civium gaudeat, donec factis suis se hoc jure indignum reddat.

Ad

Ad §. 8.9.

22. Amittitur ea, secundum Autoreni aliosque, in civitate vel per *status mutationem*, vel per *sordidum vite genus*, vel *natalium infelicitatem*, vel per *delictum*.

23. *Illud* fit, si quis omni jure civis & liberi hominis excidat, atque adeo infra sortem ceterorum subditorum abjiciatur; licet existimationem simplicem hominis in statu naturali obrinentem retineat.

24. *Istud* accidit partim spuriiis partim excoriatoribus similibusque, qui per vitæ genus aut natales saltem honestorum civium numero non censentur, & licet non omnibus, tamen quibusdam civium juribus excidunt, salva existimatione naturali: qui defectus *levis nota macula* haud incongrue dicitur.

25. *Hoc* denique fit vel per delicta, quæ in civitate *tolerantur*, vel per ea, quæ *non tolerantur*.

26. Si delicta in Republica tolerantur, ita ut peculiarem quasi statum efficiant delinquentes, uti circa lenones & meretrices interdum accidit: tum eodem fere numero hujus furfuris homines esse videntur, quo sunt levi macula notati, imo forte adhuc deteriores, cum & naturalem honestatem perditum eant. 27. Si

27. Si non tolerantur delicta, *infamia* vel naturaliter sequitur, vel legis ac iudicis decreto delinquenti inuritur: priori casu dicitur *infamia facti*, posteriori *infamia juris*; quod pœnæ genus non prorsus absurdum videtur.

28. Sed si rem recte pensites, unicus tantum modus datur existimationem simplicem in civitate vere amittendi, scilicet delicta, adversus leges justitiæ naturales vel civiles patrata.

29. Atque hic modus unice veram proprieque dictam *infamiam* vel facti vel juris operatur, suis itidem gradibus distinctam.

30. Ceteri modi, velut status mutatio, sordidum vitæ genus, natalium defectus, non infamiam proprie, sed *vilis* producant, quæ ab honoribus quidem, aliisque civitatis juribus quibusdam vel omnibus excludit, sed infamem non reddit.

Ad §. 10.

31. Circa potestatem Imperantis in existimationem subditorum quæritur, an existimatio simplex ab eo citra antegressum delictum subdito eripi possit?

32. Sed distingvendum inter existimationis internum fundamentum, & externa
na

na emolumenta: prius nemini eripi potest, bene vero posteriora, sed an iuste, alia quaestio est.

33. Quaestio etiam injicitur, num minister injustum Imperantis mandatum exequens infamis fiat? quæ affirmanda, si injustitia certa; neganda, si dubia sit.

Ad §. II. 12. 13. 14.

34. *Existimatio intensiva*, est valor, vi cujus aliquis, ob præstantiam vel dignitatem, honore dignus judicatur, vel alteri præfertur.

35. Dividi illa potest in *naturalem* & *civilem*, seu, quod eodem recidit, in *ethicam* & *politicam*.

36. *Naturalis* seu *ethica* est opinio aliorum de præstantia alterius, regulis honesti & decori attemperata.

37. Fundamentum igitur hujus existimationis est præstantia, & excellentia virtutis, illius quidem, quæ ex regulis honesti & decori fluit, atque cum aliis præclaris animi, corporis vel fortunæ bonis, cum primis potentia benefaciendi, conjuncta est.

38. Effectus ejusdem sunt *laus*, *honor*, & *gloria*.

39. *Laus* est declaratio opinionis nostræ

stræ de alterius præstantia per verba.

40. *Honor* est itidem significatio opinionis nostræ de alterius præstantia virtutis, cum potentia benefaciendi conjuncta, quatenus fit per facta.

41. Hic ubi latius spargitur, atque excellentioribus virtutis documentis nititur, *gloria* dicitur.

42. Sed cum laudare alium & honorare, qui laude & honore dignus est, sint officia humanitatis, & actiones ex regulis amoris procedentes; patet, effectus existimationis hujus naturalis non producere jus perfectum, neque adeo denegationem honoris & laudis virtuoso, etiamsi potenti, dare vel actionem civilem, vel justam belli causam.

43. Et cum inter honoris signa quoque sit, alii loco cedere, simul certum est, vi hujus existimationis naturalis neminem, præcedentiam ab altero jure perfecto exigere posse.

44. Quin & hoc patet, præcedentiam nec per præscriptionem acquiri: cum loco cedere sit res meræ facultatis, quæ nunquam præscribitur.

45. In praxi tamen hoc observare licet, in statu naturali eos merito præcedere

re alios, & honorem exigere ab iis, qui ope ipsorum & beneficio maxime opus habent: quod & in statu civili sæpius usu venit.

46. Deinde licet potentia nocendi non sit justa causa honorem & præcedentiam postulandi, est tamen justa causa eandem exhibendi ipsis in personis cedentibus & honorantibus.

47. Alia est ratio existimationis *civilis* seu *politica*, quæ est valor vel ex imperio, vel conventionem speciali, vel dispositione legis ortus, juxta quem homines in conversatione civili, quoad actus externos, æquales aut inæquales habentur.

48. Fundamentum hujus existimationis iridem præstantia virtutis quidem esse debebat, sed raro est, & sæpissime dignitates conferuntur iis, qui minime illos merebantur: omnia vero imperio, lege vel pacto nituntur.

49. Effectus ejusdem existimationis sunt *dignitas*, *prærogativa* & *præcedentia*; non autem semper verus honor, nisi in bene meritis: illa tamen jus perfectum producant.

Ad §. 15.

50. Ex dictis patet, quid de præcedentia

tia

tia Principum sit judicandum: quippe quæ, nisi consensu aliorum Principum expresso vel tacito sit quæsitæ, jure perfecto exigere non potest, sed solis regulis decori nititur.

Ad §. 16.

51. In civitate existimatio civilis est vel *Imperantis* vel *subditorum*.

52. *Imperantis* existimatio seu eminentia ab ipso imperio oritur, cujus vi non solum obsequium, sed & veneratio ipsi a subditis debetur.

53. *Subditorum* existimatio vel a *lege* dependet, dum Imperans, vel dato munere, vel seorsim, dignitatem vel personalem vel hereditariam subditis confert; unde *jus nobilitandi* & conferendi dignitates ipsi tribuitur.

54. Vel a *pacto*, si ipsi subditi inter se de prærogativa, quatenus est privati arbitrii, sibi invicem concedenda paciscantur.

CAPUT XV.

De Potestate summi Imperii in bona civitate contenta.

Ad §. 1.

I.

Potestas Imperantis in bona vel respicit bona *privata* vel bona *publica*.

2. Prior vel ex *dominio* vel ex *imperio* resultat.

3. *Dominium* competere potest *Imperanti* in bona *privata*, si vel civitas originarie singulas res inter privatos distribuierit, ac proprietatem sibi reservaverit; vel privati ultro res suas Imperanti obtulerint.

4. Sed cum dominia privata ut plurimum antiquiora fuerint imperio civili, rariusque accidere solet, ut vel concedantur bona privatis, reservata Imperanti proprietate, vel offerantur ei sub eadem conditione: *presumendum* potius *dominium privatum*, donec probetur contrarium.

5. Regulariter igitur *Imperantis jus in bona* privatorum ex solo imperio repetendum,

S

dum,

dum, ejusque vis quoad omnes, qui in Republica reperiuntur, merito asserenda, donec restrictio vel exemptio doceatur.

6. Est autem triplex imperium, quod Imperanti in bona subditorum competit: primum in *prescribendis legibus*, secundum in *exigendis subsidiis*, tertium in *dominio eminenti* sese exerit.

Ad §. 2.

7. *Jus prescribendi leges* circa bona subditorum varia iterum jura sub se complectitur, quibus usus bonorum privatorum ad utilitatem Reip. dirigitur.

8. Huc spectat (1.) *jus prescribendi modum acquirendi* vel transferendi rerum dominium vel possessionem, atque super illis *contrahendi*, (2.) *jus condendi leges sumptuarias*.

9. (3.) *Jus dirigendi commercia*, (4.) *jus instituendi nundinas*, (5.) *jus concedendi jus stapulae*.

10. (6.) *Jus definiendi rerum pretia*, (7.) *jus constituendi pondera, mensuras & ulnas*, (8.) *jus cudendi monetas*.

Ad §. 3.

11. Alterum est *jus exigendi a subditis subsidia* ad salutem Reip. necessaria: atque adeo

adeo patrimonium publicum ex bonis subditorum colligendi: quod Imperanti competit, quoniam salus Reip. absque sumtibus conservari nequit, nec consensus subditorum ad hoc regulariter necessarius est.

12. Atque hæc subsidia *tributorum* ac *vectigalium* nomine venire solent: hoc tamen discrimine, ut per *illa* subsidia tantum a subditis collecta, per *hec* vero subsidia, non a subditis solum, sed & exteris, de importandis & exportandis soluta intelligantur.

13. *Tributorum* tamen nomine generali-ori comprehendendi quoque possunt, portio de bonis emigrantium detracta, bona fisco in pœnam adscripta, bona caduca, & similia.

14. Cum autem jus tributorum & vectigalium sit pars summæ potestatis, patet, *magistratui inferiori* jus collectandi non competere, nisi vel subditi consentiant, vel Imperans indulgeat, vel extrema necessitas exigat.

15. *Sub - collectandi* tamen *jus* nomine & auctoritate Imperantis recte ab ejusmodi magistratu exerceri potest.

16. *Determinatio* etiam *tributorum* ra-

tionem quantitatis & modi non nisi a summo Imperante fit: debet tamen necessitati publicæ, & impensis publico nomine faciendis, conveniens esse.

17. Imperari hæc subsidia possunt omnibus, qui vel in territorio degunt, vel saltem bona in eodem habent: nec quisquam immunis erit, nisi vel immunitatis privilegio gaudeat, vel nihil præstare possit.

18. Pari jure & vectigalia exigere possunt non a subditis solum, sed etiam advenis, per territorium transeuntibus: ab illis quidem vi imperii, ab his vero vi pacti taciti.

19. Scilicet conceditur his commerciorum libertas, simulque securitas & viarum publicarum commoditas præstatur, sed sub conditione, ut ad expensas hoc nomine faciendas, & pro concessio jure, subsidia conferantur.

20. Ex eadem ratione, & propter jus in mare & littora Imperanti competens, non iniquum erit, si & navigantibus vectigal imponatur.

Ad §. 4.

21. *Dominium eminens*, quod tertio loco Imperanti asseritur, est jus & potestas, urgen-

urgente Reip. necessitate de bonis subditorum disponendi, eademque in usus publicos convertendi.

22. Æquum tamen est, ut illis, qui damnum hac ratione perpassi sunt, istud vel de publico, vel a ceteris civibus refundatur.

Ad §. 5. 6.

23. *Bona publica*, quæ in civitate continentur, *patrimonium publicum* appellari solent, quod alicubi duplex est, vel Imperantis vel Reipublicæ, seu *fiscus & ararium*.

24. *Illud* ad sustentationem Imperantis, hoc ad utilitatem Reip. destinatum est. Circa prius Imperans usumfructum, circa posterius administrationem tantum habet.

25. Res, quæ ad patrimonium publicum spectant, sunt 1) *subsidia* ex bonis privatorum collecta, sive *tributa & vectigalia*. 2) *Res fiscales*, sive bona ad sustentationem Imperantis expresse destinata, quæ vulgo *domania* vocantur.

26. 3) *Ἀδέσπορα*, h. e. bona domini privati expertia, sive quod commode a privatis occupari non potuere, sive quod actu occupata non sunt.

27. Ad postremam classem pertinent: loca

ca deserta & inculta, sylvæ & montes; subterranea, metalla & mineralia, itemque thesauri, aliaque in fundis privatorum non reperiunda; feræ bestia, volucres & pisces; flumina, maria, littora, portus, insulæ, aliaque horum accessiones & proventus; palatia, muri, portæ, fortalitia, & mobilia ad illa instruenda pertinentia.

28. Jus autem, quod Imperanti in hæc omnia competit, inde derivandum, quod quæcunque in territorio continentur, nec a privatis vel actu occupata sunt, vel occupari commode potuere, penes universam civitatem, quam Imperans repræsentat, mansisse censenda sunt: quippe quæ simul cum territorio omnia territorio contenta occupavit.

29. Atque ita penes Imperantem est, an singulos ad promiscuum & communem harum rerum usum adhuc admittere, an eosdem ab illo excludere, & res illas in usus publicos convertere velit.

30. Ceterum posse hujusmodi bona ab Imperante, si necessitas & utilitas Reip. exigat, *alienari*, dubitari nequit, nec consensus subditorum ad id requiretur, nisi aliter cautum fuerit.

CAPUT

CAPUT XVI.

De Bello & Pace.

Ad §. 1. & 3.

I.

Sequuntur *jura* majestatis *transcendentia*, quæ ad externam securitatem spectant, quæ inter primo loco se offert *jus belli & pacis*.

2. Sed notandum, aliter *jus belli* considerari *respectu aliarum gentium*, aliter *respectu subditorum & Reipublicæ*, cui imperans præest.

3. Priori *respectu* ad *jus gentium* spectat, & ex *statu naturali* fluit: posteriori vero *respectu* ad *jus publicum universale* pertinet, atque ad salutem *Reip.* adstrictum est.

4. Est autem *bellum* status hominum *de jure* controverso per vim certantium.

5. Licitum esse bellum, dubitari nequit; cum *jus naturæ* cuiusvis defensionem sui adversus injuriam aliorum concedat.

6. Licet enim bellum sit status præternaturalis, felicitati humanæ inimicus, quippe quæ in pace consistit: tamen ubi aliud medium pacem conservandi non superest, quaerenda sunt, permittente *jure*

naturæ, belli auxilia, tanquam remedium felicitatis humanæ extraordinarium.

7. Non semper tamen consultum esse, statim in bellum ruere, ubi læsus fueris, sed prius viam amicam tentandam, præsertim si petas, regulæ prudentiæ utique dictitant.

Ad §. 2. §. 4.

8. *Causse* belli sunt vel *juste* vel *injuste*.

9. *Justa* causse omnes ad injuriam alterius, sive læsionem juris nostri recidunt; hinc enim nascitur nobis jus vel contra injustam aliorum invasionem nos defendendi, vel injuste ablata aut denegata vindicandi, vel damni per injuriam illati reparationem aut cautionem exigendi.

10. Unde patet, ratione *causse* omne bellum sua natura *defensivum* esse; quamvis ratione *modi* gerendi in *offensivum* & *defensivum* dispesci queat; dum vel injustam invasionem tantum repellimus, vel hostem juris vindicandi aut damni reparandi causa ipsi invadimus.

11. *Injusta* causse sunt vel *aperte* tales vel *colorem* seu justitiæ speciem præ se ferentes, quarum exempla quædam ab A. afferuntur.

12. Sed aperte injustas belli causas nemo

mo facile allegabit: plerique juris quamdam speciem seu prætextum obtendent.

13. Illud tamen hic advertendum, licet Imperans ab alia gente laceffitus justam belli causam adversus illam gentem nactus sit; tamen non statim juste bellum suscipi respectu suæ civitatis, nisi & hujus securitas eo ipso læsa sit, aut alias periculum ei immineat: quoniam hoc pacto securitas publica, quam conservare debebat, in discrimen ambiguum vocaretur.

14. Ceterum hinc oritur divisio belli in *justum & injustum*: sed utriusque definitio facilior est in thesi quam in hypothesisi.

15. Spectatur autem justitia vel injustitia *caussa* potius, quam *modi* bellum gerendi: cum injustitia modi non facile determinari, aut effectum juris inter homines habere queat.

16. Solent alias belli causæ etiam dividi in *justificas & suasorias*: illæ sunt, quibus justitiam causæ nostræ peroramus, & vel vero vel apparenti jure nituntur: hæ vero sunt arcanæ istæ, quæ ad bellum nos impulerunt, & sæpe sunt injustæ.

Ad §. 5. 6. & 12.

17. Posita justa belli causâ, datur nobis
 S 5 facul-

facultas hosti quavis ratione nocendi: cum hæc ipsa sit propria belli natura, ut alter alteri noceat, quantum possit.

18. Idque vel aperta *vi*, vel *dolo* fieri potest: cum utroque modo finis belli obtineri possit.

19. Non vero per pactorum in bello initorum violationem: eo quod pacta sunt media ex statu belli in statum pacis deveniendi; quamvis & hæc violatio in bello non alium effectum habere possit, quam forte majorem animorum exacerbationem.

20. Sunt etiam modi quidam, qui jure stricto quidem sunt liciti, sed moribus gentium non recepti: his igitur, qui utitur, non quidem contra regulas justitiae, sed tamen contra decorum gentium peccat, quod *Raison de guerre* vocant.

21. Atque hinc patebit, quid *de armis licitis & illicitis, de veneno, magicis artibus, percussoribus, incendiariis*, quibus hosti nocere conamur, censendum sit.

22. Quousque autem nocendo in hostem progredi liceat, non facile determinabitur, & forte non præter rem dicitur, hosti in hostem omnia licere in infinitum, quamdiu scilicet nocendi animus in hoste
du-

durat ; quoniam belli mala æque minus, ac vulnera, inferuntur ad mensuram.

23. Quodsi tamen vires hostis ita sine fractæ, ut mala inferenda fere dirigere possimus, regulæ honesti & decori præcipiunt, armorum impetum ita moderari, ut non plus mali hosti inferamus, quam defensio aut juris nostri vindicatio, aut futura securitas requirit.

24. Ceterum iusta vis eo usque se extendit, ut hostium *personas* non solum *interficere*, sed & *res vastare*, eique eripere liceat.

25. Infantibus tamen, foeminis, captivis, supplicibus, & qui seipfos dedunt, ex regulis honesti & decori merito parcitur; quamvis, si & hos interficiat hostis, iniuste agere dici vix possit; cum hi quoque ad hostem pertineant, & hostilia sæpe ab iis mutuenda sint.

26. Idem dicendum de rebus sacris & religiosis, quibus nihil quidem sacri per se inhæret, nisi forte ex opinione ipsius hostis.

Ad §. 7.

27. Divisio belli in *solemne* & *minus solemne* ex decoro gentium fluit, & satis clare hic ab A. exponitur.

28. Illud tamen notandum, quamvis indictio belli solennis necessaria non sit, ex regulis decori tamen & prudentiæ indicendum esse, ut appareat, an cura bellum lædens læso satisfacere velit, aut justas exceptiones postulatis ipsius opponendas habeat.

Ad §. 3.

29. *Jus belli movendi* in statu naturali quidem cuivis læso, in statu civili vero non nisi Imperanti competit, qui tamen istud non nisi quantum securitas civitatis postulat, exercere debet: quamvis arbitrium penes ipsum sit, an e re civitatis sit, bellum suscipere; nisi potestas ejus per leges fundamentales sit restricta.

30. Magistratus inferiores bellum inferre, inconsulto Imperante, non possunt, si vel maxime justa belli causa adsit: nisi talis potestas illis delegata sit.

31. Illi tamen, quibus defensio Reip. concredita est, si urgente necessitate ingruentem hostium vim arceant, peccare censendi non sunt.

32. Ex jure belli, *intuitu Reip.* considerato, plura nova emanant jura ab A. omissa, ab aliis tamen, *Böbmero* in primis in Jure publ. univ. recte observata & enumerata. Sunt autem sequentia: 33. 1) *Jus*

33. 1) *Jus armorum instruendorum*, seu *armandia*, vi cujus Imperanti competit jus armamentaria publica instituendi, jus fabricandi arma vel restringendi vel subditis permittendi, subditos armis instruendi, vel eorum usu prohibendi &c.

34. 2) *Jus extruendi fortalitia* seu munimenta, eaque privatis interdicens, ac subditos eo nomine collectandi, vel operas eorum exigendi, quin & agros ædesque subditorum, itemque castra ipsorum, imo & templa, ad hunc finem occupandi vel destruendi.

35. 3) *Jus præsidii*, seu fortalitia & civitates milite præliario tuendi, itemque excubias subditis imperandi, idque, si necessitas flagitet, sine ullo dignitatis discrimine.

36. 4) *Jus conscribendi milites*, eorumque delectum habendi, sed tantum intra fines territorii.

37. 5) *Jus metationis*, seu jus cogendi subditos quoscunque ad recipiendos milites in ædes, atque suis sumtibus alendos.

38. 6) *Jus sequela*, seu jus avocandi in militiam subditos omnes & singulos, atque, ut armati eum sequantur, compellendi, idque suo sumtu & victu.

Ad

Ad §. 9.

39. Ad justas belli causas refertur etiam *injuria*, quæ civitati alicui vel genti ejusve Imperanti recte *imputari* potest, licet ea ab illis immediate illata non sit.

40. Imputari vero potest civitati ac ejus Imperanti injuria nostræ civitati a *suis subditis* illata, si reparationem a nobis hoc nomine postulatam denegent vel impediant.

41. Vel si a nostris civibus injuria sit patrata, eadem alienæ civitati imputatur, si delinquentes recipiat, nec dedere velit.

42. Nec enim pacto ad deditiōnis obligationem opus est, cum persecutionem juris nostri adversus injuriā nos afficientem impediens ejusdem injuriæ participem se reddat.

43. Non tamen consultum semper est, ob injurias privatas, nostris civibus vel civitati illatas, bellum decernere: cum reparatio per repressalias etiam haberi possit.

Ad §. 10.

44. Sunt autem *Repressalia* bellorum vel præludia vel simulacra, dum alterius civitatis civis, aut ejus res, propter debitum totius civitatis vel civis ex ea, post fru-

frustra petitam justitiæ administrationem, eo fine detinentur, ut debitor ad satisfactionem illo medio urgeatur, vel, ea non secuta, læsus suum inde recipiat.

45. Justitia repressaliarum non jure gentium quodam voluntario, sed fundamento imputationis mihi niti videtur.

46. Nimirum factum totius civitatis imputari quoque potest singulis civibus, propter arctissimam unionem, cum membra sint unius corporis.

47. Vicissim factum singulorum civium imputari potest toti civitati, si nempe illa facto suo se illius participem reddiderit.

48. Hinc sequitur, injuriam, a membro alicujus civitatis alteri civitati vel ejus membro illatam, imputari ipsi civitati, quoniam hæc, denegendo justitiam, eandem in se velut devolvit.

49. Quemadmodum igitur civitas læsa a civitate lædente non nisi per modum belli reparationem quærere potest; ita ejusmodi detentio rerum vel personarum alienæ civitatis vice belli, quamvis minus solennis, fungitur.

50. Extenduntur autem repressaliæ ad omnes res, nisi pacto quædam excipiantur, uti legatorum rebus accidit.

51. Exer-

51. Exercitii repressaliis, & satisfactio-
nenon secuta, res detentæ læso adjudican-
tur, ut tamen residuum dominis restitui
debeat: personæ autem captæ occidi ne-
queunt.

52. Ceterum damnum, quod quis per
repressalias, patitur, propria civitas resar-
cire debet.

53. Ad justas belli causas pertinet et-
iam injuria *aliis* illata, ad quorum defen-
sionem vel ex fœdere adeoque ex regulis
justi, vel ex humanitate seu ex regulis ho-
nesti & decori, obstricti sumus.

54. In hunc censum referendi primo
omnium *subditi*, deinde *socii*, porro *amici*,
denique omnes *innocentes* & pro quibus o-
mnibus recte arma capeffimus, cum præ-
fertim nostra quoque plurimum referat,
ut ne aliquis injuriis alios impune vexet.

Ad §. 13.

55. Inter *effectus* belli refertur *acquisi-*
tio juris in *res* & *personas* hostium: qui
modus acquirendi *Occupatio bellica* voca-
tur.

56. Sed accurate loquendo bellum non
est modus acquirendi aliquod jus, sed tan-
tum occasio.

57. Quod ad *res* hostiles attinet, illa-
rum

rum acquisitio consideratur vel intuitu
tertii, vel intuitu ipsius *hostis*.

58. *Intuitu tertii* statim acquirimus jus
 in eas, simul ac eas occupavimus, hoc effe-
 ctu, ut si easdem nobis eripere, aut in pos-
 sessione illarum turbare velit, manifestam
 nobis inferat injuriam.

59. Fundamentum juris in occupatio-
 ne situm est: quoniam res hostiles in bel-
 lo, ubi omnia jura cessant, tanquam res
 nullius considerantur; unde hujusmodi
 res a nobis occupata nostræ sunt, saltem
 ratione tertii, cui nullum in ea jus com-
 petit.

60. Intuitu hostis vero durante bello,
 non tam jus, quam possessio rerum occu-
 pararum acquiritur: quoniam eodem ju-
 re, quo acquisitæ fuerunt, iterum possunt
 eripi, nec istud jus prius extinguitur, quam
 per pactum ei renunciatum fuerit.

61. Unde istæ res tantum eatenus sunt
 nostræ, quatenus ita a nobis detinentur,
 ut hostem inde arcendi sit facultas.

62. Quæcunque autem hac ratione oc-
 cupantur, cedunt ei, cujus nomine & au-
 thoritate bellum geritur.

63. Igitur milites eas tum demum juste
 acquirunt, ubi licentia prædas faciendi ab
 Imperante tacite vel expresse ipsis conces-
 sa fuerit.

T

64. Res

64. Res ab hostibus capta, sed illis ite-
rum erepta, jure ad pristinos redeunt, do-
minon, siue mobiles fuerint, siue immo-
biles: quoniam jura inter subditos, et su-
dom Imperantis in bello manent, salve
nec in possessionem alterius extinguuntur;
quod jus *postliminium* vocatur, eidem

65. Acquiritur etiam in bello *jus in*

personas, sive Imperium tam in singulos ho-
mines, quam integros populos victos.

66. Sed idem fere hic dicendum, quod
de acquisitione rentum, scilicet non prius
acquiri justum imperium, quam hostes
capta & victi in illud consenserint.

67. Quod iustum ad singulos attingit,
vel conventum est de captis redimendis,
vel non est conventum.

68. Posteriori casu victor captos, vel in-
terficere potest, vel in servitum redigere.

69. Servitus ab utriusque consensu in-
cipit, quem si denegent capti, hostes ma-
nent, & a victore adhuc interfici, sed &
sua sibi consulere possunt; quæ cessant,
si malis in servitum consenserit.

70. Priori casu captivi tantum detinen-
tur, & liberi manent, donec redimantur.

71. Non extinguuntur autem interea
captivorum ac devictorum pristina jura,
licet

licet unus eorum cesserit, sed simulac occa-
 ptiuitate vel alieno imperio iuste liberati
 fuerint, reviviscunt: idque eadem jure
postliminii.

72. Quod si integrum populum, civita-
 tem vel provinciam in suam potestatem
 redigat victor, cogere potest victos, ut
 fidem sibi dent, atque pacto se imperio
 ipsius subdiciant.

73. Post fidem datam victi ex hostibus
 fiunt subditi, & victori tanquam Impe-
 ranti suo fidelitatem & obsequium de-
 bent, nec amplius resistere possunt.

74. Sed prior Imperans, cujus potestati
 sunt erepti, jus eos sibi iterum vindicandi
 retinet, usque dum per pacem illi non re-
 nunciaverit: quo facto plenum justum-
 que imperium victor nanciscitur.

Ad S. 15.

75. Bellum vel ad tempus cessat, vel penitus
 finitur: illud fit per *inducias*, hoc per *pacem*.

76. *Induciae* sumuntur vel pro conven-
 tione, vel pro statu: posteriori sensu in-
 telligitur status, in quo actus bellici ad
 tempus suspenduntur.

Ad S. 16.

77. Sunt autem *induciae* vel *verae* vel *ap-
 parentes*: illae conventionem nituntur, & ob-
 ligationem ad omittenda hostilia produ-
 cunt;

T 1

cunt; hæc absque conventione & obligatione nonnunquam, fessis præsertim hostibus, accidunt.

78. Veræ iterum vel ad breve tempus inveniuntur, vel ad longius tempus.

79. Prius fit manentibus in expeditione exercitibus: posteriùs speciem pacis habet, dum bellum quidem finitur, sed belli causa non tolluntur.

80. Illud a Ducibus quoque fieri potest, quibus hæc facultas una cum officio concessa præsumitur: hoc non nisi a summis Imperantibus ipsis.

Ad §. 17.

81. Pax itidem sumitur vel pro statu, in quo bellum cessat, vel pro conventionem, per quam status ille producitur.

82. Posteriori sensu pax est conventio, qua non solum bellum penitus finitur, sed & causa belli, h. e. controversia, tolluntur, & quid cuiusvis belligerantium juris competat, determinatur.

83. Inveniunt pacem regulariter liberae gentes, earumque Imperantes, quorum adeo est, leges & conditiones pacis definire, mutuoque consensu firmare.

84. Nonnunquam tamen & cum subditis vel prædonibus pax inicitur, quæ omnino valida est, neque ex conditione

per-

personarum, quibuscum contrahitur, impugnari potest; quoniam paciscendo cum hujusmodi personis exceptionibus contra eos tacite renunciamus.

85. Pace inita, obligantur pacificentes, ex lege naturali, ad fidem servandam, ita, ut & conditiones pacis bona fide & exactissime expleant, & ab omni læsione aut injuria in posterum abstineant.

86. Quæ si non observentur, pax rupta dicitur, atque justa belli causa denuo nascitur.

87. Solet tamen obligatio pacis obsidibus, pignoribus, fidejussoribus, quos *Garantias* vocant, & jurejurando firmari: duo priora ad pacis executionem, posteriora ad perpetuam ejus observantiam faciunt.

88. Ceterum valida etiam est *per metum* potentioris inita: cum metus sit vel presumatur justus, nec justitia alteri cum effectu juris demonstrari queat.

CAPUT XVII.

De Fœderibus.

Ad §. 1. 2.

I.

Fœdus est societas inter liberas gentes de utilitate quadam, sibi invicem præstanda, inita.

T 3

2. In.

2. Inveniuntur foedera mediante pacto; a quo tamen differunt, quod non de actibus transitorijs, sed duraturis, seu officiis per aliquod tempus sibi invicem prestandis, panguntur: unde rectius *societates gentium* dicuntur.

3. Non vero nisi a liberis gentibus, sive summis Imperantibus, & quidem utilitatis publicæ causa & publico nomine, panguntur.

4. Unde foedera non sunt, si vel Imperans, vel privati cum privatis, vel privatae utilitatis causa, contractum vel societatem ineant.

5. Liquecet etiam, privatis hanc facultatem, foedera publicæ utilitatis causa inveniendi, hanc competere; cum non privatorum, sed Imperantis sit, judicare, quid publice expediat.

6. Hoc tamen casu non prohibendum erit subditis foedera sua securitatis & conservationis causa inire, ubi ab Imperante deseruntur, nec securitati ipsorum, uti par erat, consulitur.

7. Etiam commerciorum causa licebit subditis cum exteris foedera inire: cum commercia ipsa proprie non sint pars majestatis; sed tantum jus dirigendi earum, sicut & ceteras subditorum actiones; unde

de eorum libertas circa commercia erit
 integra, quatenus Imperanti non usum
 eam restringere.

8. Iniri autem possunt foedera cum
 quibuscunque gentibus sive ejusdem sive
 diversae religionis: cum in foederibus non
 spectetur, quas quisque de Deo & rebus
 divinis opiniones foveat, sed quantum ad
 in promovenda Reip. salute adjuvare
 queat.

9. Denique certam quandam & pecu-
 liarem utilitatem foedera respiciant, ad
 certum tempus praestandam: quia, si in
 genere salutem civitatis intendant, & per-
 petuo durare debeant, *Systema* potius *Re-
 rum*. foederatarum efficitur.

10. Cum autem varia utilitas publica
 esse possit, & varia officia eo nomine praes-
 tanda: hinc & varia foederum genera dari
 possunt, quorum natura & differentia
 ex specialibus cuiusque foederis legibus ac
 gentium moribus potius, quam genera-
 libus juris naturae praeceptis addiscenda
 est.

11. Generaliter forte distinguere illa
 posses in *generalia* seu *impropria* & *specialia*
 seu *propria*.

12. Ad *generalia* seu *impropria* specta-
 bunt ea, quae ab Autore h. §. 2. descripta

sunt, sed nomen foederum vix merentur, quamvis pro corruptis gentium moribus nonnunquam necessaria videantur.

Ad §. 3. 4. 5.

13. *Specialia* seu *propria* foedera sunt (1) ratione effectus vel *aequalia* vel *inaequalia*.

14. *Aequalia* sunt, ubi utrinque aequalia onera aequali modo praestanda sunt.

15. *Inaequalia* sunt, ubi vel inaequalia onera tantum praestanda, vel altera pars simul est deterioris conditionis.

16. Inaequalia onera praestari possunt vel a foederatis aequalibus, vel ab inaequalibus.

17. Posterius fit vel a *potentiori* vel ab *infirmiori*.

18. Scilicet *potentior* inaequalia praestat, dum *infirmiori* auxilia ac defensionem praebet, & vel nulla vel saltem non paria onera recipit.

19. Nascitur inde *ius clientelare* tam *activum* quam *passivum*, cujus effectus etiam esse solet, ut *infirmior* majestatem Protectoris comiter conservet, atque hinc deterioris nonnihil conditionis sit, licet summum imperium retineat.

20. Sed & *infirmior* nonnunquam talia praestare tenetur, qualia a *potentiori* non vicis-

vicissim præstantur, adeoque itidem de-
terioris paulo conditionis redditur.

21. Atque hæc vel conjuncta sunt eum
imminutione summi imperii, vel sum-
mum imperium non diminuunt, & vel
in oneribus transitoriis vel perpetuis con-
sistunt, quorum varia genera & exempla
ab A. afferuntur.

Ad §. 6.

22. (2) Foedera etiam ratione *matris*
distinguuntur, dum vel *belli*, vel *commer-*
ciorum vel *alius utilitatis* causa ineuntur.

23. *Belli* causa quæ ineuntur sunt vel
offensiva vel *defensiva* vel *neutralitatis*.

24. Foedera *offensiva* & *defensiva* ex na-
tura belli *offensivi* & *defensivi* facile in-
telliguntur.

25. *Neutralitas* est foedus, vi cujus ci-
vitas aliqua utriusque partis belligeran-
tis amica, & neutrius hostis esse tenetur.

26. *Fœdera commerciorum* de immu-
nitatibus, quibus subditi commerciorum
causa gaudere debeant, contrahuntur.

27. Ad alias utilitates pertinent *Pacta*
Confraternitatis, quæ de mutua successio-
ne inter Imperantes publico nomine in-
euntur.

Ad §. 7.

28. (3) Ratione *subjecti* foedera sunt vel

realia vel personalia: quorum illa intuitu Reip. hoc intuitu personæ Imperantis sunt

intus. Effectus differentia hic est, quod personalia cum persona Imperantis experiunt, realia vero mortuo etiam Imperante Reip. obligent.

30. Sunt autem foedera realia censenda, ubi vel liber populus, vel Rex juxta leges fundamentales publicæ utilitatis causa ea pepigerit: quod & in dubio præsumendum.

31. Personalia vero ubi a Rege privata utilitatis causa & præter legum fundamentalium præscriptum fuerint iniecta.

32. *Sponsiones*, quarum natura ex dictis ab A. facile intelligitur, non tam ad foedera, quam ad pacta bellica, a Ducibus iniuriosita, referenda videntur, hodieque forte rarissima sunt.

CAPUT XVIII.

De Officiis Civium.

Varia hic consideranda veniunt: 1) natura & constitutio Civium vel subditorum, 2) varius eorum status, 3) hinc nata varia eorum jura, 4) officia, 5) modi, quibus Civem vel Subditum esse designant.

2. Generatim id quidem clarum est, *civem vel subditum dici*, qui imperio civili subiectus est.

3. Constituantur autem cives vel subditi *mutuo Imperantis & ipsorum consensu*: illius quidem, dum in numerum civium aut subditorum eos recipit; hominum vero, dum imperio civili se subiciunt.

4. *Explicita subiectio vel expressa*, fidem & obsequium Imperanti promittendo, & homagium praestando; quamvis postea, si majoris securitatis raptum causa accedere soleat.

5. Vel *tacite* seu ipso facto, dum quis vel in territorio Imperantis commoratur, vel actus imperii in se admittit.

6. Quamvis autem omnes in eo conveniant, quod sint subditi, tamen *diversorum status ac ordines* dantur, ex quibus diversa etiam jura atque officia promanant.

7. Scilicet differunt subditi vel *ratione libertatis*, vel *ratione subjectionis*, vel *ratione superioris*, vel *ratione dignitatis*, vel *ratione consociationis*.

8. *Ratione libertatis* differunt subditi, cum alii *minori*, alii *majori libertate* gaudent, prohi potestas Imperantis laxior vel adstrictior est.

9. Hinc

9. Hinc fit, ut alii sint *absolute subditi*, quibus sola parendi gloria est relicta, alii vero *cives* vel *status* Reip. dicantur, qui in quibusdam ad Reip. administrationem concurrunt, salva tamen submissione in ceteris actionibus.

10. Ratione *subjectionis* differunt subditi, quod quidam *immediate* Imperanti parent, quidam *mediate*.

11. Ratione *muneris* differunt, quod alii sunt *magistratus* vel *ministri*, alii *meri subditi*.

12. Ratione *dignitatis* alii sunt *nobiles*, alii *plebeji*, atque hi vel civici ordinis vel *rustici*.

13. Ratione *consociationis* sunt vel *singuli*, vel *collegia & universitates*, quæ itidem ut personæ morales in civitate considerantur.

14. *Jura* civium vel subditorum spectantur vel ratione *Imperantis*, vel ratione *concordium*.

15. Intuitu *Imperantis* jura subditorum sunt exigua; cum subjectio magis obligationem seu necessitatem quam libertatem agendi producat: nisi forte jura quædam & immunitates sibi reservaverint.

16. Sunt certe quædam, quæ integra subditis relinqui vel solent vel debent.

17. Ta-

17. Talis est *libertas conscientia* seu *religionis*, quippe quæ quodam actus internos Imperio civili subjici nequit.

18. Talis etiam est *libertas domestica*, seu jus de rebus domesticis libere disponendi.

19. Intuitu *conciivium* generatim iis competit *jus civitatis*, vi cujus in commerciis, successioneibus, connubiis aliisque negotiis civilibus, æqualia cum ceteris jura sibi merito vindicant.

20. Deinde & *peculiaria* quædam jura ipsis competunt, intuitu *status*, in quo vivunt: unde alii prærogativis quibusdam gaudent, alii vero deterioris sunt conditionis.

Ad S. 1. 2.

21. Jam porro *Officia* quoque civium consideranda sunt, de quibus solis A. hic agit: eaque sunt vel *communia*, seu hominum, vel *propria* seu civium; priora quidem non negligenda, posteriora tamen proprie hujus loci sunt.

22. Hæc igitur vel *generalia* sunt, quæ ex communi civium natura & statu fluunt, vel *specialia*, quæ ex speciali cujusque munere vel statu proficiuntur.

23. Generalia iterum vel *Imperantem*, vel *civitatem*, vel *concives* respiciunt.

Ad

Ad §. 3.
 24. Et Imperanti quidem subditi ad obedientiam, cum fidelitate & reverentia conjunctam, obligati sunt: quæ obligatio & necessitatem agendi ex Imperantis præscripto, & necessitatem patiendi, quæcumque Imperans intulerit, involvit.

25. Utrumque subjectionis natura postulat, vi cuius libertati suæ intuitu Imperantis renunciaverunt subditi, nec adeo de actionibus Imperantis, justane sint an injustæ, recte judicant.

26. Hinc sequitur, subditis haud competere facultatem Imperanti resistendi, aut obsequium denegandi, sub quocumque prætextu.

27. Nec adeo cuiquam potestatem esse, vinculum obedientiæ, quo subditi constringuntur, relaxandi.

28. Quin & subditos ex voluntate Imperantis, magistratui subalterno quoque ad obedientiam obstringi.

Ad §. 4.
 29. Erga totam civitatem obligatio omnis huc recidit, ut salutem eius omnibus viribus promoveant cives.

30. Cuius consequens est, ut primum, animum corpusque probe excolendo, ad servitia Reip. idoneos sese reddant.

31. De-

31. Deinde ut tantum acquirant, quantum ad onera, Reip. ferenda necessarium est, eademque ferre haud detrectent. §. 2.

Ad §. 5.
 32. Erga concives officium civium est, ut pacifice cum illis vivant, eosdemque aequo secum jure frui patiantur, & in omnibus negotiis ita se erga eos gerant, ut leges Civitatis exigunt.

33. Quod si alii prerogativas aut jura singulatis nacti fuerint, eadem illis tribuant, nec in usu eorum illos turbent.

34. Neutiquam vero per vim aduersus alios, a quibus sese laesose existimant, experiantur, quamdiu auxilia juris a magistratu haberi possunt.

Ad §. 6.
 35. Specialia officia ex natura cujusque muneris aut status, ex quo fiunt, diiudicanda sunt.

36. Generatim tamen circa munera seu officia publica officium boni civis est (1) ut nec ineptus munus ambiat, nec praetioribus se obtrudat, nec plura, quam quibus par sit, affectet aut suscipiat, nec per vias injustas aut inhonestas ad munus contendat.

37. (2) Ut munere, obtento ea, qua par est, industria ac fide fungatur.

38. Spē

38. Specialius deducit Autor officia *confiliariorum*, §. 7. *Ministorum ecclesiasticorum*, §. 8. *doctorum aliorum*, §. 9. *magistratum*, cum primis *judicum*, §. 10. *ducum militarium*, §. 11. *militum*, §. 12. *legatorum*, §. 13. ac denique *rei pecuniariae praefectorum*, §. 14. quae cum satis clara sint, non opus erit aliquid addere.

Ad §. 15.

39. Durat officium speciale, quamdiu muneris, istud flagitantis, functio durat; expirat, ubi haec expiraverit; quamvis obligatio ad rationem de ante gestis reddendam etiam post abdicatum mung subsistat.

40. Generale officium itidem durat, quamdiu aliquis civis esse non desinit.

41. Modi, quibus plerumque cives esse desinunt, satis recte ab A. in compendio exponuntur.

42. Effectus autem soluti legitime vinculi est, quod pristinae civitati nihil amplius juris in civem amissum competat.

43. Atque hinc nec mandatis avocatoriis eum retrahere, nec, si velut minister novae suae civitatis admittatur, jurisdictionem in eum exercere poterit.

44. Imo non peccabit dimissus, si & contra patriam seu pristinam civitatem operas suas praestet.

APPEN-

APPENDIX.

CAP. XIX.

De Jure summi Imperantis circa officia publica.

1.

Administrare Remp. non nisi summi Imperantis est: sed cum hoc ab ipso solo commode fieri nequeat, ejusdem est, ex subditis *ministros ac magistratus* constituere, iisque officium ac potestatem negotia publica ipsius vice ac nomine administrandi, demandare.

2. Cum igitur hoc vi summi imperii fiat, palam est, potestatem constituendi ministros & magistratus, sive *Jus circa officia publica*, ad Jura Majestatis merito referri.

3. Hinc porro sequitur, nec subditos sibi ipsis propria auctoritate officium publicum arrogare, nec alios sibi magistratus constituere posse, nisi Imperans concesserit.

4. Officium vero Imperantis circa officia publica est, non nisi idoneis ea conferre:

U

re:

re: quippe quod salus Reipublicæ utique requirit.

5. Sed & potestas ipsi competit, quos idoneos judicat, ad officium publicum subeundum, vel retinendum, si forte illi renunciare velint, cogendi; & vicissim ineptos aut infideles ab eodem removendi, idque si vel maxime hereditarium istud fuerit.

6. Præterea licet officia publica ita per Remp. sint distributa, ut cuique certum negotium assignatum sit, tamen Imperans negotium aliquod extra ordinem aliis committere poterit: idque invitis etiam partibus, quarum interest.

7. Quod si etiam officialium publicorum *status, ætas, aliæque qualitates* legibus determinatæ fuerint; nihil tamen impedit, quo minus ab iis recedere Imperans possit, nisi fundamentales fuerint.

8. Pari ratione in arbitrio Imperantis erit, sive *temporaria, sive perpetua, sive personalia, sive hereditaria* munera concedere velit.

9. Non minus licebit Imperanti, vel alium alicui in officio administrando adungere aut *substituere, vel expectativam, h. e. spem*

spem ad officium mox vacaturum, alicui largiri.

10. Non tamen inde expectanti jus ita perfectum acquiritur, quod minus vel a concedente vel ejus successore revocari queat: quamvis id parum decore aut prudenter saepe fiat, praesertim si vel ob insignia merita, vel titulo oneroso spes impetrata fuerit.

11. De cetero non iniquum erit, pretium pro collato munere exigere, modo haud idoneis non conferatur.

12. Ex dictis patet, omnem magistratum potestatem atque auctoritatem a summo Imperante dependere, adeoque non suo sed Imperantis nomine illis negotia publica administrare.

13. Eadem de causa illos ad rationes reddendas ei obstrictos esse, cujus nomine & auctoritate agunt.

14. Denique quantacunque ipsorum potestas sit, tamen cum dependens sit, semper ad superiorem dari recursum, si contra officium agant.

CAPUT XX.

De Potestate Imperantis
Judiciaria.

I.

Potestas judiciaria, quæ & jurisdictio appellatur, est jus de actionibus subditorum secundum leges pro imperio judicandi, atque adeo non solum lites eorum decidendi, sed & delicta puniendi.

2. Competit hæc potestas non nisi summo Imperanti, cum jurisdictio absque imperio & coactione exerceri nequeat: cogere autem subditos, & imperare illis non nisi summi Imperantis est.

3. Exercet vero hanc potestatem Imperans vel *immediate* per semetipsum jus dicendo; vel *mediate* per alios, *judicia* nempe constituendo, & magistratibus jurisdictionem demandando.

4. Non tamen hoc ipso Imperans se exuit potestate sua jus dicendi, sed omnis jurisdictio intelligitur subordinate concessa, ut sententia judicis inferioris subja-
ceat judicio superioris.

5. Ma-

5. Manet igitur Imperanti potestas, concessa subditis appellandi facultate, causas a iudice inferiori avocandi, ejusque sententiam non solum examinandi, sed etiam reformandi.

6. Id quod extra ordinem etiam facere potest, licet certus appellandi ordo præscriptus sit: sicut & extra ordinem alteri quàm ordinario decisionem causæ recte committit.

7. Neque ad leges præcise ita adstrictus est, quin ex justa causa aliquando possit sententiam ferre, prout salus civitatis & aliæ circumstantiæ id postulant.

8. Quod si territorii amplitudo plura requirat judicia, Imperantis est, judicia distinguere tum ratione *districtus*, tum ratione *causarum*, eademque sibi ita subordinare, ut alterum alterius sententiam reformare queat.

9. Distinctis semel foris & judicijs subalternis, nemo potest ultra suos limites judicare: quod si de facto fiat, impune ei non paretur.

10. Nec iudici inferiori semper integrum erit, potestatem suam rursus alteri mandare, nisi quatenus hæc facultas ei fuerit concessa.

11. Nec in ferenda sententia ipsi licebit a legibus ac ordine judicii sibi præscripto vel latum unguem recedere: cum ipsius non sit leges mutare, sed tantum interpretari & applicare.

12. Ceterum cum judex nomine & vice Imperantis judicet, merito ipsius sententiæ sua constabit auctoritas, non minus ac si ab ipso Imperante pronunciata esset.

13. Institutis hoc pacto judiciis, cessabit in civitate omnis vis, nec licebit subditis per viam facti jus suum persequi.

14. Unde duella, & omnis generis violentia, in civitate delicta sunt, in potestatem judicariam injuria.

15. In casu tamen necessitatis, & ubi periculum in mora, vel cessantibus penitus judiciis, reviviscit libertas naturalis, sibi ipsi privata auctoritate etiam per vim jus dicendi.

16. Sed nec licebit subditis jurisdictionem sibi ipsis, absque consensu Imperantis, afferere, aut aliis eam dare: cum hæc sit pars summæ potestatis a solo Imperante dependens.

17. Arbitros tamen in causâ controversa eligere, aut per transactionem amicam

micam lites componere, neutiquam iis prohiberetur.

CAPUT XXI.

De Jure Imperantis circa Collegia & universitates.

I.

Collegia & universitates sunt societates minores plurium personarum, ad certum finem communibus auxiliis obtinendum, unitarum.

2. Sicuti autem in statu naturali liberum fuit, in societates minores coire: ita nec in civitate collegia fiunt illicita, quousque non prohibita aut fini civitatis adversa sunt; quoniam his ipsis sæpe commodius commoda civitatis promoventur.

3. Hujusmodi collegia, quamdiu ab Imperante ipsis limites non fuerint præscripti, certis gaudent juribus, quæ ad sequentia fere recidunt.

4. Scilicet competit ipsis facultas 1) de rebus collegii per modum pacti *statuendi*.

5. 2.) *Præsides* sibi ex membris collegii eligendi, qui majori ceteris auctoritate polleant, atque commoda collegii promovent.

6. 3.) De certa *pœna* inter se conveniendi, iis imponenda, qui adversus statuta delinquant.

7. 4.) Illos, qui prorsus se statutis conformare nolunt, a collegio *excludendi*.

8. 5.) Denique *numerum & qualitatem* personarum in collegium recipiendarum *definiendi*.

9. De cetero hujusmodi collegia nihil aliud sunt, nisi societates æquales, quæ & civitati ac Imperanti manent subjectæ, non minus ac singuli subditi.

10. Non repugnat tamen Imperantis conditioni, se quoque collegio associare; quo casu non ut Imperans, sed ut membrum ceteris æquale consideratur.

11. Ut Imperans vero potestate gaudet hujusmodi collegia dirigendi ac providendi, ne quid Respubl. inde detrimenti capiat.

12. Hinc nascitur 1.) jus prohibendi collegia, quæ tolerare haud e re civitatis videtur: quo facto ista personæ civilis jura amittunt.

13. 2.) Jus disponendi, ne collegium in Republica toleretur, nisi publice probatum & confirmatum sit.

14. 3.) Jus nova collegia & societates *insti-*

instituenti, & illis certum regimen, leges, privilegia aliaque jura præscribendi.

15. 4.) Jus cogendi subditos, ut in ejusmodi collegium se referant, & quod sui muneris est, in eo peragant.

16. 5.) Jus prospiciendi, ne quid in collegio statuatur in detrimentum Reipublicæ, aut disponendi, ne statuta valeant absque publicæ confirmatione.

17. 6.) Jus præscribendi collegiis certos limites, cum primis numerum & qualitates membrorum determinandi.

CAPUT XXII.

De Jure Imperantis circa
Sacra.

I.

Maximi momenti est *Jus Imperantis circa sacra*, quod tamen ex natura religionis & imperii facile intelligitur ab iis, qui vel præjudiciis, vel affectibus, vel privati commodi studio haud fascinati sunt.

2. Scilicet *religionem esse rationem colendi DEUM*, & partim *notitiam DEI*, partim *cultum* ejus complecti, prætereaque

U 5 vel

vel *internam* esse vel *externam*, superius traditum est.

3. *Externa*, cum interna per verba & facta significatio sit, in sui exercitio certis signis & circumstantiis utitur, qua partim in *dogmatibus*, externe scilicet prolatis, partim in *ritibus* & ceremoniis consistunt.

4. Ejusmodi autem signa vel *necessaria* sunt, quæ ex interna religione naturaliter fluunt, aut à DEO revelata sunt: vel *arbitraria*, quæ boni ordinis gratia ex regulis decori arbitrio hominum instituta sunt.

5. Deinde religio vel a *singulis* exerceri potest, vel ab *universitate*.

6. Posterius iterum vel *privatim* fieri potest, si pauci in loco privato religionis causa congregentur:

7. Vel *publice*, si plures publicum aliquod collegium forment, & in loco publico colendi Dei gratia cœant; quale collegium *Ecclesia* vocari solet.

8. Quod si jam *habitum religionis ad rempublicam* consideres, ea quidem a negotiis civilibus prorsus aliena est, ita, ut nec religio propter rempublicam, nec respublica propter religionem sit instituta.

9. *Respublica* enim pro fine habet *externam*

nam felicitatem: religio internam, & quidem non solum hujus, sed & futura vitæ.

10. *Respublica* occupatur circa officia hominum erga alios homines; *religio* circa officia erga *Deum*.

11. Si igitur singuli subditi seorsim *DEUM* colant, merito hac in parte sua utuntur libertate: quoniam in ejusmodi negotiis, quæ ad alios homines non pertinent, nec adeo externam tranquillitatem turbare possunt, voluntatem suam imperio civili submittere censendi sunt.

12. Quodsi vero universitas quædam publice cultum exercere velit; quod utique, quamdiu non prohibitum est, subditis licet; nascitur collegium æquale, quod iisdem juribus utitur, quibus reliqua collegia; adeoque in iis, quæ imperium civile admittunt, Imperanti omnino obnoxium est.

13. Imo si & ipse Imperans membrum sacri ejusmodi collegii seu ecclesiæ fiat, non ut Imperans, sed ut æquale membrum in eo consideratur, nec plus inde potestatis in illud nanciscitur, sed ipse etiam institutis ejusdem obnoxius est, licet ut Imperans imperium in istud exercent.

14. Datur ergo *jus* Imperantis circa *sa-*
cræ,

era, quod *jus episcopale* perperam vocatur, & nihil aliud est, quam jus dirigendi externum religionis exercitium, ac ne ejus prætextu societas civilis turbetur, prospiciendi.

15. Ut vero pateſcat, quousque jus Imperantis in religionem ſeſe extendat, id ante omnia in genere aſſerendum, *in ipſam religionem internam* nullum Imperanti imperium competere, quia interni mentis & voluntatis actus externæ coactioni haud ſubjacent.

16. *Externi* vero religionis actus, cum vel *neceſſarii* vel *arbitrarii* ſint: utroſque quidem dirigere poteſt Imperans, ſed cum inſigni tamen diſcrimine.

17. Scilicet *priores* quoad ipſa *eſſentialia*, neque præcipere neque vetare poteſt, circa *media* vero religionem internam & externam promovendi vel impediendi, & accidentales ejus circumſtantias quædam diſponere poteſt: ſicut & *poſteriores* externæ religionis actus imperio civili prorsus ſubjecti ſunt.

18. Si plures religionis cauſſa privatim convenire velint, hæc libertas ſubditis utique relinquenda videtur, præſertim quousque nullum Reip. periculum inde

de imminet: quodsi nihilominus sine ju-
sta causa hanc libertatem subditorum
constringat, a tyrannidis labe haud im-
munis erit.

19. Multo magis si publicum inde col-
legium existat, quod certis juribus in Re-
publ. frui velit: quippe quod vel prohi-
bere, vel tolerare, vel confirmare ac cer-
tos ei limites præscribere potest.

20. Sed sunt etiam officia quædam in-
tuitu juris circa sacra Imperanti observan-
da.

21. Nimirum 1.) Imperantis est, provi-
dere, ne occasione aut obtentu religio-
nis turbæ & factiones in Republica orian-
tur, aut scelera perpetrentur.

22. 2) Hoc ubi non metuendum, cui-
que conscientia libertas relinquenda, nec
in rebus, quæ ad essentiam religionis, fal-
tim ex opinione cujusque, pertinent,
quisquam cogendus.

23. 3) Denique opera danda, ut sani-
or religio floreat, & per eam ipsam Reip.
salus promoveatur, in quantum per me-
dia conscientis innoxia illud fieri pot-
est.

24. Ex his jam principiis *specialia* Im-
peranti *jura circa sacra* derivanda, quæ
par-

partim circa *externum religionis exercitium dirigendum*, partim circa *tranquillitatem Reip. religionis intuitu, conservandam versantur*, & non solum in casu *consensus*, sed etiam *dissensus* locum habent.

25. Possunt vero ad sequentia reduci capita: 1) *Jus circa publicum religionis exercitium introducendum.* 2) *Jus circa veritatem religionis, & controversias theologicas.* 3) *Jus circa adiaphora & ordinationes ecclesiasticas.* 4) *Jus circa ministros & inspectores ecclesiæ.* 5) *Jus circa jurisdictionem ecclesiasticam.* 6) *Jus circa bona ecclesiastica.* 7) *Jus advocatiæ ecclesiastica.*

26. Quoad L) igitur Imperanti competit potestas *publicum religionis exercitium introducendi*, ac certis juribus & privilegiis religiosam ejusmodi universitatem seu Ecclesiam ornandi, imo &, composita *fidei formulâ*, visibilem illam, reddendi.

27. Potest etiam Imperans *diversas religiones publice recipere ac tolerare.*

28. Sed & potest diversæ religioni additos *publico religionis exercitio interdiceret*, vel si aliter publicæ salutis consuli nequeat, *emigrationem iis injungere.*

29. Non

29. *Non vero cogere potest subditos ad religionem, de cujus veritate ipse quidem non vero subditi persuasi sunt.*

30. *De mediis tamen disponere potest, quibus ad saniolem religionem ea qua par est ratione adduci queant.*

31. *Quoad II.) nulla Imperanti competit potestas, controversias theologicas per modum imperii decidendi: eò quod opiniones intellectus imperio externo haud subjacent.*

32. *Prohibere tamen potest, quò minus per dissidia & contentiones religionis causa motas tranquillitas Reip. turbetur.*

33. *Potest etiam dissentientes doctores convocare, vel coeundi facultatem his concedere, ut de doctrinis controversis coram inter se agere queant: h. e. gaudet jure concilia convocandi, & colloquia concedendi, si hæc ad componenda dissidia facere posse existimet.*

34. *Sed & gaudet simul jure ejusmodi conciliis presidendi, vel in persona, vel per ministros suos: non solum ut audiat, qua in recardo controversiæ vertatur, & quæ sententia sanior videatur, sed etiam ut prohibeat, quo minus ab hominibus rixosis ac fervidis turbæ excitentur.*

35. Quod-

35. Quod si jam de controversia inter doctores convenerit, tamen Imperans *sententiam* aliis ut veritatem *nei obtrudere*, necut obtrudatur, permittere potest.

36. Quin potius examen & decisio omnium controversiarum theologicarum cujusque iudicio relinquenda est.

37. Potest tamen Imperans *sententiam*, quam ipse saniores iudicat, *publice docendam* injungere, licet ad eam amplectendam neminem cogat.

38. Unde sequitur, si doctor perversa, ac in ecclesia sua reprobata, doctrinae infimuletur, Imperantem posse de causa ista cognoscere, & pro circumstantiarum ratione illum vel remove, vel tueri.

39. Sequitur etiam, si ex auditoribus quispiam a receptis doctrinis recedat, Imperantis haud esse, permittere, ut is ecclesia statim excludatur; modo alias in vita & cultu divino institutis istius ecclesiae conformem se gerat.

40. Quin & hoc sequitur, neminem propter *haeresin*, i. e. opinionem in ecclesia quadam pro falsa reputatam, puniri posse, licet admonitus, non vero convictus, eam rejicere nolit; modo rempubl. non turbet.

41. Ra-

41. Ratio assertionis est, quod *heresis* non est *crimen* voluntatis, sed *error* intellectus: nec *pertinacia* pro crimine venditari potest; cum nemini possit in crimen imputari, quod errorem non rejiciat, de cujus falsitate nondum convictus est; an vero convictus sit, non aliorum, sed errantis est, judicare.

42. Potest tamen Imperans sub poena prohibere, ne quis nova dogmata disseminet, aut emigrandi necessitatem ei imponere.

43. Quod si vero de *adiaphoris*, h. e. ritibus arbitrariis controversia exoriatur, hanc Imperans per modum imperii decidere potest.

44. Quoad III. Imperanti competit *ius prescribendi vel confirmandi aut emendandi ordinationes ecclesiasticas*, secundum quas tum agendum, tum judicandum.

45. Cum autem ordinationes ecclesiasticæ vel de ritibus, vel de personis, vel de bonis ecclesiasticis fieri possint: cum primis huc pertinet *ius disponendi circa adiaphora*, h. e. ritus & ceremonias, circa cultum externum occurrentes, & a Deo, juxta seriam subditorum opinionem,

nem, nec præceptas nec prohibitas.

46. Habere autem Imperantem hanc potestatem, adiaphora scilicet vel instituendi vel abrogandi, ex ipsa adiaphororum natura patet. Eo ipso enim dum nec præcepta nec prohibita sunt, arbitrio sane humano subjacent.

47. Non tamen semper consultum est, eadem mutare; præfertim si habeant rationem indiciorum, veram Ecclesiam a falsa distinguuntium.

48. Spectat huc etiam *jus reformandi*, i. e. tollendi abusus & corruptelas, quæ vel circa ritus, vel circa mores doctorum, vel circa bonorum ecclesiasticorum administrationem invalere.

49. In hanc classem quoque referendum *jus indicendi festa*, *jus circa preces publicas &c.*

50. Quoad IV. Imperanti competit jus lites vel inter doctores & auditores, vel inter doctores ipsos, sive de ritibus, sive de bonis ecclesiasticis, sive de aliis rebus aut juribus enatas decidendi: quamvis hæc eadem sit jurisdictio, quam Imperans vi summæ potestatis exercet.

51. Unde integrum est Imperanti vel pecu-

peculiare *forum ecclesiasticum* constituere, vel causas ecclesiasticas ad forum civile referre.

52. Nemini etiam nisi Imperanti jus est de delictis clericorum cognoscendi, eademque puniendi.

53. Præter Imperantem vero nulla Ecclesiæ competit jurisdictione: quoniam hæc pars est Imperii civilis, quod ab ecclesia prorsus est alienum.

54. Et licet eiusmodi cœtus facultate gaudent *cenfuras quasdam* pacto determinare, indignosque a cœtu excludere, hæc tamen pœna proprie dicta non est.

55. Imo cum ministri sacrorum hac facultate facile abuti possint, Imperans iis modum ponere potest, ne alicui iniuria inferatur, vel ipsimet sub hac specie imperium quoddam vel iurisdictionem exerçant.

56. Quoad V. Ecclesiæ quidem libertas relinquenda, *Doctores & Præpositos* sibi eligendi, quibus confidit: attamen quoniam Reip. interest, ut ne homines scelerati ac minus idonei Ecclesiis præficiantur, Imperans electioni certum ordinem ac modum præscribere potest, ac libertatem

hanc eatenus restringere, ne absque confirmatione Imperantis electio valeat.

57. Imo si ne sic quidem saluti publicæ rite consulatur, etiam ipse Imperans jure imperii *Doctores constituere* potest.

58. Et ne doctores ex innata ad imperium ipsius conscientias inclinatione limites officii excedant, constituere potest, qui in hos *inspectionem* habeant, eosque in officio contineant.

59. Quia & si incommoda quædam ex *modo docendi* imminere videantur, de hoc quoque statuit Imperans, & convenientiorem præscribit.

60. Quoad VI. notandum, per *bona ecclesiastica* intelligi vel res, quæ ad cultum divinum adhibentur, vel ex quibus doctores & ministri ecclesiæ sustentantur.

61. Ejusmodi bona cum sint Ecclesiæ, sine iusta causa ab Imperante illi eripi non possunt.

62. Potest tamen Imperans leges de illorum acquisitione, administratione, & distributione condere.

63. Potest etiam Imperans Ecclesiæ permittere, ut sibi præfectos & administratos illorum bonorum constituat, suprema
tamen

tamen inspectio atque directio penes Imperantem manet.

64. Quod si etiam perspiciat Imperans, ex superstitiosa liberalitate majores in ecclesiam opes effundi, quam utile aut necessarium est, non solum effusas eiusmodi donationes prohibere, sed etiam superflua bona, quæ ad eos usus, ad quos destinata sunt, non adhibentur, ad utiliora convertere potest.

65. Et licet Imperans bona ecclesiastica a tributis & vectigalibus immunita præstare possit; tamen injuriam iis non facit, si tributa quoque illis imponat: quoniam eadem, qua reliqua, protectione in Republica gaudent.

66. Quoad VII. observandum, *jus advocatiae* consistere in potestate, illos, quibus publicum religionis exercitium concessum est, ab omni injuria, quæ a diversæ religioni addictis iis inferri potest, defendendi.

67. Competit hoc jus Imperanti vi summæ potestatis, quippe quæ propterea in eum translata est, ut omnes subditos suos defenderet.

68. Affine est juri circa sacra *jus circa*

stidia, quod eandem fere cum præcedenti potestatem Imperanti tribuit.

69. Equidem privata liberorum educatio merito cuius patrifamilias relinquatur: nihilominus cum resp. intersit, ne liberi male educentur, etiam in hanc inspectio quædam Imperanti non dene-ganda.

70. Cum primis si publica collegia, quælia sunt *Schola & Academia*, in hunc finem sint instituenda, potestas Imperantis sese exeret, cujus eadem fere cum præcedenti erit ratio.

CAPUT XXIII.

De Jure Legationum.

I.

Jus legationum partim ad *jus publicum universale*, partim ad *jus gentium* spectat: prout vel tanquam pars summæ potestatis consideratur, vel certa jura atque officia, inter gentes observanda, inde promanant.

2. Consistit autem *jus legationum* in potestate mittendi reipublicæ causâ personas, non solum certa existimatione ac digni-

dignitate ornatas, sed etiam certo mandato instructas, ad alienam Rempubli-
cam, vel ab aliena Republ. eas recipiendi,
ad negotia publica, cum aliena Rep. in-
tercedentia, per eas, tanquam internun-
cios, tractanda atque expedienda.

3. Ex definitione patet, quare non nisi
Imperanti potestas competat legatos mit-
tendi vel recipiendi: quoniam scilicet
nemini nisi summo Imperanti jus est, pro-
pria auctoritate de salute publica cum a-
lia Republica agendi.

4. Et licet in magnis Imperiis etiam
Magistratibus majoribus indulgeatur po-
restas, suo etiam nomine legatos mitten-
di: tamen ista potestas ex concessione Im-
perantis expressa vel tacita derivatur.

5. Ex eadem ratione patet etiam, non
nisi ad Respubl. liberas, sive summos Im-
perantes, legatos mitti posse: quoniam
de salute publica cum nemine, nisi penes
quem salutis publicæ arbitrium est, firmi-
ter quicquam concludi potest.

6. Quamvis etiam sæpe vel subditi ad
Imperantes, vel Imperantes ad subditos
internuncios mittant: hi tamen proprie
legati in sensu juris gentium non sunt, ne-

que adeo juribus legatorum fruuntur.

7. Ut autem *jura & officia* inter gentes intuitu legatorum observanda rite intelligantur, & *status* legatorum atque existimatio, & *mandatum*, & *admissio*, & *sanctitas*, considerata.

8. Quod ad *statum legatorum* atinet, jam ex dictis liquet, eos esse ministros publicos, ab Imperante ad Imperantem, cum existimatione intensiva & potestate negotia Reipublicæ tractandi, missos.

9. Sed differt status & hinc nata existimatio legatorum pro diversa mittentis, diversam iis qualitatem imponentis, intentione.

10. Hinc (1) alii sunt *primi*, alii *secundi* ordinis,

11. *Primi* ordinis legati, stylo publico *Ambassadores*, vel *legati* in specie dicti, sunt, qui Dominum mittentem peculiari quodam characterere repræsentant.

12. *Natura & vis* hujus *characteris* est, repræsentare personam Domini, & propterea in honorem ejus peculiare quosdam titulos honoresque usurpare, qui minorum ordinum legatis communes non sunt.

13. Im-

13. Imprimere hujusmodi characterem legato, solius Imperantis est; sed honores, qui ex isthoc characterē fluunt, moribus gentium introducti sunt.

14. Quotiescunque igitur legatus cum hoc characterē ab extera Republica admissus est, jure suo omnes istos honores ab ea exigit, qui ex moribus gentium eidem adhærent: quod adeo *juris ceremonialis* genuinum fundamentum est.

15. *Secundi ordinis legati, Ablegati vel Envoyés* appellati, sunt, qui characterē quidem isto repræsentatio, non tamen omni prorsus dignitate destituuntur, adeoque itidem certis honoribus apud exteros ex moribus gentium fruuntur, sed gradu honoris ab Ambassiatoribus differunt.

16. (2) Alii sunt *extraordinarii*, qui certæ rei causa mittuntur, ac plerumque brevi negotium conficiunt; quales cum vel primi vel secundi ordinis esse possint, stylo recepto plerumque cum hoc addito: *Ambassadeurs vel Envoyés Extraordinaires* salutari solent.

17. Alii sunt *ordinarii*, quibus nec brevius tempus, nec determinata causa com-

missa est: quales cum tantum ex secundo ordine esse soleant, *Residentes* solenni stylo audiunt.

18. Denique (3) nonnulli *Plenipotentarii* dicuntur, qui liberam concludendi potestatem habent, atque re ipsa ad legatos secundi ordinis pertinere videntur, quamvis nonnunquam ex negligentia honorantium honores, legatis primi ordinis debitos, obtinuerint.

19. Affines legatis sunt *Agentes*, qui vel privata Principum aut civitatis negotia procurant, vel nonnunquam etiam publica, sed absque publici Ministri characterē, atque adeo nec peculiari dignitate, nec ceteris legatorum immunitatibus ex jure gentium fruuntur.

20. Agentibus similes sunt *Consules*, in emporiis celebrioribus commoda mercatoria exterarum rerum publicarum observantes: qui adeo legatorum juribus itidem nullatenus gaudent, quamvis per eorum latus aliis injuria fieri possit.

21. Belli tempore *tubicines & tympanotriba* nunciorum publicorum vice sæpius funguntur, sed ad legatorum classem nequaquam pertinent, cum characterē destituantur;

antur; licet securitate juris gentium merito fruantur.

22. Legatum efficit *mandatum*, vi cuius & negotium expediendum legato committitur, & fides ei tanquam Ministro publico apud exteros conciliatur.

23. Exponitur *mandatum litteris fiduciariis*, seu *credencialibus*, quæ legato ad eò necessariæ sunt, ut sine illis nec agnoscì pro legato, nec ad mandata exponenda admitti possit.

24. Datur autem *mandatum vel cum libera*, vel *absque libera*: seu, ut alii loquuntur, *amanit*, vel *charta pura*, vel *manifesta*.

25. Priori casu libera concludendi potestas legato conceditur: sed posteriori certus agendi modus certique limites ei præscribuntur.

26. Atque hoc iterum vel per *mandatum publicum* seu *manifestum* fieri potest, vel per *privatum* seu *secretum*, quod *instructio* vocant, qua legatus velut instruitur, ne mandati sui publici fines excedat.

27. Effectus obligationis hinc diversus est: Scilicet si *cum libera* datum sit *mandatum*, actis legati Dominus utique obli-

ga-

gatur, nisi ratihabitionem sibi reservaverit; qua non secuta, nihil actum erit per legatum.

28. Quod si absque libera datum fuerit, & legatus fines mandati excefferit, Dominus neutiquam obligatur, modo mandatum sit publicum.

29. Si vero secreto tantum interdictum sit, quod egerit legatus, Dominus omnino tenetur, nisi ratihabitione ei reservata fuerit.

30. Nonnunquam legato præter credentiales publico *instrumenta procuratorio*, Gallice *pouvoir*, opus est, ubi novum ac speciale illi mandatur negotium, cujus gravitas pro paciscentium securitate ampliolem desiderare auctoritatem videtur.

31. Negotium vero gerere non potest legatus, nisi admissus: *admissio* autem voluntatis est, non necessitatis, atque adeo ad regulas decori & prudentiæ potius, quam juris, pertinet.

32. Quemadmodum enim nemo ad legatum alteri mittendum cogi potest, ita nec ad admittendum alter uila vi juris cogetur; cujus rei ratio a libertate gentium

tium & Principum naturali dependet.

33. Unde nec injuriæ loco haberi potest, legatum non esse admissum, modo sine contumelia rejiciatur.

34. Consistit autem *admissio legati* in pacto, vi cuius is pro legato agnoscitur, tantumquæ libertatis & securitatis ei promittitur, quantum finis legationis requirit; hæc tamen conditione, ut & ipse tranquille sese gerat, nec injuriam cuiquam faciat.

35. Utrumque æquum est, ut ab altero alteri promittatur: sine priori enim finis legationis, sine posteriori securitas a legato obtineri non potest: & cum in arbitrio admittentis sit, utrum admittere legatum velit, utique integrum ipsi erit, legem pacto dicere, sub qua illum admissurus sit.

36. Declaratur *admissio* vel *expresse* per litteras liberi comæatus, vulgo *salvum conductum*; vel *tacite*, si post significatum a legato adventum ei aditus non prohibeatur.

37. Admissus legatus omnia sibi jura, characteri suo debita, atque ad finem legationis obtinendum necessaria, meri-

to

to exigit: qui adeo *effectus* admissionis est.

38. *Jura* hæc legatis debita ad duo revocari capita possunt, nempe *Sanctitatem & Honorem*.

39. *Sanctitas* vero, seu *inviolabilitas*, iterum & *securitatem* ab *injuria*, & *immunitatem a foro loci*, & *libertatem agendi*, & *libertatem religionis* complectitur.

40. Vi hujus igitur sanctitatis legatus semel admissus non solum ab admittente nulla injuria afficiendus, sed etiam adversus aliorum injurias defendendus, quantum id in potestate admittentis est. Ad injurias vero & minæ pertinent.

41. Distinguendum tamen hic inter legatum *innocentem & nocentem*, inter *togatum & sagatum*, inter eum, ad quem legatus mittitur & *tertium*.

42. *Innocentis & togati* legati securitas eodem, quo omnium reliquorum hominum, fundamento nititur, præcepto nimirum de non lædendis aliis.

43. *Sagatus* legatus, qui ab hoste venit, nullam sibi securitatem polliceri potest, quamdiu admissus non est: post admissionem

sionem vero, ubi pacto securitas ejus firmata est, violari non potest.

44. Quod si durante legatione coortum sit bellum, durare promissa securitas censenda est, quamdiu vel tractandi animum hostis ostendit, vel saltem donec e finibus commode excedere legatus potuerit: quoniam & hoc natura securitatis promissæ & finis legationis requirit.

45. De legato *nocente* aliter pronunciandum videtur: cum enim pro legato agnitus, & securitas ei promissa non intelligatur nisi hac lege, si & ipse neminem læserit; sibi certe attribuat, si factis suis jure suo se indignum reddiderit.

46. Quod si etiam legati duorum hostium apud tertium Principem adversus se invicem hostilia tentent, hic quidem in neutrum imperium habet: potest tamen utrique interdicare, ne in suo territorio turbas moveant, alias se eos pro legatis non amplius agniturum esse.

47. Imò licet expresse nihil dictum sit, præsumendum tamen, eos hac lege apud tertium esse, ut quiescant, & nihil hostile moveant: secus si faciant, conqueri non poterunt, si intra pomœria tertii non tolerentur.

48. Sed

48. Sed ut clarins appareat, quid in legatum nocentem liceat, jam quousque *immunitas a foro loci* se extendat, curatius dispiciendum.

49. Illud quidem certum, regulariter legatum jurisdictioni Domini, ad quem missus est, haud subjectum esse: eo quod tanquam alieni Domini administer receptus est, in quem recipienti nihil potestatis competere potest.

50. Et quoniam jurisdictionio in legatum ad finem legationis haud facit, quin potius ei obesse posset: immunitas a foro loci utique legato sub admissione reservata videtur.

51. Sed dantur tamen casus, quibus privilegio fori excidere videntur legati, idque vel in casu *delicti*, vel in casu *debiti*, vel alius causæ civilis.

52. Quod ad *delicta* legati attinet, in genere videtur asserendum, omnibus delictis, quibus Respublica, ad quam missus est, vel Imperans, vel subdiri ejus læduntur, legatum excidere sanctitate sua; modo manifesta sint.

53. Ratio est, quod sub ea conditione legatus receptus est, ut tranquille vivat, nec injuria quenquam afficiat.

54. Sed

54. Sed quousque sanctimonia exci-
dar, & quales vindictæ delictis ejus oppo-
ni possint, ad prudentiæ potius, quam
juris regulas spectare videtur.

55. Non negligenda tamen erit distin-
ctio inter delicta in *privatos*, & in *Rempu-
blicam* vel *Imperantem* admitta, itemque
inter *levia* & *atrocia*.

56. Delicta *leviora* in *privatos* patrata
dissimulari poterunt: *atroriorum* vero no-
mine reparatio læsis facienda, vel, ut e fi-
nibus excedat, exigere poterit; neutiquam
vero poena affici, quoniam subditus alie-
nus manet, licet pro legato non amplius
agnoscatur.

57. Propter delicta in *Principem*, si *levi-
ora* fuerint, v. g. maledicta, minas, editus
ipsi denegari, & abitus injungi poterit.

58. *Atrociora* vero delicta in *Principem*
vel *Rempublicam*, siue armata siue inermi
manu commissa, etiam per internecionem
legati, non quidem ut subditi, sed ut ho-
stis, vindicari poterunt; vel vinculis po-
terit construngi legatus, donec de satisfac-
tione satis cautum sit.

59. Quod si, tamen evaserit legatus &
ad poenam ejus se offerat Dominus, nihil
amplius desiderari posse, nec deditionem

necessariam esse, putaverim; sicuti nec, finem poenarum hic cessare, dici poterit.

60. Id magis dubium, an jure talionis aut repressaliarum in legatū gravius animadverti possit, si vel noster Princeps ab ipsius Principe, vel legatus noster aliive subditi legati gente læsi fuerint?

61. Sed hic videndum, an legatus post injuriam illatam adveniēns fide data receptus sit: atque sic citra perfidiæ notam vicissim lædi non potest, quoniam injuria hoc pacto remissa vel in aliud tempus dilata videtur.

62. At si tempore facinoris perpetrati legatus illius, qui nos offendit, jam legationem apud nos obeat, jure stricto haud prohibemur, jus talionis vel repressaliarum in eandem exercere, & vel sub custodia eum retinere, vel pro re nata occidere: quia nos violentis jura vicissim citra injuriam violamus.

63. Jam quid in *casu debiti* aliisque causis *civilibus* legatorum obtineat, disquirendum. Et videtur haud iniquum, si magistratus loci, ubi legatus contraxit, eundem ad contractum explendum atque debita solvenda adigat.

64. Vi-

64. Videtur enim privilegio fori ceterius renunciaſſe quatenus, ſecundum ſtata loci contraxerit: quod & neceſſarium fuit, quoniam alias nullum ibi contractum celebrare, neque adeo commode degere poſſet.

65. Videtur etiam illud admiſſionis legibus conforme, cum ſecuritas promiſſa intelligatur hac lege, niſi vel Imperanti vel ſubditis damnum intulerit.

66. Hinc ſi legatus, denegata ſolutione damnum ſubditis loci inferat, ſatis joris eſt domino loci, pro damnis ſubditorum avertendis convenientia media adhibere, atque, captis pignoribus vel obſidibus, iis de ſecuritate ſolutionis proſpicere: quippe quod & in ſtatu naturali cuiusvis adverſus eum, quo cum contraxerit, licebit.

67. Affinis haecenus diſputatis quaeritio eſt, *an legatus jurisdictionem in ſuas habeat?* quae affirmanda, ſi de litibus domeſticorum componendis agatur.

68. Quid ſi vero cum extraneis res ſit? & adhuc eos legati jurisdictioni ſubeſſe putem, niſi expreſſa conventionem aliter cautum ſit.

69. Poterit tamen magiſtratus loci, vel alius legatus, quem res tangit, exigere, ut

vel puniat vel dedat reum: id, si denegat, injuria ipsi non fiet, si alii, quorum interest vindictam a peccantibus sumant.

70. Ceterum securitas legato debita etiam comitibus eius, itemque adibus, curribus, navibus, ceterisque rebus, utpotest accessoriis legati, debetur.

71. Non autem violabitur hæc securitas, si receptum sit, res, uti ceterorum adventantium, ita & legatorum, visitare, ne solvendi defraudentur; nec dignitati legatorum repugnabit, huc etiam statuto se submittere: quamvis honoris causa & ex regulis decori rectius illa visitatio omitatur.

72. *Jus Asili* an & quousque in adibus legatorum locum habeat, statuere, penes admittentem est; cujus adeo arbitrio se hac in parte conformare legatum oportet: quoniam hoc ad finem legationis non pertinet.

73. Ad sanctimoniam legati spectat etiam *libertas agendi*, seu loquendi & mandata domini exponendi, itemque commercii litterarii, & cursorum publicorum: quæ integra omnino servanda est legatis, quoniam hæc ad finem legationis utique necessaria est.

74. Huc

74. Huc etiam referenda *libertas religio-*
nis in modis suis exercenda, qua denega-
 ri legato neutiquam potest.

75. At in iura legato non fit, si *fidelis*, qui
 non sunt e comitatu eius, haud permittitur,
 ejusdem sacra frequentare: quantum
 legato, ut ipse eos arceat, injungi non pot-
 sit.

76. Quo jure vero legato interdici
 queat, ne conciones apud se alio sermone
 fians ad populum, quam vernaculo, sane
 non video.

77. Jam de sanctitate legati respectu *ter-*
ris, per cujus territorium transit, dispici-
 endum. Et quidem si is neque ab hoste
 veniat, neque ad hostem eat, res expedita
 est; siquidem per communem naturae le-
 gem de non laedendis aliis securitati ejus
 prospectum est.

78. At si vel ab hoste veniat, vel ad ho-
 stem eat, legatus absque litteris comnea-
 tus, salvam & incolumem sibi transitum
 vix polliceri poterit.

79. Superest *alterum* juris gentium cir-
 ca legatos caput, quod in *honoribus* consi-
 stit legato debitis.

80. Sunt isti duplicis generis: alii o-

niti ab illis exhibentur, ad quos mittitur legatus; alii vero a legatis sibi invicem exhibentur.

81. De prioribus nihil certè inter gentes videtur constitutum: sed habent singulae aulæ civitatesque receptos apud se & usu introductos honores, quibus hanc ceremoniarum rem definiunt; sicut & certè ministri iis regendis ac dispensandis præfati sunt.

82. Ad tria tamen aut quatuor summa capita ista fere referuntur: ad *receptionem*, ad *hospitalitatem*, ad *audientiam*, & huic adjunctum *jus togati caput* coram Principe, ad *titulos* denique, quibus legatus compellatur.

83. Quod *primum* attinet, id ubique perne in usu est, ut excipiendis legatis, qui adventum suum notum fecere, obviam eatur honorifico comitatu, quem Princeps aut civitas in occursum mittit, salutandi & deducendi causa.

84. *Hospitalitas* in eo consistit, ut locus & lautia legato dentur: ubi rursus multum variatur.

85. *Audientia* est actus publicus & sollemnis, quo velut auspiciatur munus suum legatus

legatus, seque in functione sua firmat.

86. Solennia audientia in his vere consistunt: primum certa ordine certa que pompa legatus in aulam deducitur; deinde ad colloquium Principis admittitur brevi oratione defungitur, ad quam breve a Principe responsum fert; denique eodem ordine eademque pompa domum reducit.

87. In hac audientia legatus etiam facultas esse debet regendi se coram Principe, a quo ad id ipsum invitandus est.

88. Qui honor legato primi ordinis adeo debitus est, ut, si cui negetur, eo ipso character ejus & status in dubium revocari videatur.

89. *Honores, quos legati sibi invicem exhibent, aliquanto magis ad regulam dispositi inveniuntur, atque sequentes ferè sunt: denunciatio adventus & gratulatio, prima visitatio ultimo adventanti data, revisitatio, locus honoris in eundo & sedendo, & denique titulus Excellentia.*

90. Si quid ex his unus alteri denegat aut controversum facit, is eo ipso testatur, se pari secum jure & conditione alterum non habere.

91. Sed

91. Sed quousque hac omnia ex regulis justis exigi queant, antequam est disputatio; quoniam mores gentium hac in parte variant, & pleraque ab arbitrio & benevolentia exhibentis dependent, ad hocque ad regulas decori potius pertinere videntur.

F I N I S.